

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

Державний заклад

«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

На правах рукопису

Надолинська Анастасія Станіславівна

УДК: 378+81'374+378.14+37.032

**ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У
СТУДЕНТІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова)

Дисертація

на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Науковий керівник:

Горіна Жанна Дмитрівна,

кандидат педагогічних наук, доцент

Одеса – 2012

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАГАЛЬНОЇ, НАВЧАЛЬНОЇ Й ЕЛЕКТРОННОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ	11
1.1. Українське словникарство: стан, здобутки і перспективи	11
1.2. Слово як основна одиниця лексичної системи мови	21
1.3. Лінгвокогнітивний і лінгвокультурологічний підхід до вивчення концепту в сучасному мовознавстві	27
1.4. Лінгводидактичне обґрунтування лексикографічної компетенції у руслі теорії навчальної лексикографії	39
Висновки з першого розділу	47
РОЗДІЛ 2. СТАН ЛЕКСИКОГРАФІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ У ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ФІЛОЛОГІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ ВНЗ	50
2.1. Аналіз науково-методичного забезпечення лексикографічної роботи у вищій школі	50
2.1.1. Словник «Концепти української культури» як засіб лексикографічного опису когнітивно-мовної картини світу	65
2.2. Рівнева характеристика сформованості лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей: констатувальний зріз	76
Висновки з другого розділу	99
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НА ОСВІТНЬО- КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РІВНЯХ «БАКАЛАВР» І «МАГІСТР»	101
3.1. Вихідні теоретичні позиції методики поетапного формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей	101
3.2. Організація експериментального навчання	122
3.3. Прикінцевий аналіз результатів експериментально- дослідного навчання	172
Висновки з третього розділу	187

ВИСНОВКИ	190
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	195
ДОДАТКИ	214

ВСТУП

Актуальність дослідження. Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті нагальним завданням надання якісної університетської освіти є необхідність формувати у студентів навички самостійного здобуття знань і навігації у складному інформаційному просторі, вилучення необхідної інформації з різних галузей гуманітарної

науки, в тому числі зі словниково-довідникових джерел. Стрімко зростає популярність жанру довідникової літератури в умовах інформаційно-технологічного XXI століття, оскільки динамічно розвивається комп'ютерна і корпусна (електронна) лексикографія, а створені в такий спосіб словники є досить надійним, лаконічним і зручним засобом систематизації, збереження й оперативного передавання інформації. Сьогодні цей напрям стимулюється «Державною програмою розвитку і функціонування української мови на 2004-2010 роки», «Концепцією Державної цільової програми розвитку Національної словникової бази на 2009-2015 р.р.» та міжгалузеву науково-технічною програмою «Інформація. Мова. Інтелект».

У зв'язку з підписанням Україною Болонської угоди і вступом до загального європейського освітнього простору питання якості підготовки бакалаврів і магістрів набуває особливої гостроти і ставить цілий спектр невідкладних завдань. Головна проблема полягає у визначенні цілей підготовки студента-бакалавра і випускника магістратури, виражених у компетенціях, якими повинен володіти сучасний філолог, учитель української мови і літератури (О. М. Біляєв, А. М. Богуш, М. С. Вашуленко, О. В. Глузман, Є. П. Голобородько, Н. Б. Голуб, Ж. Д. Горіна, О. М. Горошкіна, Т. К. Донченко, В. Ф. Загороднова, С. О. Караман, О. А. Копусь, О. А. Кучерук, Л. І. Мацько, А. В. Нікітіна, Н. М. Остапенко, М. І. Пентилюк, О. І. Пометун, О. М. Семенов, Т. В. Симоненко, І. М. Хом'як).

Українська теоретична і навчальна лексикографія має давню традицію, що позитивно позначилась як на процесах нормалізації мови, так і на вдосконаленні лексикографічної культури її носіїв (П. Й. Горецький, Б. Д. Грінченко, О. М. Демська-Кульчицька, С. Я. Єрмоленко, Є. А. Карпіловська, В. В. Німчук, Л. С. Паламарчук, М. М. Пещак, О. О. Тараненко та ін.). Водночас сьогодні вчені висловлюються про важливість реформування вітчизняного поліграфічного словникарства та створення словниково-довідникових джерел нового типу, зокрема наголошуючи на адресній спрямованості лексикографічної продукції та

потребі розвитку комп'ютерної і корпусної лексикографії (В. О. Балог, Я. В. Галас, І. С. Гнатюк, А. П. Загнітко, О. В. Кровицька, Т. Ю. Кульчицька, Л. М. Полюга, О. І. Потапенко, О. М. Семенов, О. А. Стишов, Л. В. Струганець, В. А. Широков, В. В. Шляхова).

Утім, сучасний стан рідномовної освіти у ВНЗ викликає низку суперечностей між ґрунтовними теоретичними напрацюваннями в галузі лексикології, лексикографії, прикладної лінгвістики, розробленими лінгводидактичними підходами до викладання української мови та недостатньою реалізацією висунутих положень у теорії і практиці професійної освіти. Пошук шляхів розв'язання виявлених суперечностей у лінгводидактиці вищої школи зумовив вибір теми дослідження «Формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей», пов'язаної, з одного боку, з лексикографічним і теоретико-прикладним аспектом опису лінгвокультурних концептів української мови, з іншого, запровадженням у навчальний процес технології розвитку лексикографічної компетенції на освітньо-кваліфікаційних рівнях «бакалавр» і «магістр». Сформована лексикографічна компетенція, на нашу думку, засвідчує високий рівень загальнофілологічної грамотності майбутнього фахівця, визначаючи і відповідний рівень розвитку лексикографічної культури носія мови.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане в межах теми кафедри української філології і методики навчання фахових дисциплін «Лінгвокультурні концепти в мовній свідомості і дискурсі» (реєстраційний номер 0109U000198), що входить до тематичного плану науково-дослідної роботи Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Автор досліджував процес формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей. Тема дисертації затверджена вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (протокол № 2 від 30.09.2010 р.) й узгоджена в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових

досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №7 від 26.10.2010 р.).

Мета дослідження – науково обґрунтувати й експериментально апробувати методику поетапного формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей на освітньо-кваліфікаційних рівнях «бакалавр» і «магістр».

Завдання дослідження:

1. Науково обґрунтувати лінгводидактичну сутність і структуру поняття «лексикографічна компетенція» у руслі теоретичної і навчальної лексикографії.

2. Визначити критерії, компоненти, показники та схарактеризувати рівні сформованості лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей.

3. Розробити принципи, композиційні параметри (макро- і мікроструктура) мультимедійного навчального лінгвокультурологічного словника, одиницею лексикографічного опису в якому є слова з національно культурним компонентом значення як найменування відповідних концептів.

4. Виявити й науково обґрунтувати педагогічні умови та експериментально апробувати методику формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей.

Об'єкт дослідження – навчально-мовленнєва діяльність студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування лексикографічної компетенції й активізації концептів української культури в навчально-мовленнєвій діяльності студентів філологічних спеціальностей.

Гіпотеза дослідження: формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови: забезпечення інформатизації навчального процесу й оптимального співвідношення групових та індивідуальних форм організації навчання; наявність системи вправ і завдань, дієвих прийомів роботи з

мультимедійним лінгвокультурологічним словником «Концепти української культури», скерованих на формування лексикографічних знань, умінь і навичок; занурення студентів у лексикографічну аналітико-пошукову діяльність з опрацювання словниково-довідникових джерел.

Методи дослідження – *теоретичні*: аналіз психолого-педагогічної, лінгвістичної, навчально-методичної літератури та програмно-методичних матеріалів з проблеми лексикографічної підготовки студентів на філологічних факультетах; методи навчальної й комп'ютерної лексикографії з метою розробки макро- і мікроструктури словника; *емпіричні*: анкетування студентів, педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) для з'ясування рівнів і показників сформованості лексикографічних знань, умінь і навичок та шляхів формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей на освітньо-кваліфікаційних рівнях «бакалавр» і «магістр»; *статистичні*: кількісний і якісний аналіз експериментальних даних з метою перевірки ефективності розробленої методики формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей.

Базою дослідження виступили філологічні факультети, які здійснюють підготовку студентів за ОКР «бакалавр» і «магістр», Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Бердянського державного педагогічного університету, Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, Республіканського вищого навчального закладу «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта). На пошуковому етапі констатувального зрізу анкетуванням були охоплені 312 осіб, у формувальному етапі педагогічного експерименту дослідження взяли участь 160 студентів.

Наукова новизна дослідження: *вперше* визначено поняття «лексикографічна компетенція» як цілісне трикомпонентне утворення (когнітивно-мотиваційний, компенсаторний, технологічний компоненти), що охоплює лексикографічні знання, вміння і навички; визначено критерії

(термінологічно-когнітивний, інформаційно-типологічний, операційно-діяльнісний, організаційно-технологічний) і схарактеризовано рівні сформованості лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей (достатній, середній, елементарний); визначено педагогічні умови та науково обґрунтовано поетапну експериментальну методику формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей ВНЗ, сутність якої полягає у впровадженні двоциклової системи освіти й оволодінні відповідними лексикографічними знаннями, вміннями і навичками; розроблено ідеографічну схему електронного словника; *уточнено* наукові засади розробки макро- і мікроструктури мультимедійного лінгвокультурологічного словника навчального типу «Концепти української культури», а також системи збагачення лексикографічної роботи концептами української культури на ОКР «бакалавр» і «магістр» філологічного напрямку освіти. Подальшого розвитку набула методика формування лексикографічної культури у студентів філологічних і нефілологічних спеціальностей вищих навчальних закладів освіти України.

Практична значущість дослідження: розроблено експериментальну програму з курсу «Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія» для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» і програму з курсу «Лінгвокультурологія» для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за вимогами кредитно-модульної системи; створено електронний корпус мультимедійного словника «Концепти української культури» з використанням програмного забезпечення «Help & Manual. Professional Edition», запропоновано методи і прийоми роботи з ним; розроблено комплекс вправ і завдань із формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей. Практичне значення роботи зумовлено можливістю застосування результатів дослідження в курсах з лексикології, лексикографії, етнолінгвістики і лінгвокультурології, загального і прикладного мовознавства, методики

викладання української мови у вищій школі, а також у лексикографічній практиці під час розробки навчальних словників різного типу, об'єктом опису в яких є мовні одиниці з національно-культурним компонентом значення.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в навчальний процес Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (акт про впровадження від 12.09.2011 р. № 1080), Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (акт про впровадження від 06.09.2011 р. № 72), Бердянського державного педагогічного університету (акт про впровадження від 14.09.2011 р. № 57/1924-08), Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (акт про впровадження від 26.09.2011 р. № 2552), Республіканського вищого навчального закладу «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта) (акт про впровадження від 6.09.2011 р. № 08/11), Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (акт про впровадження від 14.09.2011 р. № 1/3282).

Достовірність результатів дослідження забезпечено теоретичною і методологічною обґрунтованістю його вихідних положень, застосуванням комплексу методів науково-педагогічного дослідження, адекватних меті і поставленим завданням; якісним і кількісним аналізом експериментального матеріалу; практичним утіленням у навчальний процес підготовки студентів-бакалаврів і магістрантів у вищих закладах освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні положення, висновки і результати дослідження доповідались на міжнародних («Лінгвістика та лінгводидактика: надбання, актуальні проблеми, перспективи розвитку» (Бердянськ, 2009), «Актуальні проблеми менталінгвістики» (Черкаси, 2009), «Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі» (Кам'янець-Подільський, 2009, 2011), «Українська лінгводидактика: минуле і сучасне (до 100-річчя від дня народження М. М. Шкільника» (Львів, 2010), «Сучасний лінгвістичний і лінгводидактичний дискурсивний простір» (Луганськ, 2010), «Лінгвокультурні концепти в мовній свідомості і дискурсі» (Одеса, 2011)), всеукраїнських

(«Теорія та практика навчання іноземних мов і світової літератури» (Суми, 2009), «Мовна особистість студентів-філологів і учнів загальноосвітніх шкіл у сучасній парадигмі освіти» (Суми, 2010), «Актуальні проблеми шкільної та вишівської лінгводидактики: реалії та перспективи. Доробок наукової школи М. І. Пентилюк» (Херсон, 2011), «Лінгвістика та лінгводидактика: надбання, актуальні проблеми, перспективи розвитку» (Бердянськ, 2011)) науково-практичних конференціях; на всеукраїнському лінгвістичному форумі молодих учених (Київ, 2010).

Основні положення і результати дослідження відображено у 10 публікаціях автора, з яких – 6 статей у фахових виданнях України.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (192 найменування, що охоплюють 19 сторінок) і 9 додатків (1 на електронному носії). Основний текст дисертації викладено на 194 сторінках. У роботі вміщено 11 таблиць, 1 діаграму, 8 малюнків, що охоплюють 1 сторінку основного тексту. Додатки викладено на 23 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЗАГАЛЬНОЇ, НАВЧАЛЬНОЇ Й ЕЛЕКТРОННОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ

1.1. Українське словникарство: стан, здобутки і перспективи

Про важливу роль словниково-довідникових джерел у формуванні культурної й інтелектуальної спадщини певного народу свідчить зацікавленість людства лексикографічною наукою. Вивчення лексикографії сягає давніх часів: від найперших лексикографічних пам'яток кінця XVI століття – *«Лексисъ, Сирѣчь реченія, Вькратцѣ събранъны и из словенскаго языка на простый рускій діалектъ истолькованы»*, *«Грамматика словенска»* Лаврентія Зизанія, що стали взірцями для подальших лексикографічних праць: *«Лексиконъ славеноросскій и имень тлъкованіє»* Памва Беринди, *«Лексиконъ латинскій»* Єпіфанія Славинецького, *«Словарь малороссійскаго нарѣчія»* Олександра Павловського тощо. Давня та сучасна лексикографія мають спільну мету та завдання, основними з яких є пояснення незрозумілих слів, розробка теоретичних і практичних засад створення словників та укладання словниково-довідникової літератури. Основною відмінною рисою давньої від сучасної лексикографії є «синтез філології і культури в широкому розумінні цього слова» [20: 21].

Основні завдання та проблеми лексикографії здавна були в полі зору науковців, про що свідчать ґрунтовні праці Ю. Д. Апресяна, В. В. Виноградова, Б. Ю. Городецького, Б. Д. Грінченка, О. М. Демської-Кульчинської, Є. А. Карпіловської, В. В. Морковкіна, В. В. Німчука, Л. С. Паламарчука, М. М. Пещак, В. Піотровського, О. О. Тараненка, В. А. Широкова, Л. В. Щерби тощо. Сьогодні багато вчених висловлюються про важливість реформування вітчизняної теоретичної і навчальної лексикографії та створення словників нового типу, зокрема наголошуючи на

адресній спрямованості лексикографічної продукції: для широкого кола користувачів, учнів, учителів, студентів, літературних редакторів і філологів, для тих, хто вивчає українську мову як рідну або іноземну тощо (В. О. Балог, Я. В. Галас, А. П. Загнітко, О. В. Кровицька, Т. Ю. Кульчицька, Л. М. Полюга, О. О. Семенов, О. А. Стишов, Л. В. Струганець, В. В. Шляхова).

В українському мовознавстві лексикографію традиційно тлумачать як розділ мовознавства, до компетенції якого належить створення словників і опрацювання їхніх теоретичних засад: «**Лексикографія** (від лат. *lexicós* - «словник», *grápho* - «пишу») – розділ мовознавства, що займається теоретичними проблемами укладання словників, збиранням, упорядкуванням та описом словникового матеріалу» [168: 137], що, як бачимо, міцно пов'язано з лексикологією. У межах лексикографії розрізняють теоретичну лексикографію (або теорію лексикографії) та практичне словникарство чи прикладну галузь лексикології. Утім, і до сьогодні точаться дискусії з приводу «за» і «проти» розподілу на теоретичну і практичну лексикографію, «лексикографія – це наука, головним завданням якої є вироблення принципів словникового подання лексики. Але лексикографією також називають і процес створення словників, і сукупність словників, пов'язаних з тією чи тією національною традицією, тим чи тим часовим проміжком <...> тому науку про принципи словникової справи ще називають теоретичною лексикографією, а її застосування – практичною» [185: 5].

У радянському мовознавстві першу спробу намітити засади лексикографічної теорії здійснив Л. В. Щерба у своїй доповіді «Опыт общей теории лексикографии», виголошеній на засіданні Відділення літератури і мови АН СРСР [191]. Передовсім учений чітко окреслив коло ключових завдань теоретичної лексикографії: а) типологічні параметри словника; б) природа слова, його значення й уживання, зв'язки з іншими словами тієї самої мови; в) побудова словникової статті, виходячи з семантичного, граматичного і стилістичного аналізу слова [191: 265]. Згодом після Л. В. Щерби до проблем лексикографічної теорії звернувся В. В. Виноградов,

який значно деталізував коло основних питань теорії лексикографії, передбачивши вихід лексикографії з лона лексикології [29].

Завдання типологічного осмислення словників мови й засад лексикографування кожного окремого слова, висунуті Л. В. Щербою і В. В. Виноградовим, виявилися настільки продуктивними, що згодом у російському (В. Г. Гак, П. М. Денисов, В. І. Кодухов, В. В. Морковкін, О. О. Реформатський, Д. І. Розенталь), а також українському (Л. А. Булаховський, П. Й. Горещкий, В. В. Німчук, Л. С. Паламарчук, Л. М. Полюга, О. О. Тараненко) мовознавстві з'явилося чимало словникових типологій. На сьогодні залежно від лексичного матеріалу, способу його опрацювання й призначення розрізняють енциклопедичні та лінгвістичні словники (загальномовні або філологічні) [168: 137]. Енциклопедичні словники дають пояснення не словам, а поняттям, а також подають стисло характеристику предметів, явищ, подій, абстрактних понять, відомості про історичних осіб, діячів науки та культури, трактують факти і явища з різних галузей науки, мистецтва, політики, релігії, містять інформацію про різні країни, народи, що їх населяють, та мови, якими вони спілкуються. До такого лексикографічного жанру належать енциклопедії, енциклопедичні словники та довідники, термінологічні словники, біографічні словники, а останнім часом лінгвокраїнознавчі словники, словники культури тощо. Такі видання відображають відомості про поняття, а також можуть містити картки, схеми, ілюстрації тощо [61: 32].

Лінгвістичні словники «пояснюють лексику під фаховим кутом зору, оскільки об'єктом їхнього розгляду є слово як одиниця мови» [61: 39]. Головним завданням цього лексикографічного жанру є пояснення слів, а саме їх значення, походження, написання, вимови. За кількістю мов лінгвістичні словники поділяють на одномовні, двомовні та багатомовні. Одномовні представляють лексичний склад однієї мови та, у свою чергу, розподіляються на:

– довідниково-лінгвістичні:

а) орфографічні – подають відомості про правильне написання слів відповідно до чинних орфографічних норм [167: 217];

б) орфоепічні – подають відомості про вимову слів та наголошування їх [183: 139];

в) етимологічні – дають характеристику найдавнішого звукового складу слова, тлумачать походження і зміну значень слів на основі зіставлень із словами спільного кореня інших споріднених мов [168: 139];

г) тлумачні – відображають словниковий склад мови на певному етапі його розвитку; окрім тлумачення значень, стисло подано довідки правописного характеру, граматичні і стилістичні, типові поєднання цього слова з іншими, фразеологічні звороти [168: 138];

д) фразеологічні – вміщують насамперед цілісні звороти (фразеологізми, крилаті слова, ідіоми та ін.); пояснюється значення стійкого сполучення слів, особливості вживання, походження, можливості варіювання в мовленні;

– іншомовних слів – уміщуються слова, запозичені з різних мов; до слова подається інформація, з якої мови воно походить або які компоненти використані для його творення, та, що найголовніше, пояснюється значення цього слова;

– граматичні – містять інформацію про морфологічні та синтаксичні властивості слова, категорійні ознаки;

– термінологічні – містять визначення слова-терміна і відомості про використання його в певній галузі знань;

– міжслівних зв'язків: а) синонімічні; б) антонімічні; в) паронімічні; г) омонімічні;

– діалектні – трактують лексику територіальних діалектів, з'ясовується значення і характер поширення діалектних слів; ці словники бувають загальнодіалектними й регіональними;

– історичні – фіксують лексику попередніх періодів розвитку української мови;

– мови окремих письменників – служать для систематизації й пояснення слів, уживаних письменником у його творах; кожна стаття ілюструється прикладами, які розкривають особливості індивідуального слововживання в художньому мовленні;

– інверсійні або зворотні – в яких слова розташовуються з урахуванням алфавіту не від початку слова до кінця (як у більшості словників), а від кінця до початку; для зручності пошуку вирівнювання списку слів у такому словнику йде не по лівому, а по правому краю (для мов з читанням зліва направо); у комп'ютерній лінгвістиці вони використовуються як основа для складання і перевірки словників словоформ;

– частотні подають слова не за алфавітом, а за спадом частот, тобто розташовуються в порядку від найбільш частотного до найменш частотного.

Окрім перерахованих, існують й інші словники, які, безперечно, мають важливе теоретичне та практичне значення для дослідження лексичного і фразеологічного складу української мови – словотворчі, топонімічні, ономастичні, морфемні, словники мовних труднощів, словники крилатих слів, прислів'їв і приказок, скорочень, асоціативні словники, словники власних імен, географічних назв тощо. Зрозуміло, для теорії лексикографії вельми суттєво розмежування лінгвістичних й енциклопедичних словників, але тим не менш у практиці сучасної лексикографії спостерігаємо як загальну енциклопедизацію тлумачних словників, так і появу обріїв нового типу словників – культурологічних. Предметом лексикографічного опису у словниках означеного типу є свій пласт лексики (фонові і безеквівалентні слова, константи або знаки культури, слова-реалії), а поєднує їх те, що вони націлені на розкриття самотніх і значущих аспектів етнокультури народу.

З появою перших комп'ютерів відбулися значні зміни в лінгвістичній науці, зокрема і в лексикографії, адже почали з'являтися комп'ютерні словники, які швидко здобули популярності серед різного кола користувачів, сформувалася комп'ютерна і корпусна лексикографія, як галузь корпусної лінгвістики, розширилась теоретична і практична лексикографія. Новим та

перспективним напрямом для багатьох науковців стає комп'ютерна та корпусна лексикографія. Комп'ютерна лексикографія – «маргінальна галузь комп'ютерної лінгвістики, що спрямована на розробку комп'ютерних технологій укладання й використання словників різних типів» [147: 663]. По-перше, комп'ютери уможливають передрук поліграфічних джерел і збереження необхідної інформації в електронному вигляді на будь-якому електронному носії, по-друге, за їх допомогою можна розширити чи відредагувати необхідну лексикографічну інформацію тощо. Основним призначенням комп'ютерної лексикографії надалі залишається укладання комп'ютерних (електронних) словників, що в останнє десятиліття стали заміником традиційних паперових лексикографічних видань. Звісно, проблемою друкованої поліграфічної продукції є швидке застарівання через обмежену поінформованість користувачів, незначний тираж або недостатню рекламу, тому деякі джерела виходять із ужитку раніше, ніж доходять до адресата. Комп'ютерна лексикографія розробляє власні підходи не тільки до форми, але й до змісту словника. Електронний словник – це особливий лексикографічний об'єкт і його переваги над друкованими виданнями очевидні. Саме використання комп'ютерних технологій дозволяє подолати традиційні суперечності лексикографії: між обсягом словника і зручністю користування ним; між повнотою опису лексичного значення і відповідністю ілюстративного матеріалу словника поточній мовно-культурній ситуації; між широтою лексикографічної концепції словника й обмеженістю його лексичної бази.

В Україні комп'ютерна лексикографія лише набирає обертів, за 20 років незалежності було створено незначну кількість наукових установ, що працюють над створенням електронних словників, наприклад, Морфемно-словотвірний фонд української мови при відділі структурно-математичної лінгвістики Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. Ученими цієї установи було створено комп'ютерний «Словник символічних моделей морфемної будови слова», «Словник афіксальних морфем української мови»,

співробітниця відділу Н. В. Сніжко уклала «Ідеографічний словник іменників української мови», а А. Я. Середницька створила «Ідеографічний словник дієслів переміщення української мови». За допомогою учених Українського мовно-інформаційного фонду НАН України, який очолює директор – доктор технічних наук, професор В. А. Широков, було укладено першу повномасштабну електронну систему української мови «Словники України», що поєднує п'ять словників – орфографічний, орфоепічний, синонімічний, антонімічний, фразеологічний. Авторами цього електронного джерела є В. А. Широков, І. В. Шевченко, О. Г. Рабулець, О. М. Костишин, М. М. Пещак. Реєстр словника налічує 152 тисячі слів, приблизно 2200 тисяч антонімічних пар, 9200 тисяч синонімічних рядів, 56 тисяч фразеологізмів, а також 3 мільйони похідних словоформ, що вдало вміщено на одному електронному диску. Словник випущений незначним тиражем, усього в 30 тисяч екземплярів, тому його немає у вільному продажі. Безкоштовно словник розповсюджують по школах та вищих навчальних закладах України. Поки авторами готується друга версія словника, що налічуватиме приблизно 185788 словникових одиниць [178]. Також науковці укладають «Український національний лінгвістичний корпус» [179].

Відомо, що упорядковується «Великий тлумачний словник української мови» або «СЛОВНИК.net», що налічує приблизно 208 000 словникових статей, які інтенсивно поповнюються [23]. У словнику подано активну лексику української літературної мови, терміни, слова історичного фонду, що свого часу належали до широковживаних, найуживаніші архаїзми, найпоширеніші діалектизми та неологізми, що з'явилися протягом останніх років.

При лабораторії комп'ютерної лінгвістики кафедри сучасної української мови Київського національного університету ім. Т. Шевченка створено «Морфемно-словотвірну базу української мови», що налічує 170000 реєстрових одиниць, «Граматичний словник українських дієслів з італійськими діалектами», що складає приблизно 3000 слів та подає

парадигматичні, семантичні й синтаксичні особливості дієслів української мови з їх перекладом на італійську мову [43], впорядковано «Частотний словник сучасної української публіцистики», «Частотний словник сучасної української поетичної мови», «Короткий українсько-сербський словник сполучуваності слів», у якому подано вибірккові, часто вживані форми сполучуваності слів у сербській та українській мовах, що викликають певні труднощі та ускладнення при перекладі [79]. Використовуючи пропоноване лексикографічне видання, користувач зможе вільно порівнювати синтагматичні форми двох мов, виявляти спільні та відмінні риси і відповідно до синтаксичних можливостей певної мови вживати правильно ту чи іншу сполучуваність слів [79]. «Відкритий словник виправлень суржику», створений лінгвістами та впорядкований лексикографами задля поліпшення побутового мовлення, в якому об'єднані лексичні та граматичні елементи різних мов з дотриманням норм української літературної мови. Кожний користувач може вільно додавати приклади суржику до словника, а також правильний варіант, узгоджений з нормами української літературної мови [28]. «Чотиримовний словник термінів з хімії та фізики» – це перекладний словник наукової термінології, до складу якого входять чотири мови (англійська, німецька, українська, російська). Він складається з трьох підрозділів: хімія, теоретична хімія, фізика [184]. «Семантичний словник української мови» нараховує поки що 30 слів – назви дерев, кущів, квітів та відображає їх семантичні складові та відношення між ними. Словник також відкритий для всіх користувачів, можна додавати інформацію до наявних слів, наводити свої приклади, створювати окремі теми та поповнювати тематичні підрозділи ґрунтовними словниковими статтями [148]. «Тезаурус з лінгвістичної термінології» охоплює лінгвістичні терміни з усіх розділів граматики, лексики, мовознавства, прикладної та комп'ютерної лінгвістики. Реєстр словника складають поки що 3381 термінів [172]. Як бачимо, комп'ютерна лексикографія в Україні стрімко набирає обертів, уже реалізовано багато перспективних лексикографічних проєктів.

Сучасна лексикографія дедалі частіше користується машинними базами даних, зокрема великими корпусами текстів, у яких комп'ютер за запитом знаходить потрібні слова. На цій підставі виформовується сучасний напрям прикладної лінгвістики – корпусна лексикографія, що потлумачено як нову галузь вивчення мови на основі корпусів із постійним використанням комп'ютера для аналізу, зберігання й обробки наявних даних. Провідні закордонні друкарські доми, як Longman, Cambridge, Chambers, Oxford, перевидали свої словники на корпусній основі, відтворивши електронні версії багатьох друкованих видань. Корпусній лексикографії в останні десятиліття приділено чималу увагу (А. С. Герд, С. Гринбаум, Х. Кучера, Дж. Ліч, Ч. Мейер, Дж. Свартвік), про що свідчить і значна кількість укладених корпусів. Одним із перших електронних корпусів вважають Брауновський корпус (*Brown Corpus*) Нельсона Френсіса та Хенрі Кучера, що побачив світ у 1962 році. Праця складає корпус друкованих текстів американського варіанта англійської мови й охоплює близько 1 мільйона слів [48]. Згодом у різних країнах світу активно почали виникати електронні корпуси, наприклад: Чеський народний корпус (*Cesky Narodni Corpus*), Польський народний корпус (*Polski Korpus Narodowy*), Британський національний корпус (*British National Corpus*), що містять уривки з періодики, академічних видань, популярної літератури. Гельсінський корпус англійських діяхронних і діалектних текстів (*Helsinki Corpus*), що складався з уривків текстів з 750-го року по 1700 р. та діалектних сільських говірок з 1970 року; Корпус природних (непідготовлених) діалогів шотландського варіанта англійської мови (*Map Task*), обсягом 147 мільйонів слів; Корпус розмовної болгарської мови (*Корпус от разговорен български език*), що містить тексти спонтанного мовлення, записані на електронні носії обсягом у 50 годин; Англійсько-Норвезький паралельний корпус, що охоплює 100 оригінальних текстів англійською мовою та таку ж кількість перекладених текстів норвезькою мовою, обсягом 2 600 000 слів [48].

Подібна практика в Україні перебуває поки що на початковому етапі розвитку. На сьогодні Українським мовно-інформаційним фондом НАН України укладено Український національний лінгвістичний корпус [179], обсягом 36 000 000 слововживань, почерпнутих із текстів різних стилів та жанрів, та в тестовому режимі працює Корпус текстів української мови, що відображає тексти художньої літератури від часів Івана Котляревського до сьогодення. Лексикографами відділу лексикології та комп'ютерної лексикографії Інституту української мови НАН України ведеться робота над створенням Національного корпусу української мови з обсягом приблизно 2 500 000 слів. Працівники лабораторії комп'ютерної лінгвістики Київського національного лінгвістичного університету укладають Паралельний англо-український корпус текстів офіційного стилю, загальним обсягом понад 500 000 слововживань; Корпус текстів з комп'ютерної лінгвістики, обсягом понад 400 000 слововживань. В останньому корпусі використовуватиметься стандартний набір програм морфологічного кодування, здійснюватиметься пошук за словоформою, граматичним кодом тощо. Розпочато роботу над створенням Корпусу українсько-англійської мови, як складової Міжнародного Корпусу Студентської Англійської (International Corpus of Learner English), що складають підкорпуси 19 різних країн, серед яких українсько-англійської, на жаль, допоки не має.

Як бачимо, сучасна лексикографія переживає новий етап свого розвитку. Завдяки розробці комп'ютерних, комунікаційних і мультимедійних технологій стало можливим створення лексикографічних джерел нового покоління, що ґрунтуються на специфічних прийомах машинної обробки мовного матеріалу (зокрема і на корпусній основі) з широким застосуванням електронного формату і залученням мультимедійних засобів презентації лексикографічної продукції.

Отже, українське словникарство, що бере свій початок щонайменше у XIV ст., нагромадило чималий досвід створення словників різного типу і якості та працює як теоретичного, так і прикладного характеру, присвячених

питанням лексикографічного опису мови. Крім значної словникової спадщини, що підтверджує зокрема пошукова система Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, у вітчизняній лексикографії виокремилася словникова видавнича індустрія, яка має виразну комерційну зорієнтованість й адресну спрямованість лексикографічної продукції.

1.2. Слово як основна одиниця лексичної системи мови

Проблема слова та його відмежування від інших одиниць мови належить до однієї з найбільш дискусійних проблем сучасної лінгвістичної науки, водночас єдиного і точного визначення слова серед мовознавців допоки не існує. Так, «Великий тлумачний словник сучасної української мови» подає таке визначення слову – це «мовна одиниця, що являє собою звукове вираження поняття про предмет або явище об'єктивного світу» [24 : 1149]. На думку М. Я. Плющ, «слово – це основна функціонально-структурна і семантична одиниця мови, що становить звук або комплекс звуків і, характеризуючись самостійністю та відтворюваністю, є будівельним матеріалом для речення» [168: 116]. І. К. Білодід визначає слово, як «основну одиницю мови в цілому і лексичну одиницю зокрема. Кожне слово має лексичне значення, тобто реальний предметно-речовий зміст, який оформлений за законами граматики рідної мови і є елементом загальної семантичної системи словника. Слово відноситься до дійсності, відображує її і виражає свої значення не ізольовано, не у відриві від лексико-семантичної системи конкретної мови, а в нерозривному зв'язку з нею, як складовий її елемент» [166: 27].

Ф. С. Бацевич тлумачить слово, як «основну функціонально-семантичну одиницю мови, яка виконує номінативну функцію, вільно відтворюється в мовленні й комунікації і служить для побудови повідомлень» [15: 158]. Також відомий мовознавець додає, що «слово – це єдність звукової, морфемної будови, а також лексичного та граматичного значень; цілісна

одиниця, що виражає поняття про предмети, явища, процеси, їхні ознаки, зв'язки й відношення між ними, а також називає конкретні предмети, явища, процеси та їх ознаки» [15: 158].

У центрі уваги класиків мовознавства (Л. А. Булаховський, Ф. І. Буслаєв, В. В. Виноградов, В. М. Жирмунський, М. А. Жовтобрюх, М. Я. Калинович, О. О. Потебня, О. І. Смирницький, Л. В. Щерба) завжди було слово, основна одиниця мови, що має такі характеристики:

- графічну: слово є написаною послідовністю знаків, обмеженою проміжками;
- фонетичну: слово становить сукупність складів, об'єднаних одним наголосом;
- структурну: слово – це звукова послідовність, до якої не може бути включена інша послідовність того самого рівня;
- морфологічну: слово є носієм морфологічного значення, вираженого морфемою, яка не може бути функціонально відокремленою від слова;
- синтаксичну: слово складає собою потенційний мінімум речення;
- семантичну: слово є одиницею, що позначає одне поняття;
- психолінгвістичну: слово – це мовна одиниця, що зберігається в пам'яті людини як окреме поняття [18: 200].

Психолінгвістична концепція слова як надбання індивіда, є, на нашу думку, подальшим розвитком ідей Л. В. Щерби щодо формування у носія мови специфічної «мовленнєвої організації», яка становить продукт «своєрідної переробки» мовного матеріалу і не може ототожнюватися з продуктами аналізу текстів – мовними системами (словниками і граматики мови).

Кожне слово має лексичне значення – поняття чи зміст, що репрезентує слово. Нині в мовознавстві виокремлюють декілька видів лексичних значень, які розрізняють за двома основними ознаками: а) характері зв'язку відповідних назв з предметами і явищами позамовної дійсності; б)

особливостях сполучуваності слів з іншими лексичними одиницями у складі словосполучень і речень. За першою ознакою виділяють прямі, переносні та конотативно зумовлені лексичні значення.

Пряме значення слова – це звичайна назва предмета, властивості чи дії. Пряме значення найчастіше буває первинним, тобто таким, з якого почалась назва і зазвичай подається у словнику. Слово в прямому значенні — це звичайна, повсякденна назва чогось, наприклад *золотий годинник*, *кришталева ваза*. Переносне значення слова – це вторинне значення, що виникло на основі прямого, внаслідок подібності або суміжності предметів, явищ і ознак. Переносне значення визначається тільки у контексті через асоціацію з прямим значенням, наприклад, *золота людина* (у значенні хороша, порядна людина), *кришталева вода* (у значенні чиста, прозора, смачна вода). Останнім часом ще виділяють узуальні (від лат. *usus* – звичай, правило) та оказіональні переносні значення (від лат. *occasion* – випадок) значення, зумовлювані авторським образним уживанням слів у відповідних контекстах усупереч усталеним нормам сполучуваності [167: 97-105]. Часто виокремлюють і конотативно зумовлене лексичне значення слова, що розкриває додаткову інформацію про позитивну чи негативну оцінку предмета або явища, ступінь інтенсивності вияву дії або ознаки. Водночас навіть у визначенні лексичного значення слова завжди підкреслюється нерозривний зв'язок лексикології з лексикографією (О. С. Ахманова, С. І. Ожегов, Н. Д. Шведова).

Вчені (О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко та М. Л. Микитин-Дружинець) обґрунтовують, що структурними одиницями лексичного значення є семи (інтегральні та диференційні). Інтегральними називають семи, які спільні для кількох слів, а диференційними – семи, якими відрізняються значення слів [18: 214-220]. Будь-яке лексичне значення складають головні семи, що утворюють ядро лексичного значення та другорядні, що належать до периферії лексичного значення. Головні ядерні семи називають інтенсіоналом, другорядні периферійні семи – імплікаціоном. Наприклад,

інтенціоналом у слові «зима» буде «пора року з грудня по лютий», а імплікаціоналом – «сніг та мороз», «похмурі, прохолодні дні», «носити теплий одяг та тепле взуття», «кататися на санках, лижах, ковзанах», «грати в сніжки», «ліпити Снігову бабу», «Новий рік та Різдво», «подарунки та вихідні» тощо. Отже, лексичне значення складається з ядерного головного поняття, що відоме майже всім носіям певної культури та другорядного периферійного, що складають певні індивідуальні асоціації та конотації.

Науковці виокремлюють граматичні, словотвірні, лексичні, когнітивні (логіко-понятійні) та прагматичні (конотативні) семи, стверджуючи, що когнітивні семи є основою когнітивного значення слова, а прагматичні семи – конотативного значення [18: 214-220]. Обидва різновиди сем можуть входити до складу ядра або до периферії значення. Саме тому розрізняють дві групи слів із когнітивними і прагматичними семами: 1) слова, в семантиці яких домінують когнітивні семи. Такі слова вказують на певну ознаку референта чи на певний клас денотата та не викликають у людини надмірної емоційної реакції чи оцінки, наприклад: *герой, лихоманка, марний, лукавство, свербіти, слава, тягар, цікавий і т.ін.* 2) слова, в семантиці яких домінують прагматичні семи. Виражають певне стилістичне забарвлення та викликають у людини емоційну реакцію чи оцінку, наприклад: *геннути, йолоп, роззява, пройдисвіт, шалапут, ясонька.* Тобто основним у значенні таких слів, як стверджують мовознавці, «є не вказівка на референт, а їх емоційно-оцінна характеристика, вираження суб'єктивно-емоційного ставлення мовця до предмета» [18 : 214-220].

Не менш аргументованою є класифікація сем, запропонована проф. Й. А. Стерніним. Так, учений усі семи поділяє на головні або «ядерні» та «периферійні» з-поміж яких виокремлює узуальні та okazіональні, системні та особистісні, диз'юнктивні та інваріантні, інтегральні та диференційні, яскраві та слабкі, експліцитні та приховані, постійні та ймовірні, асертивні та диспозиційні, чіткі і нечіткі, позитивні і негативні семи [160: 40-80].

Загальновідомо, що знакову природу слова виражає семіотичний трикутник, вершини якого відображають: матеріальну форму вираження, значення і предмет позамовної дійсності. Трикомпонентну структуру слова-знака складає відповідне термінологічне вираження: денотат, сигніфікат, конотат [167: 106-107]. Денотат (лат. *denotatus* – позначений, визначений) – предмет або явище дійсності, яке служить об'єктом позначення для знака в процесі семіотичної діяльності; одне з ключових понять семіотики [93: 185-186]. Дослідниця О. О. Селіванова додає, що «денотат є терміном логіки, транспонованим до логічної семантики як відповідник значення позначеного, що уживається також у значенні об'єкта чи фрагмента дійсності або ментального світу, позначених певною мовною одиницею» [147: 86]. Тобто денотатом можна назвати всі об'єкти дійсності, що виражаються словом, а також денотат розглядається як понятійне ядро значення.

Сигніфікат (від. лат. *significatum* – позначуване) – понятійний зміст мовного знака [147: 86]. Тобто сигніфікат – це зміст поняття, що відображає ядро значення. Авторка протиставляє сигніфікат як зміст поняття денотатові – предметній віднесеності знака та ототожнює сигніфікат і з понятійним ядром значення [147: 86]. Часто помічаємо ототожнення денотата й сигніфіката як сукупність ознак одного класу.

Конотат (від. ср. лат. *connoto* – маю додаткове значення) – додатковий компонент значення мовної одиниці, що доповнює її предметно-логічний зміст суб'єктивними відтінками оцінки, емоційності, експресивності, функціонально-стилістичної забарвленості, а також відтінками, зумовленими соціальними, ідеологічними, культурними, ситуаційними аспектами комунікації [147: 86-87]. Тобто конотат – це додаткове значення до основного, денотативного значення.

Згідно з семіологічним принципом будови слова В. В. Левицький у структурі слова виокремлює такі рівні: сигніфікативний, конотативний, структурний та денотативний, стверджуючи, що до семантики слова входять лише перші три рівні. Денотативний рівень, хоч і є одним із основних

складників лексичного значення, проте залишається за межами слова [90: 16-19]. Усі слова мови становлять її лексику (словниковий склад). Словниковий склад мови, як зауважує акад. І. К. Білодід, «безпосередньо пов'язаний із позамовною дійсністю, він завжди чутливий до тих змін, що відбуваються в житті творця і носія мови – народу. Саме тому всякі зміни, які мають місце в житті народу, в житті суспільства, найбільш виразно віддзеркалюються в лексичній системі мови. Кожне нове суспільне явище, кожен новий предмет, процес, дія, кожне нове поняття вимагає свого найменування, тобто означення конкретним словом» [166: 262].

У словниковому складі будь-якої мови наявні слова, що відображають важливі для суспільства поняття, несуть велике культурологічне навантаження. Наприкінці минулого століття увагу вчених різних галузей гуманітарного знання – лінгвістів, культурологів, етнографів, лінгвокультурологів, психолінгвістів – почали привертати слова, що позначають реалії, символічні для етнокультури народу. Наразі такі слова викликають справжній «бум» у сучасній лінгвістичній науці, адже, як зазначає О. Ф. Лосєв, «у слові, й особливо в іменах, – все наше культурне багатство, нагромаджене впродовж століть» [97: 628]. Не дарма, В. В. Жайворонок визначає слово, як «духовний код етнокультури», що називає предмети, явища, «одухотворені людиною, її світобаченням» [55: 155], адже слово не просто виконує номінативну функцію, називаючи предмети та явища, воно відображає етнокультурну, історичну, інтелектуальну, національно-специфічну інформацію, значущу для певної лінгвокультурної спільноти.

Останнім часом у роботах вітчизняних та зарубіжних дослідників (В. М. Бріцин, Л. В. Бублейник, Є. М. Верещагін, А. В. Волошина, А. С. Герд, Н. О. Данилюк, Л. М. Дяченко, В. В. Жайворонок, М. Г. Комлев, В. І. Кононенко, В. Г. Костомаров, О. І. Потапенко, Ж. П. Соколовська) значну увагу приділено вивченню культурного компонента значення слова або національно-культурного відтінку у значенні слова. Виокремлюючи

національно-культурний компонент, учені аналізують такі компоненти лексичного значення: денотат, що вказує на конкретні предметні характеристики референта, сигніфікат, що відтворює абстрактні властивості конкретних референтів, притаманні класові предметів чи явищ та конотат, що виражає додаткові ознаки, необхідні для чуттєвого та раціонального сприйняття референта. Таким чином, аналіз лексичного значення слова сконцентований на значних та менш значних деталях, які відображають культуру українського народу, народно-психологічні та міфологічні уявлення етносу, особливості його менталітету тощо.

Отже, розробивши фундаментальні засади вчення про слово радянські, російські і вітчизняні вчені визначили магістральні лінії сучасного мовознавства, для якого: слово є передовсім суспільним явищем; основною одиницею мови є слово, через яку встановлюється зв'язок між мовою і мисленням; слово відображає стан розвитку суспільства і його історію, узагальнює культурний досвід; слово акумулює і передає інформацію, зафіксовану пам'яттю поколінь. Саме з цих позицій слово стає об'єктом дослідження таких суміжних напрямів мовознавства, як когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, етнопсихолінгвістика, лінгвопрагматика і лінгвоконцептологія, що виформовуються у другій половині ХХ століття.

1.3. Лінгвокогнітивний і лінгвокультурологічний підхід до вивчення концепту в сучасному мовознавстві

На сучасному етапі поступу лінгводидактики вищої школи стає цілком очевидним, що багаторічна практика навчання української мови на факультетах філологічного профілю на суто лінгвістичній основі з опертям головним чином на правила мови виявилась необґрунтованою. Системно-структурний напрям у мовознавстві, що слугував лінгвістичним підґрунтям цієї методичної концепції, висував на перший план внутрішню будову мови і

концентрував увагу не на спілкування як діяльність суб'єкта, здійснювану за допомогою мови, а лише на саму мову як інструмент спілкування у відриві від соціальних, культурних, психологічних чинників комунікації. Утім, на зміну структурній лінгвістиці приходять нові напрями – соціолінгвістика, лінгвокультурологія, етнолінгвістика, когнітивна лінгвістика, з-поміж основних досягнень якої виокремимо: вчення про когнітивну (ментальну) картину світу, складовою якої є мовна картина; вчення про концепти і фрейми як компоненти цієї системи, що виступають ментальними репрезентантами окремих «квантів» наших знань про світ; поняття когнітивної бази і когнітивного простору і т. ін. (Н. Д. Арутюнова, А. Вежбицька, С. А. Жаботинська, О. С. Кубрякова, Л. А. Лисиченко, Д. С. Лихачов, О. О. Селіванова, Ю. С. Степанов, Й. А. Стернін).

В антропоцентричній парадигмі мовознавства розгляд концептів перебуває в центрі постійної уваги, проте єдності в розумінні терміна «концепт» у науці допоки не існує. Так, «Великий тлумачний словник» трактує концепт як «смысл знака (имени); загална думка, формулювання; вигадка, фантазія» [56: 248]. Дослідники лінгвістичного концептуалізму й лінгвокультурології під концептом у сучасних розвідках переважно розуміють ментальне утворення, що, відображаючи об'єкти як наочного, так і ідеального світу, є одиницею колективної свідомості, яка зберігається в національній пам'яті носіїв мови, характеризуючись багатовимірністю і дискретністю значення (М. Ф. Алефіренко, С. Г. Воркачов, В. І. Карасик, В. В. Колесов, Дж. Лакофф, З. Д. Попова, О. І. Потапенко, Г. Г. Слишкін, Й. А. Стернін, Ж. Фоконьє).

У когнітивній лінгвістиці уже визнано той факт, що людина мислить концептами, комбінуючи їх і здійснюючи в межах концептів і їх сполук глибинні предикації, формуючи нові концепти у ході мислення. «Мислення є оперування концептами як глобальними одиницями структурованого знання» [132: 3]. Уведення в науковий обіг нового терміна «концепт» замість терміна «поняття» багато хто з дослідників пояснює тим, що поняття «концепт»

інтегрує різні традиційні теорії значення (логічні, філософські, психологічні, поведінкові), і поділяє наукове визначення, яке подає «Короткий словник когнітивних термінів», – це «термін, який служить поясненню одиниць ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини [83: 90]. В. Н. Телія уточнює наразі, що «зміна терміна «поняття» на термін «концепт» – не просто термінологічна заміна, адже концепт не тільки відображає знання, структуровані у фрейм та істотні ознаки об'єкта, а всі ті ознаки, що є в цьому мовному колективі» [173: 96]. Дослідниця тлумачить концепт як усю сукупність знань про властивості денотата, відзначаючи, що матеріальною базою концепту, його утілювачем є слово [173: 100].

Ю. С. Степанов теж розмежовує «поняття» й «концепт», відповідно диференціюючи їх у належності до різних наук: поняття – до логіки, філософії, концепт – до математичної логіки, культурології та лінгвістики. Поняття здебільшого розглядають як частину концепту, його ядерну структуру, сукупність інтегральних і диференційних ознак серед суміжних явищ [159: 43]. Учений переконаний, концепт є більш об'ємним мисленнєвим конструктором порівняно з поняттям, і, на відміну від поняття не тільки мислиться, але і переживається [159: 40-43]. О. О. Залевська додає, що «концепт – це реально наявне в людській свідомості динамічне перцептивно-ментально-афективне утворення, чим суттєво відрізняється від поняття – елемента наукового опису» [59: 39]. М. Ф. Алефіренко підкреслює, що в семантичному трикутнику концепт співвіднесений із сигніфікатом значення: його центральна частина (ядро) утворює інтенціонал поняття [4: 64].

О. О. Селіванова, загалом погоджуючись із думкою В. М. Телія та М. Ф. Алефіренка, зазначає, що «в мові виражаються не лише результати понятійного відображення, а й складна різноманітність психіки – внутрішній світ переживань людини, роздумів, ціннісних суджень. У мовних значеннях утілені й форми до понятійного відображення – сприйняття й уявлення» [146: 264]. Учена припускає, що «оскільки концепт розглядається як

інформаційна структура, ширша за значення, то поняття є не лише ядром значення, а й ядром концепту» [146: 264]. Тобто концепт уміщує в собі поняття, що, у свою чергу, є його обов'язковим ядерним компонентом.

Перший із радянських учених, хто звернувся до вивчення феномена «концепт» був С. А. Аскольдов, який у 1928 році вперше згадує про нього у статті «Концепт і слово». Дослідник тлумачить концепт як «мисленнєве утворення, яке заміщує нам у процесі мислення невизначену кількість предметів того самого роду (класу)» [8: 269]. Учений наголошує, що концепт і значення слова функціонують у нерозривному зв'язку, що концепт може заміщувати не лише реальні предмети, а й окремі їх частини, реальні дії, і здатність до заміщення реалізується концептом завдяки значенню слова. Дослідник уточнює, що концепт є значно ширшим за лексичне значення, відзначаючи психофізіологічну природу концепту, яка становить єдність душевного й тілесного актів мисленнєвої обробки, тому не випадково багато хто з учених вважає С. А. Аскольдова «провісником майбутнього психологічного аспекту визначення концепту, поширеного у другій половині ХХ ст., незважаючи на те, що проблема концепту була поставлена, на той час вивчення його так і не було розпочато» [146: 292-293].

На сучасному етапі розвитку лінгвістичних студій аналіз концептів перебуває в центрі підвищеної наукової зацікавленості. Сучасні інтерпретації концепту ґрунтуються на двох підходах: лінгвокогнітивному (А. П. Бабушкін, М. М. Болдирев, С. А. Жаботинська, М. І. Жинкін, О. С. Кубрякова, Дж. Лакофф, М. Мінський, З. Д. Попова, Л. В. Сахарний, О. О. Селіванова, Й. А. Стернін, Ч. Філлмор) та лінгвокультурологічному (Н. Д. Арутюнова, А. Вежбицька, С. Г. Воркачов, О. І. Голубовська, В. В. Жайворонок, В. І. Карасик, В. І. Кононенко, Д. С. Лихачов, В. А. Маслова, С. Є. Нікітіна, Т. В. Радзієвська, Н. В. Слухай, Ю. С. Степанов, С. М. Толстая, О. В. Урисон).

Так, представники лінгвокогнітивного напрямку подають такі визначення концепту:

- дискретна змістова одиниця колективної свідомості або ідеального світу, що зберігається в національній пам'яті носія мови у вербально позначеному вигляді (А. П. Бабушкін) [10: 13].
- оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, всієї картини світу, відбитої в людській психіці (О. С. Кубрякова) [83: 90]. Дослідниця головним чином не погоджується із А. Вежбицькою в тому, що значення незалежні від мови, вважаючи, що незалежними від мови є саме концепти, ідеї, і не випадково, що тільки їх частина отримує мовну об'єктивацію.
- будь-яка оперативна одиниця мислення, яка може мати, а може й не мати чіткої логічної форми (С. А. Жаботинська) [53: 14].
- інформаційна структура свідомості, різносубстратна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості у взаємодії з позасвідомим (О. О. Селіванова) [146: 292].

Отже, прибічники лінгвокогнітивного напрямку вважають, що концепти утворюються в процесі мисленнєвих операцій і відображають зміст знань і досвіду людини, набутих нею в результаті практичної і пізнавальної діяльності, у вигляді певних одиниць, «квантів» знання [17: 23-24].

Лінгвокультурологічний підхід до тлумачення концепту полягає в тому, що концепт визначається як базова одиниця або код культури. Наразі представники цього напрямку пропонують такі визначення концепту:

- зміст поняття, культурний смисл (а частіше комплекс смислів) слова, навіяний реалією (В. В. Жайворонок) [55: 10].
- жмуток культури у свідомості людини, те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини. І, з іншого боку, концепт – це те, за допомогою чого людина – пересічна людина, не «творець культурних цінностей» – сама входить у культуру, а в окремих

випадках впливає на неї ... Концепт – основна клітинка культури в ментальному світі людини (Ю. С. Степанов) [158 : 40-41].

- об'єкт ідеального світу, що має ім'я, визначається за допомогою набору семантичних ознак, відображає специфічні культурно-зумовлені уявлення людини про дійсність (А. Вежбицька) [22: 53].
- поняття практичної (буденною) філософії, що є наслідком взаємодії ряду чинників, як: національна традиція, фольклор, релігія, ідеологія, життєвий досвід, образи мистецтва, відчуття і система цінностей. Концепти утворюють «свого роду культурний шар, що є посередником між людиною і світом» (Н. Д. Арутюнова) [7: 3].
- ядерні (базові) одиниці картини світу, які мають екзистенціальну значущість як для окремої мовної особистості, так і для лінгвокультурної спільноти загалом (В. А. Маслова) [99: 51].
- результат зіткнення словникового значення слова з особистим і народним досвідом людини, потенції концепту є тим ширшими і багатшими, чим ширший і багатший культурний досвід людини (Д. С. Лихачов) [95: 281].

На думку Д. С. Лихачова, концепти посідають належне місце у словниковому складі мови, де виділено такі 4 рівні:

- 1) словниковий фонд (уключаючи фразеологізми);
- 2) значення словникового типу, як вони визначені у словниках;
- 3) концепти – деякі репрезентанти знань, приховані в тексті «замісники», певні потенції значень, що полегшують спілкування і щільно пов'язані з людиною і її національним, культурним, професійним, віковим та іншим досвідом;
- 4) концепти окремих значень слів, які залежать одне від одного, складають певні цілісності, названі концептосферою [96: 283].

Як бачимо, пізніше наслідком когнітивно-лінгвістичних досліджень виступив опис того чи того лінгвокультурного концепту як елемента

національної концептосфери культури. Науково було доведено, що в кожному концепті поєднані принципово важливі для людини знання про світ і водночас відкинуті несуттєві уявлення. Система концептів створює картину світу (світобачення, світосприйняття), в якій відображено осягнення людиною реальності, її особливий концептуальний «малюнок», на підставі якого людина і сприймає світ. Концепт утілюється у слові, саме тому назва концепту стає «жмутком значень», носієм уявлення не тільки про поняття, що означене словом, але і про емоційні елементи, оцінки, асоціації, образи, характерні для цієї культури [158: 68].

На нашу думку, лінгвокогнітивний і лінгвокультурологічний підходи не виключають один одного: концепт як ментальне утворення у свідомості індивіда є виходом на концептосферу соціуму, на культуру; а концепт як одиниця етнокультури є фіксацією колективного досвіду, що стає надбанням й окремого індивіда. Відповідно до цього В. І. Карасик диференціює лінгвокогнітивний та лінгвокультурний концепти, стверджуючи, що обидва поняття розрізняються лише «векторами відносно індивіда: лінгвокогнітивний концепт – це напрямок від індивідуальної свідомості до культури, а лінгвокультурний – це напрямок від культури до індивідуальної свідомості» [68: 117].

Складним та дискусійним питанням міждисциплінарних галузей є визначення структури концепту, адже концепт – складне і багатовимірне ментальне утворення, що структурує знання та уявлення людини про певний фрагмент дійсності і може охоплювати необмежену кількість складників залежно від національних, культурних, індивідуальних та інших особливостей мовців. Як стверджує О. О. Селіванова, «в основу структури концепту покладені різноманітні ментальні репрезентації, ідеалізовані когнітивні моделі: пропозиції, схеми, фреймові сітки, сценарії, ментальні простори тощо» [146: 297].

Більшість учених, зокрема Р. М. Фрумкіна, розрізняє ядро і периферію концепту. Ядро – це визначення, почерпнуті зі словників, які пропонують

дослідникам значні можливості для розкриття змісту концепту щодо вияву специфіки його вербального вираження. Периферія – це суб’єктивний досвід, найрізноманітніші прагматичні складові лексеми, конотації й асоціації. Концепти утворюють власні «концептуалізовані наочні ділянки, об’єднуючи в загальному уявленні імена, їх атрибути, речі, міфологеми, ритуали тощо» [180: 74-117]. В. А. Маслова, як і Р. М. Фрумкіна, у складі концепту виокремлює ядерні та периферійні компоненти, пропонуючи такі кроки влучного та швидкого визначення структурних елементів концепту: 1) визначити референтну ситуацію, до якої належить концепт; 2) установити місце аналізованого концепту в мовній картині світу та мовній свідомості нації через звернення до енциклопедичних та лінгвістичних словників; 3) з’ясувати етимологію та врахувати її особливості; 4) залучити до аналізу найрізноманітніші контексти: наукові, поетичні, філософські; 5) зіставити здобуті результати з аналізом асоціативних зв’язків ключової лексеми (ядра); 6) підтвердити значущість концепту культури шляхом його інтерпретації у живописі, музиці [98: 45]. У вигляді трьох шарів уявляє структуру концепту Ю. С. Степанов: 1) основна, актуальна ознака або етимологічний (внутрішній) шар, що є основою концепту; 2) додаткова, або декілька додаткових, «пасивних» ознак, що є вже не актуальними, «історичними», або пасивний (історичний шар); 3) внутрішня форма, або активний шар, що зазвичай відомий усім носіям мови та культури, але зовсім не усвідомлюється, збережений у зовнішній, словесній формі <...>. Концепти існують по-різному у цих шарах, і вони по-різному реальні для людей цієї культури [159: 45-48]. Дехто, розглядаючи польову природу концепту, додає ще й інші додаткові шари, напр., етнопсихологічний, лінгвокультурологічний, соціодискурсивний» [146: 297].

С. Г. Воркачов переконаний, що концепт має три важливі складники: 1) понятійний, що відображає якісну і дефініційну структуру концепту; 2) образний, що фіксує когнітивні метафори; 3) ціннісний, що визначає місце концепту в мовній системі [31: 79-80]. Тоді як М. Ф. Алефіренко структуру

концепту бачить у поєднанні ядра (інтенціоналу поняття) з імплікаціоналом – асоціативно-образним макрокомпонентом значення, що містить різні конотації (первинні та вторинні, обов’язкові чи факультативні, експліцитні й імпліцитні) [4: 64], а О. С. Кубрякова до складу концептів ще відносить і уявлення, образи, поняття [86: 143].

В. І. Карасик, тлумачачи концепт як багатомірний феномен, розрізняє в ньому раціональні та емоційні, абстрактні й конкретні компоненти. Учений розглядає концепти «як окремі оперативні одиниці різного обсягу, а не як компоненти єдиного концепту:

1) активний шар – головні актуальні ознаки, відомі кожному носієві культури і значущі для нього;

2) пасивний шар – містить додаткові ознаки, актуальні для окремих носіїв культури;

3) внутрішня форма концепту – неусвідомлювана в повсякденному житті, відома лише фахівцям, проте вона визначає лише зовнішню, знакову форму вираження концептів. Для більшості ж носіїв культури вона не є частиною концепту, а лише однією зі складових його культурних компонентів» [66: 3].

На думку М. М. Болдирева, структура концепту визначається способом формування у свідомості людини: а) на основі досвіду, внаслідок сприйняття довколишнього світу безпосередньо органами чуття (через зір, смак, слух, нюх, дотик); б) на підставі предметно–практичної діяльності людини; в) на основі експериментально–пізнавальної і теоретико–пізнавальної (наукової) діяльності; г) на основі мисленнєвої діяльності, в результаті міркувань, висновків, на підставі розумових операцій з уже відомими концептами; д) на основі вербального і невербального спілкування, коли одна людина пояснює іншій якийсь концепт за допомогою мовних засобів або інших засобів спілкування: жестів, умовних знаків, пантоміми тощо [17].

Й. А. Стернін структуру концепту уявляє у вигляді плоду, що складає базовий шар – певний образ, який є одиницею універсального коду, що кодує

цей концепт для розумових операцій. Порівнюючи концепт із плодом, дослідник вважає, що базовий шар (образ) становить кісточку плоду, а м'якоть плоду – додаткові когнітивні ознаки, що нашаровуються на базовий образ. Кожен концепт може мати значну кількість ознак, що, у свою чергу, можуть утворювати автономні концептуальні (когнітивні) шари. Таким чином, Й. А. Стернін визначає базовий шар концепту, як чуттєвий образ, що трактує концепт як мисленнєву одиницю, з додатковими концептуальними ознаками. Когнітивні шари, які утворюються концептуальними ознаками та відображають результат когніції, доповнюють базовий когнітивний шар. Сукупність базового шару, додаткових когнітивних ознак і когнітивних шарів складають обсяг концепту і визначають його структуру [161: 58-59].

А. Ю. Корнеєва в концепті розмежовує змістовну й оцінну складові, які щільно переплетені і майже нероздільні. У сукупності вони є відомою цілісністю, що включає компоненти: 1) загальнолюдський (універсальний); 2) національно-культурний (зумовлений існуванням людини в певному національно-культурному середовищі); 3) соціальний (визначений приналежністю людини до того або того соціального (суспільного) класу або шару; 4) груповий (зумовлений приналежністю людини до певної статевовікової і професійної групи); 5) індивідуально-специфічний (сформований під впливом цілої низки всіляких чинників: психофізіологічних особливостей людини, освітнього рівня, виховання, ставлення до релігії, соціальної ролі, індивідуального досвіду, приналежності до неформальної групи тощо [78: 253].

Зрештою, слід відзначити, що досьгодні термінологічно неусталеною є типологія концептів. Так, З. Д. Попова та Й. А. Стернін, узагальнивши різні класифікування концептів, подають такі їх типи:

– уявлення або узагальнений чуттєво-наочний образ (мисленнєва картина), яка становить сукупність найбільш яскравих зовнішніх, чуттєво сприйнятих ознак;

- схема-концепт, репрезентована певною узагальненою просторово-графічною або образною схемою;
- поняття – раціональний, логічно осмислений концепт, який виникає в результаті теоретичного пізнання і складається з найбільш загальних суттєвих ознак предмета або явища;
- фрейм – усвідомлений у цілісності його складових частин, багатокомпонентний концепт, об’ємне уявлення про предмет і явище;
- сценарій (скрипт) – послідовність декількох епізодів у часі, розвиток деякої стереотипної ситуації;
- гештальт або картина – комплексна мисленнєва одиниця, цілісний образ, що поєднує раціональні і чуттєві, статичні та динамічні елементи відображуваного явища [131: 72-74].

В. А. Маслова розподіляє концепти за групами: світ, природа та стихії, уявлення про людину, моральні концепти, соціальні поняття та стосунки, емоційні концепти, світ артефактів, концептосфери наукового знання та мистецтва [98: 61]. О. О. Селіванова класифікує концепти на: культурні (*добро, зло, кохання*), ідеологічні (*справедливість, патріотизм*), антропоцентричні, концепти-натурфакти, концепти-артефакти, концепти-архетипи [144: 247]. Також дослідниця залежно від ролі концепту у структурі свідомості поділяє їх на культурні, ментальні, міфологічні, ідеологічні, філософські, і наголошує, що один концепт може розглядатися в кожному із наведених типів; за обсягом інформації концепти розподілено на нульові (при відсутності концепту), еталонні (у пересічних носіїв мови), специфіковані, енциклопедичні; за якістю інформації – на понятійно-логічні, образно-художні, парадоксальні [146: 298]. Цікаво, що за параметром суб’єкта концептуалізації вчена виокремлює: ідіоконцепти, властиві свідомості окремого індивіда; узуальні концепти, що характерні для певної групи; етноконцепти, що належать усім представникам однієї етнічної спільноти; загальнолюдські концепти, що відомі всьому людству, незалежно від мови, тобто репрезентовані в різних мовах [145: 12].

М. М. Болдирев поділяє концепти за складом та ступенем абстракції та виділяє: конкретно чуттєвий образ, уявлення, схема, поняття, прототип, гештальт, пропозиція, фрейм, сценарій, і за способом репрезентації в мові виокремлює лексичні, фразеологічні, граматичні концепти [17: 36-43].

Відомою є класифікація А. Вежбицької, яка серед концептів виокремлює концепт-мінімум (неповне знання смислу слова, відома реалія, але в деяких аспектах, що є не дуже важливою для мовця, оскільки він з нею ніколи не стикався у своїй життєвій практиці) та концепт-максимум (повне знання мовцем смислу слова, реалія йому відома у всіх аспектах та доповнена енциклопедичними відомостями і професійними знаннями про реалію) [192: 77].

Суто з прагматичного погляду А. Я. Гуревич поділяє лінгвокультурні концепти на філософські категорії, які означено як універсальні категорії культури (*час, простір, рух*) і соціальні – культурні категорії (*свобода, право, справедливість, багатство*) [45: 25]. Окремі фахівці з лінгвокультурології розрізняють концепти за носіями, виокремлюючи індивідуальні, мікрогрупові, макрогрупові, національні, цивілізаційні та загальнолюдські концепти [67: 78-79]. Зокрема Г. В. Гафарова і Т. А. Кильдібекова розглядають власне концепти (або мікроконцепти), макроконцепти і суперконцепти. «Мікроконцепти, орієнтовані на лексичне значення окремої лексеми, мають невеликий смисловий обсяг і виконують ідентифікувальну функцію. Довкола макроконцептів концентруються значні смислові ділянки. Суперконцепт складається з різноманіття синтаксичних конструкцій, що виражають різні типи ситуацій, пов'язаних з базисним поняттям» [36 : 117].

Таким чином, досліджуючи слова не лише як одиниці мови (лінгвістичний аспект), але і як концепти або знаки культури (лінгвокультурологічний аспект), можливо подати системний опис когнітивно-мовної картини світу цілої лінгвокультурної спільноти. Мовна картина світу, як відомо, корелює з поняттям «мовна свідомість», що визначає самобутність національної культури, відображену в мові. Мовна свідомість

складає основу національного менталітету, де особливу роль відіграють слова-концепти, через які культура входить у ментальний світ людини (за Ю. С. Степановим). І хоча термінологічні визначення і співвідношення концепту і значення слова, концепту і поняття, поняття і значення, лексичного значення і семантики слова мають доволі складну логіко-філософську, понятійно-сміслову і когнітивну зумовленість, осягнення концептів української культури, на нашу думку, є однією з найважливіших проблем теорії і практики рідномовної освіти у вищій філологічній школі.

1.4. Лінгводидактичне обґрунтування лексикографічної компетенції у руслі теорії навчальної лексикографії

До числа пріоритетних завдань сучасної педагогічної освіти належать насамперед комп'ютеризація та інформатизація навчального процесу (Державна програма «Вчитель» (2002 р.), Концепція державної цільової програми розвитку Національної словникової бази (2009 р.)). Компетентність у галузі інформаційних і комунікаційних технологій виступає ключовою в мовній освіті, адже володіння нею дозволяє вирішувати не лише професійні, але і повсякденні, пізнавально-дослідницькі завдання із залученням комп'ютера, телекомунікацій, Інтернету тощо. Невипадково у складі професіограми вчителя-словесника поряд із комунікативною, мовною, літературознавчою, соціокультурною, дискурсивною, етнокультурознавчою та іншими видами компетенцій обов'язково виокремлюють інформаційну. Водночас рівень загальнофілологічної освіченості студента, що здобуває освіту у ВНЗ, визначатиметься тим, які лексикографічні знання він має, як застосовує лексикографічні вміння й навички на практиці, адже без використання словниково-довідникової літератури практично неможливо отримати повноцінну освіту. Обізнаність з електронними і мультимедійними лексикографічними ресурсами одночасно формуватиме й інформаційну

культуру майбутніх філологів, що останнім часом учені розглядають як взаємозалежну і взаємопов'язану з лексикографічною культурою носія мови.

В умовах глобальної інформатизації сучасного суспільства все частіше вчені-методисти наголошують на необхідності формування у студентів філологічних факультетів саме лексикографічних умінь і навичок (О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна, Л. І. Прокопенко, О. М. Семенов, О. М. Сидоренко, Л. В. Струганець, В. В. Шляхова). Це зумовлено професійними потребами, оскільки вчитель-словесник повинен вільно користуватись словниково-довідниковими джерелами різних типів та володіти навичками роботи збирача й обробки друкованого і комп'ютерного лексикографічного матеріалу. Як слушно зауважує О. М. Семенов, «сформована лексикографічна компетенція характеризує високий ступінь професійної філологічної підготовки, засвідчує інтерес і повагу користувача до рідної мови, її історії, визначає рівень розвитку лінгвістичного чуття» [149: 41], а отже, на нашу думку, сприятиме формуванню інших видів компетенцій.

«Великий тлумачний словник сучасної української мови» подає таке визначення феномена компетенція – це «добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи» [24: 445]. «Енциклопедія освіти» трактує компетенцію як «наперед задану соціальну вимогу (норму) до освітньої підготовки, що є необхідною для його подальшої продуктивної діяльності в певній сфері» [51: 409]. Таким чином, компетенції є компонентами змісту навчання мови, охоплюючи знання, вміння, навички і способи діяльності, якими повинен оволодіти учень або студент, тоді як компетентність тлумачать як здатність, можливість і готовність до здійснення діяльності (Н. М. Бібік, І. О. Зимня, А. О. Деркач, Н. В. Кузьміна, О. В. Овчарук, І. О. Пометун, Дж. Равен, А. В. Хуторський, Н. В. Чепелева). Кожний випускник вищого навчального закладу завдяки низці дисциплін, що він вивчає протягом навчання, здобуває певні знання, вміння й навички, набуваючи професійної компетентності, яку складає сукупність основних

фахових компетенцій. Так, наприклад, О. М. Семенов для вчителів-словесників називає такі компетенції: педагогічна, психологічна, інформаційна, комунікативна, мовна, етнокультурознавча, лінгвістична, фольклорна, літературна [150]. Основними як для випускників філологічного, так і нефілологічного профілю, на думку більшості дослідників, є мовна, мовленнєва, комунікативна та літературознавча компетенції.

У мовознавчій і лінгводидактичній літературі проблемі мовної, мовленнєвої і комунікативної компетенції присвячено значну кількість наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників, що розкривають тлумачення кожного феномена, визначаючи обсяг, структуру і зміст кожного поняття. Ф. С. Бацевич подає таке визначення мовної компетенції – «знання учасниками <...> комунікації мови (мовного коду), якою здійснюється спілкування, передусім володіння всіма рівнями мови і мовлення, правилами, за якими створюються коректні мовні конструкції та повідомлення, здійснюється їхня трансформація» [15: 79]. Як відомо, мовна компетенція певного носія мови є джерелом розвитку мовленнєвої та комунікативної компетенції зокрема О. М. Горошкіна визначає мовленнєву компетенцію як «практичне оволодіння українською мовою, її словниковим запасом, граматичним ладом, дотримання в усних і писемних висловлюваннях мовних норм» [87: 46]. Отже, мовленнєва компетенція – це усвідомлення до сприйняття, розуміння та подальшого відтворення висловлювання, певного тексту чи дискурсу. Це, на нашу думку, вміння і навички доречного користування мовою в певних ситуаціях (висловлювати свої думки, побажання, прохання, зауваження, пропозиції тощо), використовуючи для цього як мовні, так і позамовні (міміка, жести) засоби вираження мовлення.

Нині серед учених так і немає згоди щодо наукової природи і сутності мовленнєвої компетенції, адже деякі учені (М. І. Пентиліук, І. П. Гудзик, Д. І. Ізаренков) відносять її до складу комунікативної компетенції, інші дослідники (І. О. Зимня, Т. О. Ладиженська, А. К. Михальська) тлумачать поняття мовленнєвої компетенції у складі мовної, а деякі вчені (О. М. Біляєв,

Ф. С. Бацевич, Ж. Д. Горіна, О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна, Т. В. Симоненко) розмежують ці поняття та стверджують, що мовленнєва компетенція формується на основі мовної, і вони знаходяться у постійному зв'язку, а також уточнюють, що одного знання мови не вистачить індивіду, щоб забезпечити можливість повноцінного спілкування.

Мовна та мовленнєва компетенції ґрунтуються на усвідомленні основної функції мови – комунікативної, яка забезпечує мовленнєву діяльність її носіїв і впливає на їхній усебічний розвиток. Комунікація або спілкування людей відбувається в процесі мовленнєвої діяльності і забезпечує формування комунікативної компетенції.

Проблема компетентнісного підходу посідає вагоме місце в сучасній лінгводидактиці. Так, феномен комунікативної компетенції та її складників (дискурсивна, мовна, соціолінгвістична, стратегічна, паравербальна, культурологічна, міжкультурна) ґрунтовно досліджено в численних наукових працях (З. П. Бакум, А. М. Богуш, М. С. Вашуленко, Д. І. Ізаренков, С. О. Караман, В. О. Коккота, Г. П. Лещенко, М. І. Пентилюк, Г. Т. Шелехова), дисертаційних дослідженнях останніх років (Н. Ф. Босак, Н. М. Веніг, І. П. Дроздова, В. Ф. Загороднова, К. Я. Климова, О. А. Кучерява, Н. М. Остапенко, О. М. Семенов, Т. В. Симоненко), а щодо лексикографічної компетенції, то цій проблемі було приділено менше уваги. Незважаючи на стрімкий поступ лексикографії в останні десятиліття, появу новоствореної та перевиданої паперової словниково-довідникової літератури, розвиток комп'ютерної лексикографії та розробку електронних словників, проведення чималої кількості міжнародних та всеукраїнських конференцій, форумів проблематика лексикографічної компетенції надалі залишається відкритим і дискусійним питанням. На сьогодні серед дослідників немає і чіткого визначення, що слід розуміти під сутністю «лексикографічна компетенція». Більш-менш виразно означене поняття, на нашу думку, окреслилося в роботах О. М. Семенов, яка виокремлює у складі лексикографічної компетенції чотири основні компоненти: мотиваційний, емоційно-естетичний, інформаційний,

операційно-діяльнісний. Перших два компоненти передбачають «сформованість у студентів-філологів стійкої усвідомленої потреби, емоційно-оцінного ставлення та інтересу в опануванні здобутків української лексикографії, переконаності в суспільній значущості знань лексикографії, бажання здійснювати лексикографічний науковий пошук, здатність до рефлексії, вироблення мовного смаку шляхом розширення філологічного кругозору, стійкої професійної спрямованості, професійного задоволення від виконуваної діяльності» [149: 41]. Наступний, інформаційний компонент, на думку дослідниці, складають «знання типів словників, праць українських лексикографів, особливостей словникової статті, її своєрідності у словниках різних типів, професійної лексикографічної роботи з текстом» [149: 42]. І останній, операційно-діяльнісний компонент, наповнюють «уміння і навички оперувати набутими лексикографічними знаннями у професійній діяльності: сприймати, впізнавати, аналізувати, зіставляти мовні явища і факти, коментувати, оцінювати їх під кутом зору нормативності, відповідності сфері й ситуації спілкування; розмежовувати варіанти норм і мовленнєві порушення; зясовувати роль синонімічних, антонімічних, фразеологічних, орфоепічних, орфографічних та інших словників у формуванні мовної культури особистості, використовувати лексикографічні видання для вияву характеристик лексичного портрета сучасника, виконувати порівняльний аналіз словників, володіти навичками роботи збирача й обробки, в т.ч. комп'ютерного, лексикографічного матеріалу, укладати власні словники-довідники» [149: 42].

Отже, беручи до уваги компоненти лексикографічної компетенції, виокремлені дослідницею О. М. Семеног, у дисертації пропонуємо таке розширене тлумачення терміна *«лексикографічна компетенція»* (далі – ЛК): цілісне трикомпонентне утворення (когнітивно-мотиваційний, компенсаторний, технологічний компоненти), що охоплює лексикографічні знання, вміння і навички (рис. 1.1.). Причому лексикографічні навички виформовуються внаслідок багаторазового повторення відповідних умінь, тобто внаслідок систематичної

самостійної словникарської практики. Конкретизуємо зміст кожного компонента лексикографічної компетенції. Під *лексикографічними знаннями* розуміємо передбачуване навчальною програмою з розділу «Лексикографія» засвоєння основних понять, закономірностей, фактів, як-от: знання різних типів словників і їх цільового призначення; обізнаність з найважливішими працями українських лексикографів і досвідом словникарської роботи за кордоном; розуміння принципів побудови і особливостей структури словникової статті, важливості словникарської роботи під час опрацювання науково-навчальних, публіцистичних і текстів художньої літератури; засвоєння необхідного лексикографічного термінологічного мінімуму. Під *лексикографічними вміннями* розуміємо: вміння користуватися словниково-довідниковими джерелами різних типів, у т.ч. базою даних електронної лексикографії; вміння здійснювати порівняльний аналіз лексикографічних видань і систематизувати словникову продукцію, вилучаючи необхідну й оперативну інформацію; вміння вибрати необхідне лексикографічне джерело з урахуванням його типу та жанру; вміння адекватно сприймати текст лінгвокультурологічного словника, вилучаючи з нього найбільш істотну інформацію про слово або іншу одиницю (напр., концепт), що є об'єктом опису; вміння здійснювати цілеспрямований пошук інформації в лексикографічних джерелах і критично оцінювати її достовірність; уміння укладати лексикографічний матеріал із використанням НІТ. Під *лексикографічними навичками* розуміємо: навички самостійної науково-дослідницької роботи в галузі лексикографії, що дозволяють швидко розпізнавати, аналізувати, зіставляти різні явища і факти, відображені в різних джерелах, коментувати й оцінювати їх під кутом нормативності, відповідності сфері і ситуації спілкування; навички роботи збирача й обробки друкованого і комп'ютерного лексикографічного матеріалу; стійкі навички оперування набутими лексикографічними знаннями в навчальній і професійній діяльності, тобто володіння прийомами організації навчання лексикографічного аспекту української мови.

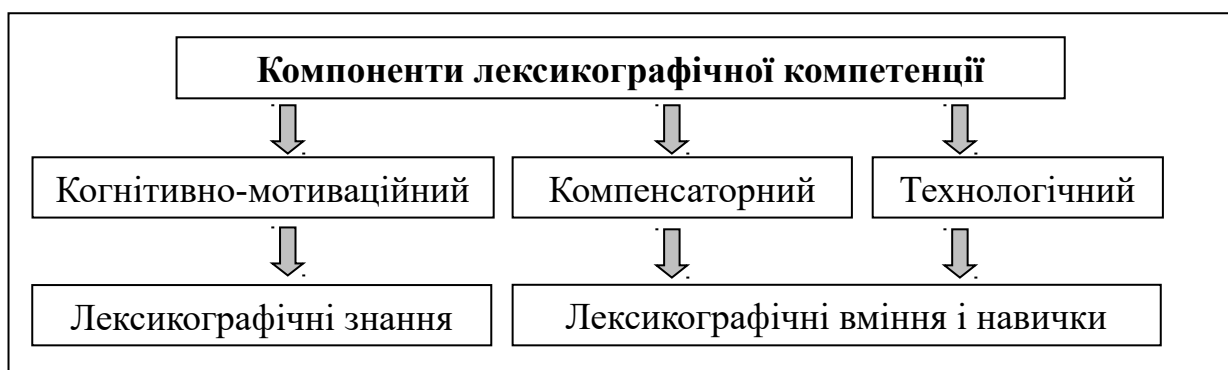

Рис. 1.1. Структура лексикографічної компетенції студентів філологічних спеціальностей

Відсутність лексикографічної культури – усвідомлення потреби звернення до словника задля розв’язання пізнавально-комунікативних завдань, уміння вибрати потрібне лексикографічне видання з урахуванням його жанру, сприймати текст словникової статті, вилучаючи з неї необхідну інформацію, – не дозволяє студентові повноцінно використати словникові джерела, а тим більше отримати справжнє інтелектуальне задоволення від читання словника. Цілком очевидно, що лексикографічну культуру як і лексикографічну компетенцію, що є засадничими складниками загальнофілологічної освіченості майбутнього фахівця, слід виформовувати на часі навчання у вищому закладі освіти (А. В. Нікітіна, О. М. Семенов, О. М. Сидоренко, Л. В. Струганець). Цьому безпосередньо сприяє дисципліна «Сучасна українська літературна мова (Лексикографія)», яка вивчається студентами на 1 курсі університету, маючи на меті «сформувати уявлення про лексикографію як теорію і практику укладання словників, які є повним систематизованим віддзеркаленням мовної картини світу, характерної для цього мовного співтовариства (навчити за словом бачити світ мови, що вивчається), а також сформувати лексикографічну компетенцію (розвинути відповідні уміння й навички у користуванні словниково-довідниковою літературою)» [25: 143].

Важливим кроком до формування лексикографічної компетенції вважаємо ознайомлення студентів із основними питаннями, проблемами,

здобутками лінгвокультурологічної лексикографії. Чільне місце у вивченні розділу «Лексикографія» посідають словники, тому лексикографічну компетенцію слід виформовувати через виконання власне лексикографічних, лексико-орфоепічних, лексикографічно-лексикологічних, лексикографічно-орфоепічних, лексикографічно-граматичних, лексикографічно-словотворчих вправ, а також завдань культурознавчого спрямування, запроваджених у межах вивчення дисциплін «Лінгвокультурологія» або «Етнолінгвістика». Задля цього обов'язково потрібно розтлумачити студентам особливості та призначення кожного словника, проаналізувати спільні та відмінні риси, виявити специфіку кожного лексикографічного джерела. Щоб урізноманітнити навчальний програмовий матеріал, а також заохотити студентів до вивчення та осягнення нової інформації необхідно навчально-виховний процес збагатити такими видами лекцій, як лекція-презентація та інтерактивна лекція, які ґрунтуються на використанні новітніх комп'ютерних технологій і, як наслідок, забезпечують мобілізацію знань і вмінь студентів, а також активізацію пізнавальної діяльності та творчого потенціалу. Оскільки вчитель-словесник повинен вільно послуговуватись словниково-довідниковими джерелами різних типів та оволодіти навичками роботи збирача й обробки друкованого і комп'ютерного лексикографічного матеріалу, то доречним буде ознайомлення майбутніх філологів зі здобутками комп'ютерної та корпусної лексикографії, багатством електронних словників, корпусів текстів, упорядкованих вітчизняними лексикографами, та не менш важливою практикою зарубіжного досвіду. Працюючи з електронними словниками та корпусами текстів, студенти-філологи не лише поліпшуватимуть загальну лексикографічну культуру, а й формуватимуть на цій підставі інформаційну культуру. З цього приводу видається слушною думка М. Цой: «Сьогодні концепція компетентності включає вже і навички володіння інформаційними технологіями, вміння організувати доступ, аналіз, створення та оцінку інформації за допомогою різноманітних засобів мультимедіа» [183: 327].

На основі вищевикладеного можна дійти висновку, що лексикографічна компетенція є важливою складовою професійної компетентності майбутніх філологів. Адже на сьогодні жодна з ключових компетенцій не буде сформованою без використання в освітньому процесі словниково-довідникових джерел, вилучення необхідної інформації з різних галузей гуманітарної науки. Сформована лексикографічна компетенція у студентів філологічних спеціальностей дасть змогу викликати й утримати стійкий інтерес та глибоку повагу до рідної мови, етнокультури українців, а отже, підвищить рівень мовної, мовленнєвої, комунікативної компетенції та інформаційної культури, що неодмінно позначиться на професійній загальнофілологічній підготовці бакалаврів і магістрів української філології.

Висновки з першого розділу

Розвиток комп'ютерних, комунікаційних і мультимедійних технологій дозволив лексикографічній теорії і практиці перейти на новий рівень – рівень комп'ютерної і корпусної лексикографії, про що свідчить і повільне витіснення друкованої словниково-довідникової продукції. Корпусна лексикографія в Україні лише починає розвиватися, неминуче спираючись на досвід і практику закордонних учених. Зацікавленість вітчизняних лексикографів специфікою електронних словників, звернення науковців і методистів-практиків до словників цього типу пояснюється тим, що попри те, що останнім часом створюється значна кількість електронних словників, розвивається всесвітня мережа Інтернет, інформація зберігається в електронному вигляді, немає комплексного лінгводидактичного опису електронного і мультимедійного словника, як нового формату подання знань, і можливостей його застосування в навчальних цілях.

Лінгвокультурологічні завдання дослідження слова як основної мовної одиниці, опису національної мови і культури, менталітету українського народу зумовлюють необхідність уведення в науковий обіг лінгводидактики

терміна «концепт», у якому узагальнена лексикографічна й енциклопедична інформація, що стосується окремого слова, денотація і конотація, його «найближче» і «подаліше» значення, а також ціннісні настанови, специфічні для тої чи тої культури і виражені в лексичних одиницях будь-якої мови.

У наш час концепти викликають жвавий дослідницький інтерес, адже широко використовуються як когнітологами для вивчення механізмів репрезентації знань, так і лінгвокультурологами, які вбачають значну цінність концепту в можливості проникнути у глибинні шари культури і національної свідомості. При лінгвокогнітивному підході концепт потлумачено як оперативну змістову одиницю пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку, всієї картини світу, відбитої в людській психіці. Таким чином, концепт розуміють як певний «квант знання», що відображаючи результат пізнавальної діяльності людини, на відміну від поняття не лише мислиться, але і переживається, він – предмет емоцій. За лінгвокультурологічного підходу концепт визначають як інтегровану лінгвокультурологічну одиницю, семантичний потенціал якої акумулює культурну пам'ять конкретної етнічної групи. У межах нашого дослідження слово-концепт, як об'єкт лексикографічного опису, розглянуто як інтегровану лінгвокультурологічну одиницю навчання, що становить деякий конструкт мовної картини світу і концептосфери культури, що охоплює лінгвістичний і культурологічний аспекти семантики, поєднуючи у структурі свого змісту лексичне конотативне значення і культурне тло.

Теоретичний аналіз і синтез науково-методичного доробку українських і зарубіжних науковців дозволив визначитись із лінгводидактичною сутністю поняття «лексикографічна компетенція»: цілісне трикомпонентне утворення (когнітивно-мотиваційний, компенсаторний, технологічний компоненти), що охоплює лексикографічні знання, вміння і навички. Причому лексикографічні навички виформовуються внаслідок багаторазового повторення відповідних умінь, тобто в результаті систематичної самостійної словникарської практики.

Основні положення першого розділу відображено в таких роботах автора:

1. Надолинська А. С. Лінгвокультурологічна орієнтація філологічної освіти / А. С. Надолинська // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2009. – № 1. – С. 235 – 240.
2. Надолинська А. С. Концепт як одиниця когнітивної лінгводидактики / А. С. Надолинська// Вісник Черкаського університету. Серія філологічні науки. Випуск 169. – Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2009. – С. 192-195.
3. Надолинська А. С. Ключові флороконцепти української етнокультури : тези доповідей всеукраїнського лінгвістичного форуму молодих учених [«Українська мова у XXI столітті : традиції і новаторство»], (Київ, 21-23 квітня 2010 р.) – К. : ІАЦ «Спейс-Інформ», ФОП Гудименко, 2010. – С. 213-215.
4. Надолинська А. С. Концепт «рушник» в українській етнокulturі : матеріали міжнар. наук. конф. [«Лінгвокультурні концепти в мовній свідомості і дискурсі»], (16-17 вересня 2011р.) / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса : Астропринт, 2011. – С. 242-247.

РОЗДІЛ 2

СТАН ЛЕКСИКОГРАФІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ У ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ФІЛОЛОГІЧНИХ ФАКУЛЬТЕТАХ ВНЗ

2.1. Аналіз науково-методичного забезпечення лексикографічної роботи у вищій школі

Проблема формування лексикографічної компетенції передусім пов'язана з опануванням студентами філологічних спеціальностей таких понять, як «слово», «словник», «словникова стаття», «типологія словників» тощо. Ключові аспекти роботи зі словниково-довідниковими джерелами розглядають у межах академічної дисципліни «Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія», побудованої за чинними програмами.

У міністерській програмі «Сучасна українська літературна мова», виданої 1972 року, під час вивчення розділу «Лексикологія і Семасіологія» студентам пропонують ознайомитись з такими темами: *«Слово як лексична одиниця. Слово і поняття. Слово в лексичній системі сучасної української мови. Основні властивості слова як значущої одиниці мови. Типи лексичних значень тощо»*. Але, на нашу думку, слову приділено недостатньо уваги, адже зовсім не розглядається національний компонент слова, його культурологічне нашарування. При викладі розділів «Лексикологія», «Фразеологія» не запропоновано паралельного вивчення словників української мови. Загалом словниково-довідниковій літературі приділено недостатньо уваги, адже словники розглянуто побіжно лише наприкінці вивчення розділу «Лексикографія» у межах тем: *«Лексикографія та її завдання. Енциклопедичні й філологічні словники. Типи лінгвістичних словників. Відомості про лексикографічну роботу на Україні. Аналіз словників»*.

Тлумачний словник. Термінологічні двомовні словники. «Словарь української мови» Б.Грінченка, «Російсько-український словник», «Українсько-російський словник». Розгляд словників мови письменників і фразеологічних словників. Лексикографічна робота в наш час» [165].

Як бачимо, означені теми досить обмежені, адже поза увагою упорядників програми залишилися такі важливі поняття, як «словникова стаття», «культурологічні словники», «експресивно-забарвлена лексика», «електронні словники», «етно- та лінгвокраїнознавчі слова».

Це одна із перших міністерських програм, якій майже 40 років, тому і не дивно, що в ній з огляду на сьогоднішній день вбачаємо певні недоліки. Але ця програма залишається орієнтиром для створення оновлених і розширених сучасних робочих програм, напр., «Сучасна українська мова» («Лексикологія», «Фразеологія», «Лексикографія») за ред. Н. О. Данилюк. Програма, призначена для студентів філологічних спеціальностей, розподіляє навчальний матеріал на 3 модулі, які складаються з основних тем теоретичного та практичного курсу, завдань для самостійних, лабораторних і творчих робіт [46]. У програмі за навчальним планом кількість лекцій (38 год.) удвічі перевищує кількість практичних занять (18 год.), загальний обсяг курсу становить 108 годин, який подається студентам у II семестрі на I курсі навчання, лабораторних занять – 8 год., на самостійне опрацювання відведено 52 год., а на іспит – 8. Основна інформація репрезентована під час лекційних занять, де обов'язково подається наукова література для самостійного опрацювання. Для самостійної роботи студентам пропонують питання або цілі теми для реферування. Позитивним є те, що в програмі під час вивчення розділу «Лексикологія» вперше введено поняття «*Культурологічна сема*», «*Символ. Національні та фольклорні символи*». Виправдано і те, що під час висвітлення тем з розділу «Лексикологія» і «Фразеологія» використовуються словники, залежно від теми лекції.

Основною метою курсу «Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія» є формування системного

уявлення студентів про мову та лексику як її складову, оволодіння теоретичною базою сучасної української лексикології, фразеології, лексикографії. За програмою, затвердженою вченою радою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, розробленою М. М. Фащенко, коло теоретичних питань значно розширено темами: *«Слово як одиниця лексико-семантичного рівня мови»*, *«Номінативна функція слова»*, *«Знакова природа слова. Денотат. Референт. Сигніфікат. Слово і поняття, узагальнююча роль слова»*, *«Лексичне значення і семантика слова. Фіксація слова у тлумачних та перекладних словниках»*, *«Компоненти лексичного значення»*, *«Типи лексичних значень»*, *«Переносне значення та переносне вживання слова. Типи перенесень: метафора, метонімія, синекдоха»*. Під час вивчення семантичної структури слова авторка програми пропонує ознайомити студентів із тлумачним словником української мови, під час опрацювання теми, присвяченої омонімам та синонімам, – використання відповідних словників «Словник омонімів української мови» та «Словник синонімів української мови», під час вивчення лексики української мови вводить такі теми: *«Етимологічні словники. Характеристика «Етимологічного словника української мови»*, *«Словника іншомовних слів»*, *«Термінологічні словники»*. Осягнення розділу «Фразеологія» коментується відомостями про «Фразеологічні словники». Недогляди програми вбачаємо в тому, що при викладі розділу «Лексикографія», який також М. М. Фащенко пропонує вивчати наприкінці, не було розглянуто таких понять, як «словникова стаття», «лінгвокраїнознавчі словники», «комп'ютерна лексикографія», «електронні словники» [136].

У програмі А. П. Загнітка, О. С. Шевчук, В. Д. Познанської, З. Л. Омельченко, Н. М. Могили, Т. О. Лук'янчук (2007) словниково-довідниковій літературі приділено значну увагу [164]. Словники супроводжують курс навчання майже при вивченні кожної теми, з'являються нові теми з лексикології, які ширше розкривають лінгвістичний аспект слова та лексичного значення, наприклад: *«Денотативний характер лексичного*

значення. Асоціативні ознаки (конотації), пов'язані зі словом. Співвідношення форми і змісту в слові. Мотивованість і немотивованість слова і значення. Метафора та метонімія як спосіб семантичної деривації. Способи тлумачення лексичного значення слова і т.ін», але, на жаль, слово не розглянуто вченими в суто культурологічному аспекті. Під час опрацювання певної теми запропоновано використання словників, наприклад, під час вивчення теми «Лексичне і граматичне значення слова. Способи тлумачення лексичного значення слова» слід ознайомитись та схарактеризувати найважливіші тлумачні словники, а під час аналізу синонімів, антонімів, паронімів – відповідно «Словник синонімів», «Словник антонімів», «Словник паронімів». Також при вивченні розділу «Лексикологія» запропоновано розглянути словники сполучуваності, валентностей, асоціативні, етимологічні, словники іншомовних слів, словники термінів, жаргонної та арготичної лексики, діалектної лексики. Як при вивченні «Лексикології», так і «Фразеології» словникам приділено значну увагу, але при розгляді «Лексикографії» помічаємо певні недоопрацювання: не розглянуто таких важливих понять, як-от: «Культурологічні словники», «Лінгвокультурологічні словники», «Комп'ютерна лексикографія», що стрімко набирає обертів в останні десятиліття, «Електронні словники», «Мультимедійні словники», що сприяють комп'ютеризації та інформатизації навчального процесу.

Програма навчальної дисципліни «Українська лексикологія, фразеологія та лексикографія», розроблена В. Д. Познанською, М. О. Вінтонів та Л. В. Сегіним [129], розрахована на 108 годин, з яких більшу частину (54 год.) відведено на проведення лекційних занять, 36 год. передбачено для семінарських, а 7 год. присвячено на виконання самостійної роботи та 11 год. виконанню індивідуальної роботи. У програмових питаннях курсу позитивним є те, що під час вивчення «Лексикографії» вперше уведено тему «Українська комп'ютерна лексикографія: стан, розробки, проблеми, здобутки» і у відповідному навчальному посібнику запропоновано вправи на закріплення лексикографічних умінь і навичок роботи з електронними

словниками. До окремих недоглядів програми віднесемо те, що висвітлення теоретичних питань розділів «Лексикологія» і «Фразеологія» не супроводжується демонстрацією відповідних словникових джерел.

Загальновідомо, що на підставі програм розробляють підручники, навчально-методичні посібники і комплекти, які служать для забезпечення реалізації практичної частини навчальних курсів, що є особливо важливим у роботі з формування лексикографічної компетенції.

Переважна більшість аналізованих навчальних посібників складається з двох частин: теоретичної і практичної, але є і такі, де теорія відсутня. Так, наприклад: «Сучасна українська літературна мова: Збірник вправ» (1977) О. І. Брициної не містить теоретичної частини. Авторка пропонує студентам практичні завдання різноманітного характеру: спостереження над мовними фактами, аналіз і використання їх у мовній практиці, робота з текстами і словниками. Під час опрацювання розділу «Лексикологія» наведено значну кількість вправ аналітичного характеру, напр.: *«Простежте... Визначте... Встановіть... Складіть... Поясніть...»*, тоді як вправи на використання лексикографічних джерел наявні лише при вивченні розділу «Лексикографія» (№ 235, № 236), одна з яких вимагає, щоб студенти склали статті до різних словників (тлумачного, словника синонімів і т. ін.) на запропоновані слова, інша – зіставити тлумачення слів зі словників різного типу та з'ясувати відмінності у тлумаченні цих слів [19].

Навчальний посібник «Українська мова. Практикум» (О. М. Пазяк, О. А. Сербенська, М. І. Фурдуй, Л. І. Шевченко (1990)) містить невелику за обсягом теоретичну частину пропедевтичного характеру, де подаються основні відомості з розділів «Лексикологія», «Фразеологія», «Лексикографія», а також практичну частину, що складається із вправ, спрямованих на закріплення вивченого матеріалу, засвоєння теоретичних відомостей про слово, його значення і пов'язані з ним питання багатозначності, омонімії, синонімії, антонімії; лексика української мови: активна, пасивна, експресивно-зabarвлена; сталі словосполучення, та їх

різновиди і т. ін. [175]. Під час опанування всіх трьох розділів пропонують вправи пошуково-аналітичного характеру, наприклад: *«Зі «Словника української мови» випишіть 5-6 прикладів уживання слів у переносному значенні», «Користуючись «Українсько-російським словником», поясніть значення наведених слів, що помилково можуть сприйматися як однакові. Як називаються такі слова? Наведіть подібні приклади», «Підготуйте коротке повідомлення на тему «Відображення фразеології у «Словнику української мови» та «Російсько-українському словнику», «З тритомного «Російсько-українського словника» випишіть п'ять фразеологічних одиниць, які мають в обох мовах спільні компоненти, і п'ять, які мають однакове значення, але відрізняються своїми компонентами».* Такі завдання, безперечно, сприяють формуванню та вдосконаленню окремих складових лексикографічної компетенції у студентів-філологів.

Посібник Н. Г. Шкурятної та С. В. Шевчук *«Сучасна українська літературна мова: Навчальний посібник»* (2000) охоплює теоретичний та практичний матеріал. У теоретичних блоках стисло висвітлено тематичний матеріал, а практичні блоки складаються з вправ для поточного контролю, а також усних запитань і завдань для самоконтролю. Автори вважають, що дидактичною метою розділів *«Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія»* є *«засвоєння теоретичних відомостей, визначених змістом розділів, збагачення словникового запасу, вдосконалення вміння використовувати різні групи лексики, фразеологізмів для точності, емоційності мовлення, типи словників, різницю між ними, значення словників для збагачення знань, розширення світогляду, вдосконалення культури мовлення і т.ін.»* [188: 2]. Посібник орієнтує студентів на самостійну творчу роботу, пропонуючи завдання на спостереження над мовними явищами, осмислення певних закономірностей, підводячи до певних висновків, напр.: *«Користуючись «Словником паронімів української мови», «Словником труднощів української мови», з'ясувати значення поданих слів, з кількома групами скласти речення. До яких груп належать ці слова? (діловитий, діловий, діляцький; особовий, особистий і т.*

ін.)», «Розкрити значення поданих багатозначних слів за допомогою тлумачного словника, дібравши антоніми до кожного значення. (Знаходити, щастя і т.ін.)», «Виписати фразеологізми; розкрити їх значення, користуючись словником; визначити різновид фразеологізмів. З якою метою їх ужито в тексті?».

Як бачимо, студентам пропонують чималий матеріал для закріплення теоретичних положень із лексикології і фразеології. До окремих недоглядів віднесемо те, що при вивченні лексикографії в теоретичній частині не розглянуто таких понять, як «комп'ютерна лексикографія», «електронний словник», «словникова стаття» і, відповідно, у практичній частині вправ та завдань на використання електронного словника виявлено не було.

Прикладне спрямування курсу «Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія» для студентів філологічних факультетів відтворено в навчальному посібнику В. Д. Познанської, М. О. Вінтонів, Л. В. Сегіна «Українська лексикологія, фразеологія та лексикографія. Практикум» (2007). Праця не містить теоретичного матеріалу і складається із таких рубрик: «Вступ», «Програма з лексикології, фразеології та лексикографії», «Структура програми», «Схеми лексикологічного та фразеологічного аналізу», «Теми практичних занять» (17), «Завдання для самостійної роботи», «Індивідуальні науково-дослідні завдання», «Шкала оцінювання», «Основні словники української мови», «Термінологічний мінімум», «Питання до іспиту з курсу» [129]. У посібнику до кожної нової теми додано перелік основної рекомендованої літератури, додаткової, а також джерела для конспектування. Запропоновано низку вправ на вдосконалення лексикографічних навичок аналізу мовних одиниць і завдань, які використовують, організовуючи самостійну аналітико-пошукову роботу студентів-філологів. Після вправ і завдань подано питання для самоперевірки. Під час опрацювання розділів «Лексикологія», «Фразеологія» і особливо «Лексикографія» значну увагу приділено словникам і словниковій статті, кожна тема супроводжується лексикографічними вправами. Під час вивчення

теми «Українська комп'ютерна лексикографія» студентам запропоновано завдання: «У програмі „Словники України” знайти і скопіювати у документ Word з розгорнутими ілюстраціями фразеологічні звороти, в яких вживаються слова: **гонити, заробити, карб**», «В “Електронній енциклопедії Кирила і Мефодія”, у розділах “Толковый словарь С.И.Ожегова и Н.Ю.Шведовой”, “Толковый словарь иностранных слов Л.П.Крысина” знайти і скопіювати у документ Word тлумачення слова «идеализм». Скопіювати також малюнок з аналогічної енциклопедичної статті», «У програмі „Словники України” знайти слово «ескалація». Скопіювати парадигму слова у документ Word. Набрати нижче транскрипцію слова. Повторити зі словами **Езоп, няньо**», «У програмі “Словники України” знайти і скопіювати у документ Word антоніми до слів: **добрий, здоровий, матеріальний, грубий**».

У 2000 році О. М. Пазяк, О. А. Сербенська, М. І. Фурдуй, Л. І. Шевченко [176] перевидали навчальний посібник «Українська мова. Практикум», де у практичній частині слово вже потлумачено як культурно-мовний феномен, про що свідчать вправи типу: «Напишіть міні-твір на тему «Слово–символ земля в українській культурі. Використайте закріплені в історії нашої культури вислови: земля свята і т.ін.», «Використовуючи «Словник-довідник з культури української мови», поясніть значення слів квиток і білет; поясніть, які відтінки у значенні слів та висловів батько – тато – отець...». Звісно, зі становленням етнолінгвістики, лінгвокультурології слово привертає увагу як культурний носій інформації. Недоглядами вважаємо те, що, як і в посібнику 1990 року, так і 2000 року не розглянуто питань «Комп'ютерної лексикографії» та відповідно немає вправ і завдань на використання електронного словника.

Навчально-методичний посібник «Сучасна українська літературна мова» Н. В. Гуйванюк та О. В. Кульбабської складається зі схем та зразків мовних розборів, лінгвометодичних коментарів, методичних порад, програми до державного іспиту, а також тренувальних вправ і контрольних завдань.

Вправи та завдання спрямовано на закріплення знань, на поточну перевірку знань і вмінь студентів, на контроль результатів їхньої роботи за допомогою опитування. Здебільшого вправи вимагають від студентів виконати певний аналіз слова (лексичний, фонетичний, граматичний), напр.: *«Зробити синтаксичний розбір речення, морфологічний та фонетичний аналіз підкреслених слів»*, але вправ чи завдань на лексикографічну роботу не виявлено [44]. У навчальному посібнику «Українська мова» (Л. І. Мацько, О. М. Мацько, О. М. Сидоренко) міститься «чітко й доступно сформульований теоретичний лінгвістичний матеріал, до нього подано систему практичних завдань і вправ для закріплення та самостійної роботи» [102: 2]. У кінці кожного розділу подають питання для самоконтролю. Під час опрацювання «Лексикології» помічаємо наявність лексикографічних вправ, які мають на меті розвивати вміння і навички користування лексикографічними джерелами: *«Знайдіть іношомовні слова і користуючись словниками, визначте їх походження і значення»*, *«Користуючись словниками, з'ясуйте значення поданих слів, визначте сферу їх використання»* і т.ін. Для вивчення «Фразеології» автори посібника подають невеличкий «Словничок фразеологізмів» і – лише одне завдання на використання цього джерела. Розділ «Лексикографія» складається з короткого викладу теоретичного матеріалу, який розкриває лише поняття «Енциклопедичні словники» та «Лінгвістичні словники», а після теорії зустрічаємо тільки одну вправу: *«Користуючись словниками, поясніть значення термінів і визначте сферу їх використання»*. На жаль, у посібнику недостатньо приділено уваги опрацюванню словниково-довідникової літератури, сучасному стану словникарства в Україні, розвиткові електронної і лінгвокультурологічної лексикографії.

Навчальний посібник «Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія» (О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець) складається лише з теоретичної частини, де систематизовано викладені розділи сучасної української мови.

Теоретичний матеріал проілюстровано яскравими прикладами, а наприкінці розділів – запитання і завдання для перевірки знань. Наукова проблематика розділу «Лексикографія» розширена темами: «Предмет лексикографії», «Лексикографічні праці», «Металексикографія», «Розвиток лексикографії в Україні», «Лексикографічна критика», «Укладання словників», «Комп'ютерна лексикографія». Докладно розтлумачено поняття «словникової статті», зокрема її складових: реєстрового слова, граматичної інформації, стилістичних позначок, ілюстративних прикладів, ідіоматики; оформлення вхідних і вихідних даних, додатків до словника і т.ін. Наприкінці розділу автори подають дані про електронні словники та короткий термінологічний покажчик [18].

Г. В. Горох, В. С. Карпалюк, П. С. Каньоса, Н. М. Бурдаківська розробили збірник «Сучасна українська літературна мова з практикумом. Тестові завдання» (2007), який «є спробою застосування тестового навчання з української мови. Він містить систему завдань, спрямованих на максимальну активізацію розумової діяльності студентів, усебічне вивчення певного питання, осмислення програмового матеріалу, формування базового лінгвістичного світогляду студентів» [41: 3]. Лексикографічна праця не містить теоретичної частини, складаючись лише із тестів, які слугують контрольними та підсумковими завданнями, адже метою роботи є організація самостійного навчання студентів і контроль результатів. Формуванню лексикографічної компетенції уваги не приділено зовсім.

В аспекті теми дисертаційного дослідження привертає увагу навчальний посібник «Вступ до лексикографії» О. М. Демської, «присвячений, власне, проблемам теоретичної лексикографії. У ньому розглянуто базові терміни, статус, структуру та місце лексикографії у системі мовознавчих дисциплін, окремий розділ зосереджений на аналізі та описі словника, його типів та структури, а також інноваційних аспектах сучасної лексикографії: текстовому корпусу, корпусній лінгвістиці та лексикографії, корпусу сучасної української мови» [48: 2].

Отже, аналіз стану науково-методичного забезпечення лексикографічної роботи у вищій школі дозволяє дійти висновку, що лексикографічним умінням і навичкам не приділено належної уваги. У програмах опрацювання словників зазвичай пропонують наприкінці, а це, на нашу думку, не досить зручно, адже відпрацьовувати лексикографічні вміння і навички доречніше було б на початку, перед вивченням «Лексикології» і «Фразеології», щоб надалі у студентів не виникало проблем під час роботи із словниково-довідниковою літературою, якою вони користуються, виконуючи лексикографічні вправи та завдання. Також під час вивчення розділів «Лексикологія» і «Фразеологія» слід подавати більше вправ і завдань на формування у студентів лексикографічної компетенції. Укладачами програм, авторами посібників не вповні реалізований культурологічний підхід до навчання, і, відповідно, вони не звертають достатньо уваги на проблему взаємодії мови і культури та появу нових термінів сучасної лінгвістики: «код культури», «ключові імена культури», «культурні семи», «знаки культури», «культурна конотація», «концепт» тощо.

Окрім розгляду навчально-методичного забезпечення курсу «Сучасна українська літературна мова», ми вдалися до аналітичного огляду стану викладання дисциплін «Етнолінгвістика», «Лінгвокультурологія», «Прикладна лінгвістика», що входять до складу навчальних планів ВНЗ, задіяних в експерименті.

Робоча навчальна програма «Етнолінгвістика» В. П. Мусієнко, призначена для студентів філологічного напрямку, ділить програмовий матеріал на 2 модулі, з яких 1 модуль – аудиторна робота, 2 модуль – індивідуально-дослідне завдання [109]. Курс етнолінгвістики охоплює 54 год., з яких 14 год. – лекційні, 12 год. – практичні, 12 год. – самостійна робота, 16 год. – індивідуальна робота, читається випускникам у 10/12 семестрі на 5/6 курсі навчання. У програмі представлено теми: «Етнолінгвістика як наука», «Історія етнолінгвістики», «Мова і картина світу», «Концептуальна і мовна картина світу», «Основні методи та

прийоми етнолінгвістики» і т.ін. До окремих недоглядів цієї програми віднесемо те, що під час висвітлення теоретичних питань авторка не торкається проблематики лінгвокультурологічної лексикографії і лише побіжно розглядає концепти культури. Водночас цього їй удалося уникнути в оновленій програмі з «Етнолінгвістики», де значно розширено тематику лекційних занять, зокрема запропоновано розгляд словників: «*Використання перекладацьких словників*», «*Мовні словники як джерело етнолінгвістичних досліджень*» (Лекція 7), подано зміст та рекомендовану літературу до кожного заняття [137].

У програмі «*Основи прикладної лінгвістики*» Н. В. Бардіної ґрунтовно розкрито зміст 12 розділів дисципліни, натомість нашу увагу привернули теми: «*Три етапи становлення мови: створення символу, його соціалізація, розуміння умовності мовного знаку*», «*Мовна картина світу*», «*Психолінгвістика*», «*Когнітивна лінгвістика*», «*Комп'ютерна лінгвістика*», «*Етнолінгвістика*», «*Лінгвокультурологія*», «*Лексикографія*» і т.ін. [138].

Навчальна програма з «*Основ лінгвокультурології*» А. Л. Вусик, уміщена на перших сторінках одноіменного посібника, складається з п'яти блоків: «*Мова – Культура – Людина – Етнос*», «*Історія та теоретичні основи лінгвокультурології*», «*Мова і культура: проблеми та взаємодії*», «*Лінгвокультурний аналіз мовних сутностей*», «*Буття людини в культурі і мові*», що розкривають такі теми: «*Завдання культурології*», «*Культура і людина*», «*Культура і цивілізація*», «*Символ як стереотипне явище культури*», «*Чоловік і жінка в суспільстві, культурі та мові*» тощо. Водночас прикрим недоглядом вважаємо відсутність базового поняття «*лінгвокультурний концепт*» через ототожнення його з логоепістемою чи лінгвокультуремою [33].

Навчальний посібник А. Л. Вусик «*Основи лінгвокультурології*», що розроблений для студентів-магістрантів філологічних спеціальностей (Російська мова і література; ПМСО. Російська мова і література), складається з десяти розділів, у яких подано: навчальну програму до курсу,

тематику лекційних занять (16 год.), практичний блок, який охоплює практичні питання і завдання, блок завдань для самостійного вивчення, блок індивідуальних завдань, семінарських занять, блок контролю знань (тести), самостійна, творча та контрольна роботи; питання до заліку. В останніх розділах «Якщо ви пишете магістерську роботу» та «Теми магістерських робіт» подано загальні поради до написання, захисту магістерської розвідки, впорядкування літератури, зразки вступу, що неодмінно прислужаться студентам при написанні роботи. Як позитивне відзначимо, що теоретичний і практичний блоки розкриваються такими темами: «Основні поняття лінгвокультурології», «Символ як стереотипне явище культури» тощо. До кожної теми подано список рекомендованої літератури, а в переліку є посилання й на інтернет-ресурси електронних словників, що пришвидшує підготовку до заняття [33].

Навчальний посібник «Лінгвокультурологія» В. А. Маслової має на меті закласти теоретичне підґрунтя та виробити принципи аналізу мови з позицій дихотомії «мова – культура». Складається праця з шести частин, поєднаних ідеєю, що культура розвиває та організовує думки особистості, створює мовні категорії, концепти, символи. Причому культуру потлумачено в нерозривному зв'язку з мовою та мовною особистістю. Дотично теми нашого дослідження відзначимо те, що авторка виділяє декілька напрямів, які окреслилися в лінгвокультурології, серед яких чільне місце посідає лінгвокультурологічна лексикографія, основним завданням якої є укладання лінгвокультурологічних словників [99]. Схожою є праця «Основи лінгвокультурології» О.Т. Хроленка, в якій автор розкриває основні питання лінгвокультурології в аспекті проблем: «Мова і культура у світовій та вітчизняній науці», «Етнічна ментальність», «Концептуальна та мовна картина світу», «Етнічна культура та мова». Рівні вияву культурного тла в лексиці і фразеології відображено у специфіці матеріальної культури і традиції народу, через культурну пам'ять, зафіксовану в семантиці слова

тощо. У праці наведено зразки авторських методик здобуття лінгвокультурної інформації [182].

«Українська лінгвокультурологія» В. І. Кононенка – перший в Україні навчальний посібник, що «висвітлює теоретичні засади й практичні вияви національно-культурної та мовної взаємодії на матеріалі українського ментального простору» [75: 2]. Посібник складається з п'яти розділів, де висвітлено такі важливі теми: *«Культурно-мовний компонент»*, *«Внутрішня форма слова в етнокультурному аналізі»*, *«Лінгвокультурологічна інтерпретація символів»*, *«Концепти в аспекті лінгвокультурології»*, розглянуто абстрактно-емоційні концепти (слава, віра, зло, гріх...). Практична частина насичена численними вправами аналітичного характеру, також є лексикографічні завдання типу: *«За «Словником синонімів української мови» слово сум має синоніми смуток, печаль і т.ін. Спробуйте самостійно розподілити ці слова за сферою вживання: нейтральні, розмовні, поетичні, фольклорні, книжні, діалектні. Свої відповіді звірте за словником. Доберіть 7-10 прикладів на вживання цих синонімів. Чому, на вашу думку, українському менталітету властиві почуття суму й гіркоти?»*, або *«Які слова-символи характерні для творчості Т. Шевченка? Випишіть із поетичних текстів характерні приклади вживання цих слів. По довідки звертайтеся до «Словника мови Т.Г. Шевченка» і т.ін.* Приємно, що ця ґрунтовна праця органічно продовжує серію наукових розвідок автора («Українська етнолінгводидактика» (1995), «Концепти українського дискурсу» (2004), «Мова у контексті культури» (2008)), що стануть корисними ще у фаховій підготовці майбутніх магістрів-філологів.

Навчальний посібник «Етноконцепти та міфологія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології» Н. В. Слухай (2005) складається з п'яти розділів, які розкривають проблему «сакральної історії – міфу – східних слов'ян з боку його онтологічних вимірів (хронотопу і нумеративів), фоново-міфологічних уявлень, лінгвоміфопоетичних підсистем, міфопоетичних архетипів, а також форм об'єктивації і ролі міфу в сучасних текстах різних жанрів і стилів»

[153]. Органічно перегукується з цією працею й інша «Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму)» (автор Р. Кісь), що, продовжуючи серію розвідок в українській лінгвокультурології, репрезентує «унікальні матеріали про зв'язок мови і ментальності, мови і культури українського народу, на широкому тлі мовних фактів виявлено закономірності мовної поведінки різних етносів» [71: 2].

«Українська етнолінгвістика» (В. В. Жайворонок) – навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів, де мову висвітлено як ключовий феномен національної культури. Вивчення мовних одиниць здійснено в аспекті антропоцентричного підходу, що «збуджує зацікавленість до місця мови як суспільного явища в системі духовних цінностей етносу, до взаємовідносин народу – творця мови та власне мови як значною мірою творця її носія. Адже не лише людина впливає на мову, а й мова формує особистість» [55: 4].

У посібнику А. М. Баранова «Вступ до прикладної лінгвістики» розкрито «основні напрями прикладної лінгвістики – комп'ютерна лінгвістика, машинний переклад, інформаційно-пошукові системи, лексикографія, термінознавство, методика викладання мови» [13: 2]. Праця складається з курсу лекцій та практичних завдань, наведених наприкінці параграфу, що дозволять закріпити матеріал з кожної вивченої теми.

Отже, на нашу думку, назріла нагальна потреба перерозгляду навчальних програм з курсу «Сучасна українська літературна мова. Лексика. Фразеологія. Лексикографія», «Лінгвокультурологія» та «Етнолінгвістика», створення навчальних комплектів, які б забезпечували формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей. Спробою усунути зазначені прогалини в лінгводидактиці вищої школи виступив розроблений нами проект експериментальної програми з курсу «Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія» [Додаток Д] та «Лінгвокультурологія» [Додаток Е] для освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр» і «магістр».

2.1.1. Словник «Концепти української культури» як засіб лексикографічного опису когнітивно-мовної картини світу. Кінець ХХ ст. характеризується значними змінами в сучасному поліграфічному словникарстві, адже запровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освіту, неодмінно супроводжуване так званим «лексикографічним вибухом», що спостерігаємо сьогодні, відображає тенденцію до усвідомлення словника як культурної цінності, так і суто прагматичні цілі суспільства. Водночас, на нашу думку, це змінює ситуацію здебільшого в кількісному, а не якісному плані. Десятки перевиданих і новостворених перекладних словників, орфографічних, тлумачних, енциклопедичних, термінологічних, словників змішаного типу (напр., В. В. Жайворонок «Велика чи мала літера? Словник-довідник», Л. В. Туровська «Нові слова та значення: словник», Н. Є. Лозова «Дзвона чи дзвону? Або – а (-я) чи – у (-ю) в родовому відмінку. Словник-довідник», Л. М. Полюга «Словник синонімів української мови», «Словник українських синонімів і антонімів», «Словник фразеологізмів української мови» В. М. Білоноженка, І. Г. Данилюк «Сучасний орфографічний словник української мови. Написання складних слів» тощо), які заповнили книжкові полиці і бібліотечні фонди часом залишаються незатребувані, оскільки у пересічних користувачів, а тим більше у студентів-філологів не сформована стійка мотивація користування словникарською продукцією.

Наші спостереження за викладанням мови в університеті переконують у тому, що нездатність студентів, які опановують філологічний фах, продуктивно користуватися словниками як одномовними, так і перекладними, пояснюється не тільки і не стільки несформованістю відповідних навичок, скільки значним чином станом сучасної лексикографічної практики. Незважаючи на широкий вибір словників, що репрезентують знання з різних галузей мовної освіти: тих, що були перевидані з виправленнями і доповненнями, і тих, що були створені з урахуванням сучасного ілюстративного матеріалу, багато продуктивних

наукових ідей залишаються нереалізованими вповні у друкованих виданнях. Необхідно зазначити, що для сьогоденних студентів мультимедійні технології стають заміником традиційної паперової книги, а донедавна незручні електронні ресурси стали прийнятними для всіх. Отже, потреба створення мультимедійного навчального лінгвокультурологічного словника, який дає уявлення про найважливіші культурні концепти українського народу шляхом лексикографічного опису когнітивно-мовної картини світу, є очевидною.

Відомо, що будь-яка педагогічна концепція реалізується не лише за наявності відповідних навчально-методичних посібників, підручників, а також навчальних словників, які відіграють неабияку роль у сучасному інформаційному просторі. Системно-структурний напрям переважно спирався на системно-структурні лінгвістичні словники, основним об'єктом опису в яких були різноманітні аспекти слова як одиниці лексичної системи мови. Лінгвокультурологічний напрям, об'єктом опису якого є концепт як інтегрована одиниця мови і культури, мовної картини світу потребує розробки нових типів навчальних словників – лінгвокультурологічних, що відповідають антропоцентричній парадигмі сучасної філологічної освіти.

Базисним поняттям лінгвокультурології є картина (або образ) світу витлумачена як сукупність ціннісно орієнтованих знань людини про світ і уявлень про різноманітні явища, що сформувалися в неї під час контакту зі світом. Образ світу знаходить вербальне вираження в мові, формуючи таким чином мовну картину світу, окремим фрагментам опису якої присвячено низку фундаментальних й авторитетних праць Ю. Д. Апресяна, Н. Д. Арутюнової, Т. В. Булигіної, А. Вежбицької, В. В. Колесова, Л. А. Лисиченко, В. І. Постовалової, Б. А. Серебренникова, Ж. П. Соколовської, В. М. Телія тощо. Положення про те, що кожна мова має свій самобутній спосіб концептуалізації світу, а через специфіку самої мови у свідомості її носіїв виникає певна мовна картина світу, крізь призму якої людина «бачить» світ, давно є загально визнаним фактом (Г. Д. Гачев, В. фон Гумбольдт, Л. Вайсгербер, О. О. Потебня, Е. Сепір). Показовими в цьому плані є

хрестоматійні приклади значущих для тої чи іншої етнокультури понять, напр., деталізовані найменування для «снігу» в північних народів або назви «верблюда», «скакуна» у східних чи кочових народів. Ці та інші приклади демонструють той факт, що мова розвиває лексичне багатство в найбільш важливих для певної культури ділянках, наче «вимальовуючи» мовну картину світу. Мовна модель світу створюється завдяки сукупності лексичних одиниць, за допомогою яких передаються понятійні категорії мови, або концепти, спільні для всіх її носіїв.

Відзначимо, що опис взаємодії мови і культури у словниках має давні традиції, онтологічні витoki яких можна відшукати в переліках культур Месопотамії, Китаю, Стародавньої Індії, що репрезентують найдавніші способи культурно орієнтованої систематизації знань про світ, який оточує людину [72]. Водночас до аналізу культурологічної цінності лексикографічних видань дослідники звернулися лише на початку 90-х років минулого століття і причиною появи інтересу до проблеми лексикографування культури виступила потреба пристосуватися до нової суспільно-політичної, економічної і соціокультурної адаптації у світі.

У наш час тріада «мова – культура – словник» – у центрі уваги багатьох учених, а культурологічний напрям навчальної лексикографії стає дисципліною, що спирається на інтегративний характер сучасних досліджень, оскільки чітко простежується тенденція до міжгалузевого розв'язання проблеми взаємодії мови і культури. Гіпотеза лексикографічної параметризації Ю. М. Караулова [69] вперше дозволила дослідникам поглянути на словник не лише як на засіб тлумачення значень слів, але і як на самостійний жанр лінгвістичного опису, що здатен подати мовну структуру з різним ступенем докладності, залежно від сполучення досліджуваних у словнику параметрів. Ідеї лексикографічного портрету і лексикографічного типу щодо аналізу структури словників різних типів, висунуті Ю. Д. Апресяном [6] дозволяють проводити детальний культурологічний аналіз наявних словників і доходити висновків про їх практичну цінність. Безсумнівно, саме ці праці послугували

підґрунтям для подальших наукових напрацювань щодо особливостей лексикографування культурно маркованих лексичних одиниць.

Словники, безпосередньо пов'язані із завданнями і потребами лінгвокультурології, можна розподілити за такими групами: 1) культурологічні словники філософської орієнтації; 2) лінгвокраїнознавчі словники навчально-довідникового характеру, присвячені окремим країнам і культурам; 3) спеціальні лінгвокраїнознавчі словники-довідники з окремих сфер діяльності людини або галузей знань; 4) тлумачні й енциклопедичні словники, що містять лінгвокультурознавчу інформацію. Зазвичай, лінгвокультурологічний матеріал подається у словниках або за алфавітним принципом, або за ідеографічним (тематичним). У типології лінгвокультурологічних словників окреме місце посідають словники національних концептів, у яких об'єктом лексикографічного опису є інтегрована одиниця мови, мислення і культури – концепт.

Фундаментальне дослідження словника російської культури здійснено в роботі Ю. С. Степанова «Константи. Словарь русской культуры» [159], де центральною одиницею опису обрано константу культури – «концепт», який наявний постійно або, у крайньому випадку, досить тривалий час» [159: 76]. До таких констант, у яких закладено особливі цінності культури, на думку Ю. С. Степанова, належать близько 50 базових і вивідних концептів, як-от: «Правда», «Закон», «Любов», «Душа», «Час», «Вогонь і вода», «Хліб», «Слово», «Мова» тощо. Специфічна властивість констант культури як концептів – це їх належність, з одного боку, мові, а з іншого – культурі. Об'єктом дослідження в роботі виступає концептуалізована предметна ділянка в мові і культурі, а методом – етимологічний аналіз слів, які означають найважливіші концепти або, в термінології вченого, константи російської культури.

Багато дослідників у подальшому обрали працю Ю. С. Степанова як основоположну під час розробки лінгвокультурологічної концепції того чи того словника культури. Наприклад, «Словарь культуры XX века» [142]

В. П. Руднева містить близько 140 статей, присвячених актуальним поняттям і текстам культури з таких галузей знань, як філософія, психоаналіз, лінгвістика, семіотика, поетика, література. У словнику наведено три типи статей: 1) статті, що змальовують специфічні явища ХХ ст. (модернізм і постмодернізм, потік свідомості, концептуалізм); 2) добре відомі поняття, що набули особливої актуальності і переосмислення (сновидіння, текст, тіло); 3) короткі монографії, присвячені ключовим художнім творам («Пігмаліон» Б. Шоу, «Дзеркало» – фільм А. Тарковського). Словник, побудований у вигляді гіпертексту, можна читати двома способами: за алфавітом і від статті до статті, звертаючи увагу на підкреслені слова.

Вітчизняні мовознавці і лексикографи звернулись до проблеми відображення культурного компонента лексичних одиниць наприкінці ХХ століття, запропонувавши низку принципів семантизації безеквівалентної і фонові лексики та фразеології, тлумачення слів із символічним значенням і т. ін. Так, «Україна в словах» Н. О. Данилюк – це «перший в українській лексикографії мовокраїнознавчий словник-довідник, який містить назви, пов'язані з традиційною матеріальною і духовною культурою українців. Вони дібрані з підручників, посібників, художньої літератури, усної народної творчості, публіцистики, науково-популярних праць» [174: 2]. Це ідеографічний словник, який охоплює 12 тем. Словникові статті мають таку структуру: «Заголовні іменники, їх граматична характеристика, прямі та переносні, символічні значення, приклади використання в контекстах, українознавчі відомості, типові означення, порівняння, фразеологізми, прислів'я, приказки, народні прикмети» [174: 2].

«Словник символів культури України» (за загальною редакцією В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка) має на меті «залучити читачів до невичерпної криниці української символіки» [155: 3]. До реєстру словника внесено приблизно 320 словникових статей, у яких розкрито 351 слово-символ за такими тематичними розділами, як, наприклад: «Поселення та житла українців (хата, покуть, ворота)»; «Народний одяг (кожух, китайка,

символіка верхнього одягу)» і т.ін. У словнику міститься інформація про найважливіші наукові, філософські, художні, міфологічно-релігійні, побутові символи українського народу, наведено дані про «значні часові періоди існування певного символу, широкий ареал побутування, причому простежується виникнення, функціонування символів від найдавніших часів до сьогодення» [155: 2].

Користується популярністю етнокультурологічний словник «Знаки української етнокультури» В. В. Жайворонка, структурований за алфавітним принципом, а зібраний матеріал має «етнографічний, етнокультурний, етнопедагогічний, етнофілософський, етноісторичний, етногеографічний, етнопсихологічний, міфологічний, релігійний, та інші національно-зabarвлені смислові підтексти» [54: 2-4]. До кожної лексичної одиниці наведено розгорнуті тлумачення, після чого подається ілюстративний матеріал з українського фольклору, приклади з художньої, літописної літератури, синонімічні ряди, «сталі лексикалізовані та фразеологізовані словосполучення етнокультурного змісту» [54: 2]. Словник складається з одиниць, які репрезентують українську лексику і з якими «тісно переплітаються історична доля та світогляд українського народу» [54: 4].

«100 найвідоміших образів української міфології» (під загальною редакцією О. М. Таланчук, Ю. І. Бедрика) – це зібрання, до якого увійшли лексичні одиниці, символічні для українського народу. Словник складається з 8 тематичних розділів. Ілюстративний матеріал наведений у словнику порівняно в широкому обсязі, адже словникова стаття насичена українознавчими відомостями, порівняннями, міфологічною інформацією, фразеологізмами, прислів'ями, приказками, піснями, народними прикметами, віруваннями, зображеннями на рушнику, на спинках саней, писанках, наявна велика кількість ілюстрацій картин, фотографії старовинних прикрас, варіанти вишивок і т.ін. Кожний тематичний розділ супроводжується вступною статтею [162].

Відмінною особливістю навчальних словників як жанру лексикографічної літератури є урахування методичних вимог, специфіка лінгводидактичного підходу до відбору культурно маркованих лексичних одиниць, мінімізоване тлумачення значень заголовного слова. З одного боку, відібрана до словникової статті інформація повинна сприяти розв'язанню відповідних навчальних завдань, з іншого боку, її виклад повинен відповідати накопиченому досвіду і реальним потребам, які вже напрацьовані в межах культурологічної лексикографії. На нашу думку, врахувати ці вимоги дозволить залучення оптимальної кількості лексикографічних параметрів під час розробки того чи того навчального словника.

Розроблений нами мультимедійний лінгвокультурологічний словник «Концепти української культури» [Додаток Ж] належить до жанру навчальних словників загалом і до культурологічного аспекту навчальної лексикографії зокрема. Завдяки своїй навчальній спрямованості словник передбачає:

- врахування адресної скерованості, тобто для тих студентів, які вивчають рідну мову як навчальну дисципліну, а отже, це визначає специфіку відібраної лексики і принципи її словникового подання;
- орієнтацію на користувача ПК, що є наслідком домінування в сучасному освітньому процесі інформаційно-комунікаційних технологій;
- відбір лексичних одиниць для мовної репрезентації концептів на основі текстів художньої літератури, публіцистики, фразеологічного і паремійного фонду, пісенного фольклору;
- наявність яскравого ілюстративного матеріалу, тобто опора на слухозорову наочність за рахунок використання в мультимедійних ресурсах різних способів подання інформації (високоякісна графіка й анімація, відео- чи звуковий супровід тексту);
- дозування і концентрація матеріалу передбачає, з одного боку, врахування мовних можливостей студентів, а з іншого, гіпертекстова організація й особливості розташування словникової статті забезпечують її необмежений обсяг й електронну швидкість пошуку.

Крім того, оскільки наш словник одночасно адресовано декільком категоріям користувачів, насамперед викладачам і студентам – майбутнім філологам, передбачалося, що той самий об'єкт опису слово-концепт слід розглядати в кількох аспектах, крізь призму виконання кількох функцій: довідникової, навчальної, інвентаризаційної. Такий функціональний спектр зумовив інтеграцію в межах однієї словникової статті кількох видів інформації: стилістичної, етимологічної, історико-культурологічної, а також звукової і зорової наочності.

Розробляючи структурну організацію мультимедійного навчального лінгвокультурологічного словника, ми керувалися такими принципами: *тематико-ідеографічний принцип* подання матеріалу, згідно з яким систематизація лексики здійснюється не за формальним, алфавітним порядком, а за тематичними мікрополями на підставі смислової близькості слів-концептів; *принцип мінімізації* реалізовувався не шляхом зменшення кількості реєстрових (заголовних) слів, а через якісну редукцію, тобто подання необхідного мінімуму лексичних одиниць, що відображають самотність когнітивно-мовної картини світу українців; *принцип семантичної цінності*, на підставі якого до словника залучалися одиниці з відносною повнотою лексикографічного опису, але з інформативною достатністю лінгвокраїнознавчої інформації; згідно з принципом *методичної доцільності* до складу словника увійшли слова-концепти, що збільшують зацікавленість студентів до виучуваних дисциплін мовно-літературного циклу; принцип *інформатизації і технічної забезпеченості навчального процесу* реалізовувався завдяки застосуванню мультимедійних технологій, оскільки кожен концепт презентовано у вигляді динамічної сторінки з описом, ілюстрацією, а також відповідним музичним супроводом.

Композиційні параметри словника концептів української культури реалізувались через його макро- і мікроструктуру, яка була розроблена з урахуванням специфіки реєстрових одиниць. Основу макроструктури словника складають три блоки: 1) *передмова*, що, охоплюючи незначну

частину обсягу словника, виступає достатньо інформативним алгоритмом дій для роботи зі словником, сприяючи полегшенню роботи користувача з означеним лексикографічним продуктом; 2) *тематичні розділи* «Флора», «Фауна», «Побут», «Духовно-культурні концепти», в яких концепти погруповано за рубриками ідеографічної класифікації, а входом у словникову статтю є заголовне слово – найменування концепту; 3) *джерельна база* історико-культурологічної інформації, головними критеріями відбору матеріалів до якої слугували їх авторитетність, затребуваність у навчальному процесі, достатній тираж і доступність у бібліотечних фондах, орієнтованість на допомогу у тлумаченні феноменів культури, зокрема концептів. Таким чином, опис слів-концептів певної тематичної групи у складі ідеографічного поля здійснювався з опорою на словниково-довідникову і лінгвокультурологічну інформацію.

Ідеографічна схема розділу «Флора» охоплює такі підрозділи «Дерева» з концептами *дуб, верба, тополя, береза, вишня*; «Квіти» – *троянда, лілея, барвінок, волошка, мак, мальва*; «Кущі та польові трави» з флороконцептами *калина, полин (євшан-зілля), м'ята, рута (рута-м'ята), терен*.

Наступний тематичний розділ «Фауна» представлений такими підрозділами: «Дикі тварини» з зооконцептами *ведмідь, вовк, лисиця*; «Свійські тварини» – *кінь, коза, корова, свиня, собака*; «Птахи і комахи» – *соловей, лелека, півень, бджола*; «Риби, плазуни і земноводні» – *жаба, гадюка, рак, риба*.

Ідеографічна схема розділу «Побут» охоплює підрозділи: «Страви і напої» з концептами на означення українських національних атрибутів – *хліб, мед, горілка, вареники*; «Оселя» вміщує концепти – *хата, рушник, піч*; «Свята» – *Різдво, Новий рік, Великдень*; «Родина» репрезентовано концептами *батько, мати*.

Мікрополе *гріх, доля, душа, кохання* увійшло до складу останнього тематичного розділу «Духовно-культурні концепти».

Обговорюючи інструментарій комп'ютерної лексикографії, завдяки якому досягається ефективність електронного словника, ми торкнемося поняття гіпертексту – упорядкованого комплексного інформаційного масиву, що є одним із базових понять теорії комп'ютерного навчання. Практична лексикографія використовує нелінійний характер гіпертексту, що уможливорює організацію неоднорідної вербально-невербальної інформації у вигляді розгалуженої системи ймовірних переходів, дозволяючи акумулювати необмежений обсяг даних про досліджувану одиницю, а також розвинуту систему гіперпосилань, які забезпечують навігацію в інтерактивному середовищі. Найбільш придатними для навчальних цілей є словники, розроблені на корпусній основі, в яких корпус текстів складає безліч упорядкованих між собою текстів природної мови, які зберігаються на електронному носії. Водночас одиницею комп'ютерного гіпертексту може бути і мультимедійний гіпотекст, що, крім вербального компонента, включає аудіо-, відеофрагменти, музичні композиції, ілюстрації тощо.

Таким чином, електронний корпус словникової статті (мікроструктура словника) був розроблений на основі принципу інтеграції інформації лінгвістичного, екстралінгвістичного і культурологічного характеру. Будова кожної словникової статті була розподілена на декілька інформаційних зон, у яких подано послідовний опис структури і змісту досліджуваного концепту. Для адекватного інформаційного наповнення зон був розроблений набір вербальних і невербальних засобів лексикографічного опису концептів, у якому система гіперпосилань поряд із кольоровим зображенням концепту розглянута як невербальний засіб.

Входом у словникову статтю є заголовне слово або словосполучення – найменування концепту у формі називного відмінка однини, а також для зручності наведено форми родового і кличного відмінків. Кожна стаття починається з короткої, максимально стислої інформації, що дає загальне уявлення, словникове тлумачення тої чи тої лексичної одиниці, що вербалізує концепт. Ядерна інформація для розкриття змісту концепту і вияву специфіки

його вербального вираження була почерпнута зі «Словника української мови» в одинадцяти томах. Крім того, до окремих концептів подано синонімічні варіанти, вилучені зі «Словника синонімів української мови», наведено приклади-ілюстрації з усної народної творчості (прислів'я, приказки, загадки тощо).

У першій інформаційній зоні «Символічна репрезентація концепту» під позначкою (текстові файли) розкрито образну (периферійну) складову концепту, співвіднесену з різноманітними прагматичними конотаціями й асоціаціями на слово – репрезентант концепту. У другій інформаційній зоні з гіперпосиланням на графічні файли наведено приклади реінтерпретації концепту в образотворчому мистецтві. Наявність звукового файлу у третій інформаційній зоні слугує для презентації концепту в авторських і народних піснях. У кінці словникової статті подано посилання на використані джерела, пов'язані з заголовним словом або словосполученням.

Таким чином, макро- і мікроструктура (композиційні параметри) мультимедійного лінгвокультурологічного словника визначаються можливостями електронної оболонки і побудовані за законами гіпертексту. Застосування гіпертекстових технологій у конструюванні словника дозволило трансформувати його розділи в окремі, пов'язані між собою інформаційні зони, тим самим користувачеві надається можливість швидкого пошуку інформації відповідно до його власного запиту.

Створений лексикографічний продукт за допомогою програмного забезпечення «Help & Manual. Professional Edition» обсягом у 200 МВ, оформлений на окремому CD диску і його використання не потребує від користувача якихось особливих навичок. Мультимедійний словник доступний кожному, хто в ньому зацікавлений, оскільки інформацію з диска можна установити на будь-який комп'ютер, а отже, знімається проблема компактності і довгочасності словника, що має місце в поліграфічному словникарстві.

Електронний формат словника дозволяє регулярно поновлювати інформацію і своєчасно вносити необхідні коригування, розширюючи або звужуючи його макро- чи мікроструктуру.

2.2. Рівнева характеристика сформованості лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей: констатувальний зріз

Констатувальний зріз педагогічного експерименту здійснювався у два етапи. Перший – пошуковий – етап констатувального зрізу мав на меті одержати об'єктивну інформацію про користування студентами словниково-довідниковими джерелами у процесі навчання та виявити, наскільки студенти зацікавлені й усвідомлюють потребу звернення до словника в навчально-професійній діяльності. В анкетуванні (додаток А) брали участь студенти перших (ОКР «бакалавр») та випускних (ОКР «магістр») курсів загальною кількістю 312 осіб. Узагальнена обробка результатів проведеного опитування засвідчила низький пізнавальний інтерес до роботи зі словниково-довідниковою літературою як у першокурсників, так і випускників, а також схожі труднощі щодо використання словників у навчальній діяльності. Це дозволило кількісні результати аналізу відповідей студентів на запитання анкети подати сумарно.

Так, на перше запитання анкети (Як часто Ви користуєтесь друкованими словниками?) було отримано такі відповіді: 61% студентів зазначили, що користуються допомогою словників лише, коли виникає у тому потреба, 13% студентів відповіли, що звертаються до словників дуже рідко, 4% опитуваних взагалі не користуються словниками і лише 22% студентів звертаються до словника постійно, впродовж усього навчання. При цьому студенти задовольняються як друкованими україномовними, так і російськомовними джерелами. Кількісні показники на третє запитання анкети «Словниками якої

мови ви користуєтесь?» були такими: 63% – лише україномовними, 21% – україномовними і російськомовними, 16% – тільки російськомовними.

З'ясувалось також, що під час навчання студенти найчастіше користуються орфографічними (64%), тлумачними (58%) та перекладними (54%) словниками, значно рідше словником синонімів (16%) (друге запитання анкети). Поодинокими були згадки про словник іншомовних слів та фразеологічний словник. А тому прогнозованими виявились відповіді про мету використання словників. Студенти звертаються до лексикографічних джерел насамперед, для того щоб з'ясувати тлумачення, переклад та правильне написання слова. Іншими типами словників студенти послуговуються лише під час виконання лексичних або стилістичних вправ, тобто за завданням викладача. На жаль, не згадувані у відповідях студентів словотвірні, орфоепічні, акцентологічні словники, словники епітетів, труднощів слововживання тощо свідчать про неусвідомлення студентами ролі словника у вдосконаленні культури мовлення, у підготовці до виконання творчих робіт та аналізу тексту, загалом у розв'язанні пізнавальних і комунікативних завдань.

Такий низький інтерес до користування словниковою літературою можна частково пояснити відсутністю у більшості опитуваних (47%) необхідних словників у домашніх бібліотеках (4 запитання анкети). Лише 13% респондентів мають достатню кількість лексикографічних джерел і можливість систематично працювати вдома, найчастіше студенти відвідують громадські або університетські бібліотеки (40%) або беруть словники у тимчасове користування з фондів вищого навчального закладу (25%).

З іншого боку, студенти майже не цікавляться лексикографічними новинками. Відповідаючи на 5 запитання анкети, 16% опитуваних стежать за появою нових словників, оскільки це потрібно їм для майбутньої професійної діяльності. Більшість студентів (55%) звертаються до нових лексикографічних видань лише за вказівкою викладача, що свідчить про відсутність бажання самостійно здобувати потрібну інформацію. Студенти звикають до пасивного

сприймання лекційного матеріалу, повністю покладаючись на викладача, і не відчують потреби в опрацюванні довідникової літератури.

Узагальнивши відповіді респондентів на 6 та 7 запитання, дійшли висновку, що студенти час від часу користуються електронними словниками, тому що, на їхню думку, електронний словник досить швидкий у застосуванні, надзвичайно зручний і доступний, дозволяє одночасно працювати з різними файлами і користуватись перехресними посиланнями. 91% опитуваних зазначили, що, якби перед ними стояв вибір, яким словником скористатись, електронним чи друкованим аналогом, то вони скористалися б електронним словником. Однак самих електронних словників студенти назвати не змогли, лише 16% респондентів пригадали освітній сайт www.ulif.org.ua.

Водночас, що особливо важливо, студенти усвідомлюють свої прогалини у користуванні словниково-довідниковими джерелами та оцінюють власний рівень лексикографічних умінь так: більшість (55%) хоч і добре, за їхніми відповідями, орієнтується у виборі потрібного типу джерела, але відчуває труднощі при його використанні; 16% студентів відзначили, що їм важко дібрати потрібний тип словника і зорієнтуватись у його структурі або у словниковій статті; і лише 29% опитуваних, за їхньою самооцінкою, легко орієнтуються у виборі потрібного типу словника.

За результатами анкетування можна дійти висновку, що у ВНЗ формуванню лексикографічної культури у студентів філологічних спеціальностей належна увага не приділяється.

Водночас рівень сформованості лексикографічної компетенції залежить і від підготовки студентів з розділу «Лексикографія». Відповідно другий – діагностувальний – етап констатувального зрізу мав на меті:

- 1) виявити знання студентів з теорії лексикографії;
- 2) з'ясувати рівень сформованості вмінь користуватись словниково-довідниковими джерелами різних типів, ознайомленість студентів з лінгвокультурологічними та електронними словниками, що репрезентують сучасні напрями розвитку української лексикографії;

3) виявити навички роботи збирача й обробки друкованого і комп'ютерного лексикографічного матеріалу на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях («бакалавр», «магістр»);

4) розробити критерії з показниками контролю та схарактеризувати рівні сформованості лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей.

На діагностувальному етапі констатувального зрізу рівень сформованості лексикографічної компетенції фіксувався на кожному освітньо-кваліфікаційному рівні, що дозволило простежити, наскільки послідовно та повно організовано роботу студентів зі словником на етапі підготовки бакалавра і магістра. Зокрема на діагностувальному етапі були задіяні студенти Інституту філології та соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету і факультету української філології інституту мов світу Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, які сформували експериментальні групи бакалаврів (далі – ЕГ_б) і магістрантів (далі – ЕГ_м) та студенти факультету української філології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка та Інституту філології, історії та мистецтв РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта), які сформували контрольні групи бакалаврів (далі – КГ_б) та магістрантів (далі – КГ_м). Усього констатувальним зрізом на діагностувальному етапі було охоплено 160 студентів: по 62 учасники в ЕГ_б та КГ_б і по 18 учасників в ЕГ_м та КГ_м.

Для реалізації поставленої мети було розроблено три контрольні роботи. Перша контрольна робота (додаток Б) передбачала перевірку лексикографічних знань студентів. Зміст контрольної роботи № 1 було укладено на базі термінологічного мінімуму з розділу «Лексикографія», яким мають володіти студенти ОКР «бакалавр» та ОКР «магістр».

Кількісний аналіз знань теоретичного матеріалу передбачав підрахунок правильних повних, правильних неповних і неправильних відповідей, а також кількість відсутніх відповідей. Відповідь уважалась правильною, якщо

студенти з достатньою повнотою розкривали базові терміни лексикографії, обґрунтовували свої судження та ілюстрували відповідь прикладами. Правильною неповною була відповідь, у якій ключові терміни розкривались недостатньо глибоко і точно, допускались поодинокі неточності в характеристиці понять, відчувались труднощі при наведенні прикладів. Неправильна відповідь містила суттєві неточності у формулюванні дефініцій або було спотворено їх зміст. У відповіді були відсутні приклади та не розкрита більша частина запитання. Кількісний аналіз відповідей студентів на запитання теоретичного характеру подано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Кількісний аналіз відповідей студентів на запитання теоретичного характеру

запитання	Відповідь (у %)															
	правильна повна				правильна неповна				неправильна				відсутня			
	ЕГ _б	КГ _б	ЕГ _м	КГ _м	ЕГ _б	КГ _б	ЕГ _м	КГ _м	ЕГ _б	КГ _б	ЕГ _м	КГ _м	ЕГ _б	КГ _б	ЕГ _м	КГ _м
1	16	17	22	28	53	52	56	50	31	31	22	22	-	-	-	-
2	7	8	22	17	24	26	33	39	58	55	33	39	11	11	11	5
3	5	3	11	17	23	19	39	39	53	57	39	33	19	21	11	11
4	11	9	17	17	36	34	50	50	50	55	33	33	3	2	-	-
5	3	5	11	11	24	29	28	22	55	50	50	56	17	16	11	11
6	13	9	28	28	44	47	44	39	40	39	23	33	3	5	-	-
7	2	3	17	17	8	11	22	28	48	53	44	44	42	33	17	11
8	7	9	22	17	48	45	28	22	42	44	39	56	3	2	11	5
9	5	7	11	17	30	29	28	22	57	53	50	56	8	11	11	5

З таблиці 2.1. видно, що рівень знань студентів з основ лексикографії як в ЕГ_б, КГ_б, так і ЕГ_м, КГ_м суттєво не варіюється, що, підтвердив і змістовно-якісний аналіз відповідей студентів.

Перше запитання контрольної роботи № 1 (Що вивчає розділ мовознавства «Лексикографія»?) не викликало значних труднощів у студентів, однак кількість правильних неповних відповідей все ж таки переважала (53% в ЕГ_б, 52% в КГ_б, 56% ЕГ_м, 50% КГ_м), оскільки студенти в основному наголошували на практичному характері лексикографії, не беручи до уваги її теоретичну складову.

Перше запитання контрольної роботи № 1 (Що вивчає розділ мовознавства «Лексикографія»?) не викликало значних труднощів у студентів, однак кількість правильних неповних відповідей все ж таки переважала (53% в ЕГ_б, 52% в КГ_б, 56% в ЕГ_м, 50% в КГ_м), оскільки студенти в основному наголошували на практичному характері лексикографії, не беручи до уваги її теоретичну складову.

Наступне запитання (Що таке словник? Які функції виконує словник?) виявило, що у більшості студентів сформований наївний погляд на словник *«як книжку, що містить слова, розташовані в алфавітному порядку, і подає різну інформацію про ці слова», «книжку, що містить перелік слів з тлумаченням або перекладом», «як довідкову книжку»* тощо (правильні неповні відповіді склали 24% в ЕГ_б, 26% у КГ_б, 33% в ЕГ_м, 39% у КГ_м). Відповідь на другу частину запитання про функції словника найчастіше обмежувалась інформативною функцією, рідше студенти пригадували нормативну та взагалі не вказали на довідникову, навчальну, інвентаризаційну функції словника.

Набагато складнішим виявилось для студентів назвати прізвища відомих українських лексикографів та їх праці (правильні повні відповіді склали 5% в ЕГ_б, 3% у КГ_б, 11% в ЕГ_м, 17% у КГ_м; правильні неповні відповіді склали 23% в ЕГ_б, 19% у КГ_б, 39% в ЕГ_м, 39% у КГ_м). Незначна кількість студентів пригадала «Лексис» Лаврентія Зизанія та «Лексикон славеноросский» Памва Беринди. Значно краще обізнані студенти із словником-довідником до першого твору новою українською мовою «Енеїди» І. Котляревського та «Словарем української мови» Б. Грінченка. Однак їх ролі у становленні української лексикографії ні в ЕГ_б, КГ_б, ні в ЕГ_м, КГ_м опитувані визначити не змогли, як і назвати прізвища та здобутки української лексикографії на сучасному етапі.

З'ясувалось також, що студенти недостатньо ознайомлені з типами лінгвістичних словників, оскільки відповіді на 4 запитання обмежувались хаотичним переліком лексикографічних джерел, з-поміж яких домінували

тлумачний, орфографічний, перекладний, фразеологічний словники, словник іношомовних слів, синонімів та антонімів. Неповними були і характеристики словників. Наприклад, студенти найчастіше називали лише головну функцію тлумачного словника – пояснити значення слова, не зазначивши, що у тлумачних словниках також наведено відомості про граматичні та стилістичні особливості слів. Отже, більшість відповідей була правильною неповною: 36% в ЕГ_б, 34% у КГ_б, 50% в ЕГ_м, 50% у КГ_м або неправильно: 50% в ЕГ_б, 55% у КГ_б, 33% в ЕГ_м, 33% у КГ_м, тоді як правильних повних лише 11% в ЕГ_б, 9% у КГ_б, 17% в ЕГ_м, 17% у КГ_м.

Центральним терміном лексикографії є «словник», інші базові поняття стосуються опису словника, як-от: макроструктура словника (структура словника) і словникова стаття. Аналіз відповідей студентів на 5 та 6 запитання контрольної роботи № 1 продемонстрував, що опитувані не орієнтуються у структурі словника. Лише 3% в ЕГ_б та 5% у КГ_б, 11% в ЕГ_м та 11% у КГ_м пригадали, що словник може містити такі структурні елементи, як вступ або передмову, інструкції щодо користування, перелік умовних позначок, власне словник, додатки, літературу, що свідчить про ґрунтовну та систематичну роботу цих студентів зі словником. Однак значна кількість відповідей на 5 запитання була неправильною (55% в ЕГ_б, 50% у КГ_б, 50% в ЕГ_м, 56% у КГ_м) або відсутня (17% в ЕГ_б, 16% у КГ_б, 11% в ЕГ_м, 11% у КГ_м). Поверховими були відповіді студентів і на 6 запитання (правильні неповні відповіді склали 44% в ЕГ_б, 47% у КГ_б, 44% в ЕГ_м, 39% у КГ_м; неправильні – 40% в ЕГ_б, 39% у КГ_б, 23% в ЕГ_м, 33% у КГ_м). На жаль, опитувані недостатньо обізнані із поняттям словникової статті та її будовою. Так, студенти не змогли пригадати, що словникова стаття, окрім реєстрового слова, його тлумачення (перекладу, опису) та ілюстрацій, може містити граматичну інформацію про слово, стилістичні позначки, ідіоматику (для тлумачного словника).

Найбільші труднощі у студентів викликали запитання про лінгвокультурологічний словник (7 запитання) та комп'ютерну

лексикографію (8 запитання). Виявилось, що переважна більшість студентів не знайома з поняттям «лінгвокультурологічний словник» і не змогла назвати жодної праці у цій галузі. До правильної неповної відповіді (8% в ЕГ_б, 11% у КГ_б, 22% в ЕГ_м, 28% у КГ_м) було зараховано спроби студентів окреслити завдання лінгвокультурологічної лексикографії: *«розкриває значення слів, що важливі для певної культури, народу або слів-символів»*, *«містить інформацію про культуру певного народу»* або визначали тип лінгвокультурологічного словника як енциклопедичного.

Відповіді на 8 запитання контрольної роботи № 1 (Що таке комп'ютерна лексикографія?) продемонстрували, що лише 7% опитуваних в ЕГ_б, 9% у КГ_б, 22% в ЕГ_м, 17% у КГ_м знайомі із поняттям комп'ютерної лексикографії, визначаючи останню як *«напрям лексикографії, який займається створенням електронних словників»*, *«розділ лексикографії, який вивчає способи укладання та користування електронними словниками»*, *«займається збиранням слів та їх упорядкуванням в електронній версії»*; 48% студентів в ЕГ_б, 45% у КГ_б, 28% в ЕГ_м, 22% у КГ_м допустили окремі неточності у відповідях, наприклад: *«галузь мовознавства, яка вивчає електронні словники»* або *«галузь мовознавства, яка використовує комп'ютерні технології»*; 42% в ЕГ_б, 44% у КГ_б, 39% в ЕГ_м, 56% у КГ_м дали неправильні відповіді.

Передбаченими виявились відповіді на 9 запитання контрольної роботи № 1. Так, 30% студентів в ЕГ_б, 29% у КГ_б, 28% в ЕГ_м, 22% у КГ_м розуміє, що електронний словник укладається у спеціальному комп'ютерному форматі або призначений для роботи на комп'ютері, водночас не орієнтується у можливостях використання мультимедіа в поданні лексикографічного матеріалу. Відповідно з-поміж переваг електронного словника найчастіше студенти зазначали такі: швидкий пошук потрібної інформації, може об'єднувати різні типи словників, містить перехресні гіперпосилання.

Важливе місце у структурі лексикографічної компетенції належить системі лексикографічних умінь і навичок, рівень сформованості яких було

перевірено за допомогою завдань прикладного характеру. Контрольна робота № 2 (додаток В), розрахована на студентів-бакалаврів і студентів-магістрантів, містила завдання, які були побудовані на роботі з різними типами словників та передбачали базові операції з лексикографічним матеріалом. Оцінювання робіт здійснювалось за шкалою: правильна повна відповідь, правильна неповна відповідь і неправильна відповідь.

Відповідь уважалась правильною, якщо була ґрунтовною та доказовою, зокрема студент:

- повно схарактеризував слово за визначеними лексичними параметрами або відповідно до комунікативної ситуації, послуговуючись різними типам словників;
- здійснював порівняльний аналіз лексикографічних видань, вилучаючи необхідну інформацію;
- орієнтувався у структурі друкованого або електронного словника, відбираючи мовний матеріал.

Відповідь оцінювалась як правильна неповна, якщо задовольняла вищезначені вимоги, але при цьому студент недостатньо глибоко або частково розкривав запитання, допускав 1-2 помилки у виборі потрібного лексикографічного джерела, поверхово здійснював порівняльний аналіз.

Як неправильні оцінювались роботи, що містили неточності у відповідях; відбір мовного матеріалу здійснювався за одним словником або вибраний словник не розкривав сутності означеного поняття, порівняльний аналіз здійснювався поверхово або був відсутній.

Розглянемо кількісні показники виконання контрольної роботи № 2, узагальнені для зручності в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Кількісні показники виконання контрольної роботи № 2

(за результатами констатувального зрізу)

	Відповідь (у %)
--	-----------------

завдання	правильна повна				правильна неповна				неправильна				відсутня			
	ЕГ _б	КГ _б	ЕГ _м	КГ _м	ЕГ _б	КГ _б	ЕГ _м	КГ _м	ЕГ _б	КГ _б	ЕГ _м	КГ _м	ЕГ _б	КГ _б	ЕГ _м	КГ _м
1	5	7	11	17	37	38	39	39	58	55	50	44	-	-	-	-
2	7	5	11	17	40	37	39	33	50	55	50	50	3	3	-	-
3	8	9	17	22	48	47	50	39	42	42	33	39	2	2	-	-
4	2	3	11	17	24	27	39	33	63	55	39	39	11	15	11	11
5	7	8	11	17	29	26	22	22	55	55	50	50	9	11	17	17

За кількісними показниками, з першим завданням контрольної роботи № 2 студенти майже впорались: 5% в ЕГ_б, 7% у КГ_б, 11% в ЕГ_м, 17% у КГ_м – правильні повні відповіді; 37% в ЕГ_б, 38% у КГ_б, 39% в ЕГ_м, 39% у КГ_м – правильні неповні відповіді; 58% в ЕГ_б, 55% у КГ_б, 50% в ЕГ_м, 44% у КГ_м – неправильні відповіді. Як бачимо, більшість відповідей студентів була неповною або неправильною. Подаючи мовну характеристику слів «нота», «качан», студенти найчастіше обмежувались тлумачним словником і словником синонімів. Поодинокими були згадки про фразеологічний словник (*на одній ноті, фальшива нота, грати як по нотах; змерзнути на качан*) та словник іншомовних слів (*нота [латин.] – 1) офіційне письмове звернення уряду однієї держави до уряду іншої держави; 2) муз. знак для запису звуків*). Водночас мовну характеристику слова «нота» можна було доповнити інформацією, яку подають термінологічні словники (юридичний / музичний), що дозволило б зіставити всі тлумачення слова і прокоментувати їх. Корисну лексичну та граматичну інформацію про означені слова містять словник омонімів, словник сучасного українського сленгу, словотвірний тощо.

Переважає кількість відповідей студентів будувалась на роботі з тлумачним словником, при цьому, як з'ясувалось, студенти не можуть почерпнути всієї інформації про слово зі словникової статті тлумачного словника. Наприклад, слово «качан» у словнику подається зі стилістичною позначкою «розмовне», вказано найважливішу граматичну інформацію (зокрема, закінчення родового відмінка та рід: *качан, а, ч*). Стилiстичні позначки та ремарки містять і словники синонімів, що вказують на контекст уживання мовної одиниці, її стилістичне забарвлення, наприклад: *нота, (на*

папері) знак, значок; *(у співі)* звук; *(у голосі)* інтонація, тон; *(диплом.)* послання, лист, звернення, грамота, *(різка)* демарш. Більшість відповідей студентів не була проілюстрована яскравими прикладами.

У другому завданні контрольної роботи № 2 слова подавались у контексті, який і зумовлював вибір потрібного лексикографічного джерела. Незважаючи на це студенти традиційно подавали значення слів за тлумачним словником (правильні неповні відповіді 40% в ЕГ_б, 37% у КГ_б, 39% в ЕГ_м, 33% у КГ_м), тоді як звернення до лінгвокультурологічного словника або словника символів (для слів *лілія – лілея – лелія*), термінологічного словника (для слова *лілейні*) та порівняння словникових статей дозволило б увиразнити зміст поняття, уточнюючи символічне значення слова в контексті української культури та розглядаючи його як термінологічну одиницю. Не всі студенти зорієнтувались і відшукали у тлумачному словнику застарілу, поетичну назву лілії – *лелія* (до речі, лінгвокультурологічний словник В. В. Жайворонка розглядає народнопоетичні назви лілії). Значення слова «*ельф*» пропорційно розкривалось або за допомогою тлумачного словника, або словника іншомовних слів.

Краще студенти впорались із третім завданням. Добір синонімів до слова «*хата*» за синонімічними словниками не викликав утруднень, а тому майже не було відсутніх відповідей (лише 2% в ЕГ_б, 2% у КГ_б). Виконуючи завдання, студенти найчастіше послуговувались двотомним «Словником синонімів української мови» (К., 1999 – 2000), рідше «Практичним словником синонімів української мови» С. Караванського, «Словником синонімів української мови» Л. Полюги. Однак порівняльний аналіз інформації, поданої в різних словниках, у більшості робіт зводився до занотовування словникових статей. Лише 8% студентів в ЕГ_б, 9% та у КГ_б, 17% в ЕГ_м та 22% у КГ_м на основі зібраного лексикографічного матеріалу побудували синонімічний ряд із словом-домінантою «*хата*», згрупувавши навколо нього всі інші відібрані слова, наприклад: *хата – хатина, хатчина* (двотомний «Словник синонімів української мови»), доповнили *хатинка, хатка* («Практичний словник

синонімів української мови» С. Караванського); *мазанка, хворостянка, ліплянка, глинянка, саманка, колиба* (двотомний «Словник синонімів української мови»), доповнили *сакля* («Практичний словник синонімів української мови» С. Караванського) і т.ін. І водночас у синонімічному ряду зазначали стилістичні характеристики синонімів, користуючись відповідними позначками двотомного «Словника синонімів української мови».

За результатами виконання четвертого завдання, вкотре з'ясувалось, що студенти не обізнані з лінгвокультурологічними словниками. Майже всі студенти, які намагались знайти відповідь (була зарахована до правильної неповної 24% в ЕГ_б, 27% у КГ_б, 39% в ЕГ_м, 33% у КГ_м), звернулись за поясненням до тлумачного словника і відзначили такий національно-забарвлений підтекст слова *«горлиця»*: *ласкаве звертання до дівчат та жінок; давній український народний танець і музика до нього; українська сольна народна пісня*. В окремих роботах було подане символічне значення слова за словником символів, однак отримана інформація не стосувалась української культури, наприклад: *горлиця – символ чистоти, невинності; відданість воїнів своєму володарю*. Показовим було те, що з-поміж правильних повних / неповних відповідей домінували відповіді магістрантів, що свідчить про відсутність у навчальних програмах бакалаврів належної інформації про лінгвокультурологічний напрям лексикографії.

Останнє завдання контрольної роботи № 2 підтвердило зацікавленість студентів електронними словниками, з-поміж яких вони надають перевагу саме електронним онлайн-словникам. У відповідях студентів ми не зафіксували лексикографічних джерел, що мають формат CD, хоча українським мовно-інформаційним фондом така лексикографічна система підготовлена. Незважаючи на достатню обізнаність студентів з пошуковими системами Інтернет, не всі опитувані скористались освітніми сайтами. Наприклад, лише 7% студентів в ЕГ_б, 8% у КГ_б, 11% в ЕГ_м, 17% у КГ_м звернулись до лінгвістичного порталу www.ulif.org.ua або www.liknep.com.ua і за допомогою системи «Словники України on-line» подали граматичну (словозміна) та

лексичну (синонімія, фразеологія) характеристику слова «козак». Решта студентів користувалась загально-популярними on-line-ресурсами (Вікіпедія) або російськомовними сайтами («Словари и энциклопедии на Академикe» та ін.) і подала лише лексичне значення слова (правильні неповні відповіді склали: 29% в ЕГ_б, 26% у КГ_б, 22% в ЕГ_м, 22% у КГ_м). При цьому, за нашими спостереженнями, магістранти частіше віддають перевагу освітнім сайтам, ніж бакалаври, які ще недостатньо критично підходять до відбору лексикографічного матеріалу. Із другою частиною завдання частково впорались ті студенти, які скористались Інтернет-ресурсами «Словники України on-line», зазначивши, що під час написання твору-опису доречно користуватись словником синонімів та фразеологічним словником.

На відміну від контрольної роботи № 2, контрольна робота № 3 (додаток Г) передбачала завдання креативно-пошукового характеру, пов'язані з комбінуванням умінь і навичок роботи збирача й обробки поліграфічного та комп'ютерного лексикографічного матеріалу. При цьому контрольні завдання були розроблені окремо для кожного освітньо-кваліфікаційного рівня з урахуванням відповідних програмних вимог.

Студентам-бакалаврам було запропоновано написати науково-популярне лексикографічне есе, підготовка до якого вимагала комплексного застосування лексикографічних умінь і навичок, що дозволило перевірити не лише рівень сформованості вмінь студентів відбирати, аналізувати та зіставляти лексикографічний матеріал, а й коментувати та оцінювати його відповідно до поставленої у творі комунікативної мети. Таким чином, завдання креативно-пошукового характеру контрольної роботи № 3 оцінювалось за шкалою та критеріями, визначеними для контрольної роботи № 2, до яких було додано ще такі: 1) відповідність лексикографічного матеріалу жанровим особливостям твору (науково-популярне есе) та 2) повнота характеристики (обробка) лексикографічного матеріалу, його ілюстрування, – за дотримання яких робота оцінювалась як правильна повна (4 бали). Робота уважалась виконаною правильно, але неповно (3 бали), коли були допущені незначні відхилення від

жанрових норм та недостатньо повно прокоментовано зібраний лексикографічний матеріал, поодинокі неточності в його ілюструванні. Неправильно виконана робота (2 бали) містила суттєві відхилення від комунікативного завдання і жанрових норм, характеризувалась одноманітністю в коментуванні лексикографічного матеріалу, відсутністю ілюстрацій.

Кількісний аналіз результатів виконання бакалаврами завдання креативно-пошукового характеру подано в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Кількісні показники виконання контрольної роботи № 3

(ОКР «бакалавр»)

Групи	Робота виконана (у %)			не виконали завдання
	правильно повно «4 бали»	правильно неповно «3 бали»	неправильно «2 бали»	
ЕГ ₆	5	32	55	8
КГ ₆	5	30	58	7

Як показав аналіз творчих робіт студентів, лише 5% студентів в ЕГ₆ та 5% у КГ₆ впорались із завданням повністю, заглибившись у зміст поняття «тополя» на основі роботи з різним типами словників (тлумачним, термінологічним, етимологічним, словником епітетів). Базою даних електронної лексикографії («Словники України on-line») студенти скористались для уточнення граматичних характеристик слова (словозміна). Поодинокими були звернення до словника-довідника В. В. Жайворонка «Знаки української етнокультури» та «Словника мови Шевченка», на основі яких було розкрито символічне значення тополі, проілюстроване уривками з фольклорних і художніх творів (*тополя символізує струнку дівчину (тонка, як тополя), рубання тополі – кохання (Тонкая високая тополя: чорнявая дівчина моя; тонкую, високою зрубавою – чорнявую дівчину кохаю)* тощо). У декількох роботах студенти скористались перекладним словником, провівши паралель між російською та українською мовами (*тополь (ч.р.) – тополя (ж.р.), осокір (чорна тополя)*). При цьому в тексті науково-популярного есе студенти вдавались до порівняння лексикографічного матеріалу, наприклад,

за тлумачними («Словник української мови» в 11 томах та «Новий тлумачний словник української мови» (укл. В. Яременко, О. Сліпушко)) та термінологічними словниками («Біологічний словник» за ред. І. Г. Підопічної, К. М. Ситника, Р. В. Чаговця та «Биологический энциклопедический словарь» под ред. М. С. Гилерова). В означених роботах зібрані студентами мовні факти було логічно впорядковано, вичерпно прокоментовано та проілюстровано; в поданні лексикографічного матеріалу поєднувались науково-популярний стиль та образність, характерні для есе.

32% студентів в ЕГ₆ та 30% у КГ₆ не до кінця впорались із запропонованим завданням, тому їх роботи було оцінено як правильні, але неповні. Студенти обмежувались 2-3 словниками (насамперед тлумачним або термінологічним) і, як наслідок, характеристики слова «тополя» були поверховими, не завжди доречно проілюстрованими. Для багатьох студентів виявилось складним відібрати словник та оцінити словникову статтю, її зміст з позиції відповідності поставленому комунікативному завданню, художньо опрацювати зібраний матеріал, порівнюючи та доповнюючи його інформацією з різних джерел.

І 55% студентів в ЕГ₆ та 58% у КГ₆ викладали фактичний матеріал із посиланням на словник без коментарів та ілюстрацій, підміняючи есе конспектуванням, що свідчить про несформованість у них умінь зіставляти мовні явища і факти, впорядковувати та коментувати лексикографічний матеріал. З'ясувалось також, що студентам важко визначити відповідність відібраного лексикографічного матеріалу жанру есе та згрупувати мовні характеристики слова «тополя».

Як відомо, підготовка майбутніх магістрів передбачає формування у них спеціальних умінь і навичок інноваційного характеру, тому завдання контрольної роботи № 3 (додаток Г) були спрямовані на перевірку: 1) навичок оперування набутими лексикографічними знаннями у пошуково-дослідницькій і професійній діяльності; 2) вмінь відбирати та укладати лексикографічний матеріал з використанням нових інформаційних технологій

(насамперед комп'ютерних). Отже, контрольна робота № 3 для студентів-магістрантів складалася з двох завдань, які також оцінювались за шкалою і критеріями, розробленими для контрольної роботи № 2. Крім того, обов'язково враховувались ще й такі критерії: 1) розрізнення студентами наукової і навчальної лексикографії, орієнтування у дидактичній функції словника; 2) ступінь володіння новими інформаційними технологіями, зокрема, мультимедійними засобами у збиранні та укладанні лексикографічного матеріалу (для правильної повної відповіді). Відповідь оцінювалась як правильна неповна, якщо студент допускав окремі помилки, розкриваючи питання про наукову і навчальну лексикографію та неточності в доборі навчальних словників; при укладанні лексикографічного матеріалу не завжди доречно використовував мультимедійні засоби, поверхово орієнтувався у різноманітних засобах мультимедіа. Неправильною вважалась відповідь зі значною кількістю неточностей у розмежуванні наукової і навчальної лексикографії та доборі словників, без використання мультимедійних засобів при укладанні лексикографічного матеріалу.

Кількісні показники виконання магістрантами завдань креативно-пошукового характеру унаочнено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Кількісні показники виконання контрольної роботи № 3

(ОКР «магістр»)

Завдання	Виконали завдання (у %)						Не виконали завдання	
	правильно повно «4 бали»		правильно неповно «3 бали»		неправильно «2 бали»			
	ЕГ _м	КГ _м	ЕГ _м	КГ _м	ЕГ _м	КГ _м	ЕГ _м	КГ _м
1	11	11	28	28	50	56	11	5
2	5	11	28	22	50	56	17	11

Як видно з таблиці 2.4, із першим завданням контрольної роботи № 3 впорались 11% студентів в ЕГ_м та 11% у КГ_м, подавши місткі характеристики наукової і навчальної лексикографії та проілюструвавши відповідь

словниками, які спеціально призначені для потреб школи (наприклад, «Орфографічний словник учня» (укл. А. Бурячок, 2005), «Шкільний словник іншомовних слів» (укл. О. А. Давидова, 2008), «Короткий тлумачний словник української мови» (ред. Д. Г. Гринчишин, 2004), «Фразеологічний словник школяра» (укл. В. А. Забіяка, І. М. Забіяка, 2007), «Шкільний словник наголосів української мови» (укл. О. А. Давидова, 2007) та інші).

Однак 28% студентів в ЕГ_м та 28% у КГ_м подали поверхові визначення наукової і навчальної лексикографії, наприклад: *наукова лексикографія займається укладанням і дослідженням словників або подає повний опис мови та її норм; навчальна лексикографія розробляє словники для школярів; пропонує лінгводидактичні способи використання словників на уроці і под.* Зрозуміло, що дидактичний елемент наявний майже в кожному словнику, але, обираючи словник як дидактичний засіб, слід дотримуватись певних вимог: вік учнів, дидактичні завдання уроку / вправи, етап уроку тощо. Крім того, для потреб школи укладаються навчальні словники, які відповідають методичним та гігієнічним вимогам і забезпечують швидкий та легкий доступ до інформації. На жаль, більшість студентів частково (28% в ЕГ_м та 28% у КГ_м) або взагалі (50% в ЕГ_м та 56% у КГ_м) не враховувала означених положень при відборі словників з навчальною метою.

За результатами виконання другого завдання контрольної роботи № 3 було встановлено, що магістранти:

1) у проведенні пошуково-дослідницької роботи послуговуються 2 (рідше 3) словниками, відчують труднощі у виборі та порівнянні лексикографічних видань, до яких варто звернутись для розв'язання лінгвістичного завдання, у більшості випадків не здатні систематизувати та прокоментувати відібрану інформацію. Так, лише 5% студентів в ЕГ_м та 11% у КГ_м у лексикографічному описі слів «му'зика / музи'ка» підкреслили етнокультурний зміст слова «музи'ка», розкривши вислів «троїсті музики» як український народний музичний гурт з трьох виконавців на музичних інструментах (скрипці, бубні та цимбалах). А також звернули увагу на

переносне значення слів та стилістичні позначки до них (наприклад, *музи'ки* – (розм.) *забава з музикою, гуляння, танці*). Поодинокими були звернення до словника синонімів з подальшим роз'ясненням та зауваженням до слів. Наприклад, до слова *музи'ка* синонімічним виступають слова «*кобзар, лірник, бандурист*», які містять сему «*український народний співець*». Цікавими були спостереження студентів за словотвірними гніздами слів. Решта відповідей відзначалась бідністю лексикографічного матеріалу та одноманітністю у його викладі, окремими фактичними помилками, що спотворювали зміст описуваних понять.

2) недостатньо обізнані з можливостями та перевагами комп'ютерної лексикографії. Зокрема, при збиранні лексикографічного матеріалу студенти віддають перевагу неперевіреним інформації, яку знаходять за допомогою пошукової системи Інтернет, рідше знають і використовують онлайнів електронні словники освітніх сайтів. З одного боку, студенти широко послуговуються комп'ютером у повсякденному житті, а з іншого – комп'ютер не полегшує для них процесу здобуття нових знань, нової інформації. Крім того, у студентів не вироблене критичне ставлення до матеріалу, відібраного в Інтернеті. Як укладачі словникових статей магістранти не володіють сучасними комп'ютерними технологіями, підмінюючи рукописний текст друкованим. Наприклад, подаючи лексикографічний опис слів «*му'зика / музи'ка*» лише 5% студентів в ЕГ_м та 11% у КГ_м звернулись до мультимедіа, яка дозволила текстову інформацію проілюструвати звуком (народні мелодії) та графікою (М. Маловський «Троїсті музики», І. Гончар «Дума про Тараса», А. Манастирський «Лірник»).

За результатами констатувального зрізу можна дійти висновку, що студенти недостатньо володіють словником як інформаційно-довідниковим джерелом та не до кінця усвідомлюють довідникової, навчальної, інвентаризаційної функції словника.

На підставі розробленої трикомпонентної структури лексикографічної компетенції (Рис. 1.1.) для виділення основних рівнів її сформованості у

студентів філологічних спеціальностей на діагностувальному етапі констатувального зрізу було розроблено критерії з показниками контролю:

1) *термінологічно-когнітивний* з такими показниками контролю: а) володіння основними поняттями, фактами і структурою розділу «Лексикографія»; б) міцність засвоєння базової термінології з лексикографії (когнітивно-мотиваційний компонент);

2) *інформаційно-типологічний* з такими показниками контролю: а) обізнаність з найважливішими працями українських лексикографів; б) знання різних типів словників та їх цільового призначення; в) орієнтування в макроструктурі та особливостях побудови словникової статті основних типів словників, у тому числі лінгвокультурологічному (когнітивно-мотиваційний компонент);

3) *операційно-діяльнісний* з такими показниками контролю: а) вміння вибирати необхідне лексикографічне джерело з урахуванням його типу і жанру; б) вміння здійснювати цілеспрямований пошук інформації в лексикографічних джерелах і критично оцінювати її достовірність; в) вміння здійснювати порівняльний аналіз лексикографічних видань / лексикографічного матеріалу, систематизувати, коментувати та оцінювати його відповідно до сфери і ситуації спілкування; г) володіння базою даних електронної лексикографії (компенсаторний компонент);

4) *організаційно-технологічний* з такими показниками контролю: а) володіння способами збирання, опрацювання (ОКР «бакалавр») та укладання (ОКР «магістр») лексикографічного матеріалу за допомогою комп'ютерних технологій (мультимедіа); б) оперування науково-методичним апаратом навчальної лексикографії (ОКР «магістр») (технологічний компонент).

Відповідно до означених критеріїв було схарактеризовано три рівні сформованості лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей: достатній, середній, елементарний.

Достатній рівень. Студент вільно і вповні володіє основними поняттями, фактами і структурою розділу «Лексикографія», базовим термінологічним апаратом з лексикографії. Обізнаний з найважливішими працями українських лексикографів та різними типами словників української мови, в тому числі лінгвокультурологічними, орієнтується в їх цільовому призначенні, макро- і мікроструктурі (особливостях структури словникової статті). У навчальній діяльності користується словниково-довідниковими джерелами різних типів та базою даних електронної лексикографії, виявляючи вміння вибрати необхідне лексикографічне джерело з урахуванням його типу і жанру, здійснити у ньому цілеспрямований пошук інформації і критично оцінити її достовірність, порівнювати лексикографічні видання або лексикографічний матеріал, систематизувати, коментувати та оцінювати його відповідно до сфери і ситуації спілкування. На рівні підготовки бакалавра студент володіє способами збирання та опрацювання, а на рівні підготовки магістра ще й способами укладання лексикографічного матеріалу за допомогою комп'ютерних технологій. Магістрант вільно та методично доцільно оперує набутими лексикографічними знаннями в професійній діяльності.

Середній рівень. Студент володіє основними поняттями, фактами і структурою розділу «Лексикографія», базовою термінологією з лексикографії, але допускає поодинокі помилки у визначенні понять. Оперує лише основними працями українських лексикографів та основними типами словників української мови, допускаючи поодинокі фактичні помилки та маючи уривчасті знання про їх цільове призначення, мікро- і макроструктуру, розуміє сутність лінгвокультурологічної лексикографії, але необізнаний з відповідними лексикографічними джерелами. У навчальній діяльності користується незначною кількістю словниково-довідникової літератури та лише принагідно звертається до електронних словників, при цьому подекуди відчуваючи труднощі у виборі необхідного лексикографічного джерела та в пошуку означеної лексикографічної інформації. Не вміє достатньо повно провести

порівняльний аналіз та оцінити лексикографічне видання або лексикографічний матеріал; згрупувавши його, подає побіжні коментарі. На рівні підготовки бакалавра поверхово орієнтується у способах збирання та опрацювання, а на рівні підготовки магістра – у способах укладання лексикографічного матеріалу за допомогою комп'ютерних технологій, не до кінця усвідомлює їх сутності та мети, допускаючи помилки у використанні (виборі та оформленні) мультимедіа. Студент-магістрант поверхово орієнтується у науково-методичному апараті навчальної лексикографії.

Елементарний рівень. Студент виявляє незнання більшої частини теоретичного матеріалу з розділу «Лексикографія», допускаючи у формулюванні лексикографічних понять помилки, що спотворюють їх зміст. Необізнаний з основними працями українських лексикографів; хоч і знає основні типи словників української мови, але не розбирається в їх цільовому призначенні, макро- і мікроструктурі. Не володіє основами лінгвокультурологічної лексикографії. У навчальній діяльності зрідка користується основними типами (2-3) словників, не вдаючись до порівняльного аналізу як лексикографічних видань, так і лексикографічного матеріалу, відчуває значні труднощі у виборі потрібної словниково-довідникової літератури, побіжно сприймає текст словникової статті та непослідовно його відтворює. Некритично підходить до відбору лексикографічного матеріалу, поданого в друкованому або електронному форматі. На рівні підготовки бакалавра не володіє / не користується способами збирання та опрацювання, а на рівні підготовки магістра – ще й способами укладання лексикографічного матеріалу за допомогою комп'ютерних технологій. Студент-магістрант не орієнтується в науково-методичному апараті навчальної лексикографії.

Скориставшись визначеними критеріями і показниками, за результатами констатувального зрізу було здійснено ранжування студентів ЕГ_б, КГ_б та ЕГ_м, КГ_м за рівнями сформованості лексикографічної компетенції, що наочно демонструє таблиця 2.5.

**Рівні сформованості лексикографічної компетенції у студентів
філологічних спеціальностей**

(за результатами констатувального зрізу) (у %)

Групи	ЕГ _б	КГ _б	ЕГ _м	КГ _м
Рівні				
Достатній	5	7	5	11
Середній	26	27	56	39
Елементарний	69	66	39	50

З таблиці 2.5. випливає, що студентів, які продемонстрували достатній рівень сформованості лексикографічної компетенції, було лише 5% студентів в ЕГ_б, 7% та у КГ_б, 5% в ЕГ_м та 11% у КГ_м. Як бачимо, незначна кількість студентів виявила належне знання понятійно-термінологічного апарату з лексикографії та її структурних підрозділів: навчальної, лінгвокультурологічної і комп'ютерної лексикографії; володіла стійкими вміннями і навичками оперування лексикографічними знаннями в навчальній і професійній діяльності, користуючись різними типами словників та вільно орієнтуючись у їх структурі, здійснюючи операції порівняння, систематизації, коментування лексикографічного матеріалу з метою розв'язання лінгвістичних або методичних завдань. 5% студентів-магістрів в ЕГ_м та 11% у КГ_м були обізнані з можливостями використання комп'ютерних технологій у відборі, опрацюванні та укладанні лексикографічної інформації.

Середній рівень був характерний для 26% студентів в ЕГ_б та 27% у КГ_б, 56% в ЕГ_м та 39% у КГ_м, які відчували найбільші труднощі в оперуванні понятійно-термінологічним апаратом навчальної, лінгвокультурологічної і комп'ютерної лексикографії, виявили знання основних типів словників, але на практиці не змогли продемонструвати належний рівень сформованості лексикографічних умінь і навичок, оскільки необізнані насамперед з прийомами порівняння лексикографічного матеріалу, з довідниковою, інвентаризаційною функціями словника, мають уривчасті знання про використання комп'ютерних технологій у словникарстві.

Переважна більшість студентів (69% в ЕГ_б та 66% у КГ_б, 39% в ЕГ_м та 50% у КГ_м) виявила елементарний рівень сформованості лексикографічної компетенції, що характеризувався значними прогалинами у знаннях студентів з лексикографії та несформованістю вмінь здійснювати різноманітні операції зі словником, використовуючи його як при розв'язанні лінгвістичних завдань, так і у творчій або пошуково-дослідницькій діяльності.

Підсумовуючи результати констатувального зрізу підкреслимо, що в підготовці і бакалаврів, і майбутніх магістрів української філології було виявлено приблизно однакові упущення у знаннях студентів з основ лексикографії та у використанні набутих знань на практиці, що в подальшому було враховано при розробці експериментальної програми з формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях.

Висновки з другого розділу

У сучасній лінгвокультурологічній лексикографії існує коло проблем, пов'язаних із відображенням у лінгвістичних словниках культурно маркованих одиниць: параметри лексикографічного опису слів з національно культурним компонентом значення, проблема добору адекватних еквівалентів, адресна спрямованість, наявність або відсутність зорово-наочних ілюстрацій, звукового супроводу, анімації, більш-менш докладних коментарів, розробка програмного забезпечення тощо.

Аналіз науково-методичного забезпечення лексикографічної роботи у вищій школі засвідчив, що особливу роль у формуванні національної концептосфери майбутніх філологів відіграють підручники, навчальні посібники і словники лінгвокультурологічної орієнтації.

Розроблений мультимедійний навчальний лінгвокультурологічний словник «Концепти української культури» є словником особливого типу, мета якого – дати уявлення про самобутні риси мовної картини світу українців.

Звернення до лексикографічної репрезентації лінгвокультурних концептів на матеріалі словникової статті є методично доцільним, оскільки електронний корпус словникової статті становить певний лексикографічний портрет слова, що фокусує в собі знання, уявлення, цінності й оцінки української лінгвокультурної спільноти, накопичені протягом багатьох поколінь.

Згідно із запропонованою структурою лексикографічної компетенції було визначено основні критерії (термінологічно-когнітивний, інформаційно-типологічний, операційно-діяльнісний, організаційно-технологічний), на підставі яких схарактеризовано рівні сформованості лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей: достатній, середній та елементарний.

Результати констатувального зрізу засвідчили, що переважна більшість учасників експерименту перебувала на елементарному рівні сформованості лексикографічної компетенції: 69% в ЕГ_б та 66% у КГ_б, 39% в ЕГ_м та 50% у КГ_м; середній рівень був характерний для 26% студентів в ЕГ_б та 27% у КГ_б, 56% в ЕГ_м та 39% у КГ_м; достатній рівень сформованості лексикографічної компетенції було виявлено лише в 5% студентів ЕГ_б та 7% у КГ_б, 5% в ЕГ_м та 11% у КГ_м.

Основні положення другого розділу відображено в таких роботах автора:

1. Надолинська А. С. Словник концептів української культури як ключова проблема навчальної лексикографії / А. С. Надолинська // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Випуск 50. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – С. 274-280.
2. Надолинська А. С. Характеристика рівня сформованості лексикографічної компетенції студентів-філологів вищих навчальних закладів / А. С. Надолинська // Зб. наук. праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2010. – № 2. – С. 260-263.

3. Надолинська А. С. Мультимедійний словник «Концепти української культури» як культурно-мовний компонент лексикографії / А. С. Надолинська // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. Частина II. – № 2 (209). – Луганськ, 2010. – С. 161-165.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКОГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ НА ОСВІТНЬО-КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РІВНЯХ «БАКАЛАВР» І «МАГІСТР»

3.1. Вихідні теоретичні позиції методики поетапного формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей

Мета формувального етапу педагогічного експерименту полягала в розробці та апробації методики поетапного формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей ВНЗ, для чого потрібно було розв'язати такі завдання:

- 1) обґрунтувати теоретико-методичні позиції експериментально-дослідного навчання, зокрема відібрати і систематизувати відповідний програмовий матеріал, уточнити лінгводидактичні принципи та комплекс вправ і завдань з урахуванням вимог, які висувають до рівня підготовки студентів філологічних факультетів, що здобувають ОКР бакалавра і магістра;
- 2) визначити роль і місце словника «Концепти української культури» як основного засобу формування лексикографічної компетенції у

студентів філологічних спеціальностей у системі експериментально-дослідного навчання;

3) перевірити ефективність запропонованої методики поетапного формування лексикографічної компетенції на різних ОКР.

В основу експериментальної методики формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей було закладено одну з провідних вимог кредитно-трансферної системи – впровадження двоциклової системи освіти, кожен ступінь якої вимагає розробки відповідної освітньо-професійної програми, яка б забезпечувала оволодіння певною сукупністю знань, умінь і навичок, необхідних для майбутньої професійної діяльності. Відповідно було розроблено та експериментально перевірено окремо бакалаврську та магістерську програми. При цьому базовий для формування лексикографічної компетенції програмовий матеріал було впорядковано в такий спосіб: на ОКР бакалавра експериментально-дослідне навчання проводилось у межах дисципліни «Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія», що сприяло формуванню фундаментальних і спеціальних знань та умінь у студентів 1 курсу; на ОКР магістра – в межах таких дисциплін, як «Актуальні напрями сучасної лінгвістики» та «Лінгвокультурологія» задля формування спеціальних умінь і навичок інноваційного характеру у студентів 5 курсу (магістрів).

У підвалини розробленої методики формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей було закладено загальнодидактичні принципи вищої школи – *принцип інформатизації, технічної і технологічної забезпеченості* навчального процесу, *оптимального співвідношення групових та індивідуальних форм* організації навчання, і власне методичні – *культурологічний підхід і вивчення лексикології і фразеології у зв'язку з лексикографією*, які визначили форми організації експериментального навчання, систему вправ і завдань, а також прийоми роботи з мультимедійним словником «Концепти української культури».

Принцип інформатизації, технічної і технологічної забезпеченості навчального процесу, *оптимального співвідношення групових та індивідуальних форм* організації навчання передбачав використання на лекційних і практичних заняттях інтерактивних і комп'ютерних технологій, оскільки поняття інформаційної та лексикографічної культури сьогодні розглядають як взаємозалежні, а «концепція компетентності включає вже і навички володіння інформаційними технологіями, вміння організувати доступ, аналіз, створення та оцінку інформації за допомогою різноманітних засобів мультимедіа» [183: 327]. Відповідно до означеного

принципу в процесі експериментального навчання перевага надавалась новітнім типам лекцій: лекції-візуалізації, лекції-презентації, проблемним та інтерактивним лекціям.

Вивчення лексикології і фразеології у зв'язку з лексикографією, згідно з чим основні лексикографічні поняття та лексикологічний і фразеологічний матеріал було тематично об'єднано, а робота зі словником мала супровідний характер, знайшовши відтворення в системі вправ та прийомів роботи зі словником.

Центральне місце посідав культурологічний компонент змісту мовної освіти, що було продиктовано Концепцією навчання державної мови в школах України [76] і Законом «Про вищу освіту» [57]. *Культурологічний підхід* передбачав уведення студентів у культуру українського народу, ознайомлення з його історією, звичаями, традиціями, матеріальними і духовними цінностями, що знайшли відтворення у специфіці української мови, формуванні її національної концептосфери, іншими словами, «це вивчення мови на основі створеної українським народом оригінальної і яскравої культури, (...) трансформація відомостей з мови, літератури, історії (...) в особистісно неповторний погляд на життя, у переконання, світоглядні установки, ідеали, у знання культурних реалій, які забезпечують органічне входження в суспільство, визначення свого місця в ньому, реалізацію потенційних можливостей особистості» [177: 12-13]. Відповідно до культурологічного підходу експериментально-дослідне навчання передбачало:

- розширення теоретичної частини програми із «Сучасної української літературної мови. Лексикології. Фразеології. Лексикографії» лінгвокультурологічними поняттями і фактами;
- використання лінгводидактичного потенціалу дисциплін українознавчого спрямування, зокрема лінгвокультурології як науки, одним із завдань якої є вивчення взаємозв'язків національної мови і національної культури;

- відбір текстів українознавчого характеру як основного дидактичного матеріалу для системи лексичних, фразеологічних, лексикографічних і культурологічних вправ;
- систематичну роботу з лінгвокультурологічними словниками як утілювачами етнокультурної інформації.

Основним засобом реалізації культурологічного підходу виступив навчальний мультимедійний словник «Концепти української культури», який, з одного боку, слугував джерелом лінгвістичної, етнокультурологічної, частково літературознавчої та фольклорної інформації, а з іншого, – дидактичним матеріалом для організації самостійної дослідницької і творчої роботи студентів ЕГ₆ та ЕГ_м, який використовувався під час вивчення лексико-фразеологічного рівня української мови, складання лінгвокультурологічного коментаря до художнього тексту, розв'язання лексикографічних і лінгвокультурологічних завдань.

Зміст роботи з формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей був зумовлений вибором навчальних дисциплін згідно з навчальним планом підготовки бакалавра і магістра.

Так, *експериментальна бакалаврська програма* охоплювала такі розділи із курсу сучасної української літературної мови, як «Лексикологія», «Фразеологія», «Лексикографія» (1 курс) і включала три взаємопов'язані етапи. *Перший – мотиваційно-увідний – етап* мав на меті ознайомлення студентів з основними лексикографічними поняттями та класифікацією словників, уведення студентів у коло загальних лінгвокультурологічних проблем та лінгвокультурологічної лексикографії, формування вмінь орієнтуватись у структурі словника та словникової статті. *Другий – операційний – етап* був спрямований на формування вмінь користуватися словниково-довідниковими джерелами різних типів, у тому числі базою даних електронної лексикографії, вибирати необхідне лексикографічне джерело з урахуванням його типу і жанру, здійснювати цілеспрямований пошук інформації в лексикографічних джерелах і критично оцінювати її

достовірність, порівнювати лексикографічні видання і систематизувати словникову продукцію, вилучаючи необхідну й оперативну інформацію. І, нарешті, *третій – тренувальний – етап* передбачав ознайомлення студентів ЕГ₆ з досвідом словникарської роботи в Україні та за кордоном, лексикографічною критикою та засадами практичної лексикографії і на цій основі формування навичок самостійної науково-дослідницької роботи в галузі лексикографії, що дозволяють швидко розпізнавати, аналізувати, зіставляти різні явища і факти, відображені в лексикографічних джерелах, коментувати й оцінювати їх щодо відповідності сфері і ситуації спілкування.

Психологічне підґрунтя експериментальної бакалаврської програми визначив когнітивно-мотиваційний компонент лексикографічної компетенції, згідно з яким особливу увагу було спрямовано на вироблення у студентів ЕГ₆ потреби звернення до словника з метою розв'язання пізнавальних і комунікативних завдань, розуміння важливості словникової роботи під час опрацювання науково-навчальних, публіцистичних і художніх текстів. Українознавче спрямування сучасної мовної освіти визначило пріоритетність лінгвокультурологічного аспекту у вивченні мовних явищ, у т.ч. лексичних одиниць. Таким чином, експериментальна бакалаврська програма передбачала формування пізнавального інтересу та уваги до національно-культурного компонента у значенні слова і засобів його фіксації у лексикографічних джерелах.

Змістове наповнення кожного етапу було узгоджено із програмовими питаннями академічної навчальної дисципліни «Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія». Експериментальна програма була перебудована з урахуванням: 1) культурологічного підходу та 2) вивчення лексикології і фразеології у зв'язку із лексикографією.

Розглянемо експериментальну бакалаврську програму більш детально (додаток Д).

На мотиваційно-увідному етапі було розглянуто теми: «Лексикологія як лінгвістична дисципліна», «Лексикографія як лінгвістична дисципліна», «Семасіологія як галузь лінгвістичної семантики», «Мова і культура: проблема взаємодії. Місце лінгвокультурології з-поміж інших лінгвістичних дисциплін», «Лексичне значення окремого слова».

Загальновідомо, що слово є багатоаспектною мовною одиницею, вивчення якої належить лексикології. Однак опанування словникового складу, значень слів та системних відношень між ними не можливе, на нашу думку, без постійного звернення до словника, тому важливо було організувати систематичну роботу студентів з різними лексикографічними джерелами саме з першого заняття, а для цього – повторити та закріпити необхідний лексикографічний термінологічний мінімум. Таким чином, тема «Лексикографія як лінгвістична дисципліна» (4 год.) була розглянута одразу після введення студентів у коло проблем і завдань лексикології, що забезпечило вільне послуговування студентами ЕГ₆ упродовж вивчення основ лексикології і фразеології такими базовими лексикографічними поняттями, як словник, макроструктура словника, мікроструктура словника, метамова опису, типологія словників тощо. Поряд із цим було розглянуто питання статусу лінгвокультурологічної лексикографії та її місце в системі мовознавчих дисциплін.

З-поміж базових програмових питань окреме місце було відведено семасіології (тема «Семасіологія як галузь лінгвістичної семантики», 4 год.), знайомство з якою дозволило студентам ЕГ₆ зануритись у проблему значення слова та семантичну структуру лексеми і на цій підставі більш детально розглянути мікроструктуру словникової статті як відтворення семантичної моделі слова.

Головне місце в експериментальній бакалаврській програмі було відведено роботі із тлумачним словником, на прикладах з якого студенти ЕГ₆ знайомились із будовою словникової статті (тема «Лексикографія як лінгвістична дисципліна»), із структурою лексичного значення (тема

«Семасіологія як галузь лінгвістичної семантики»), особливостями фіксації у тлумачному словнику багатозначних слів (тема «Лексичне значення окремого слова») та синонімів (тема «Синоніми в українській мові»). Крім того, у тлумачних словниках наведено стилістичні особливості слів або іншу додаткову інформацію про слово (граматичні, акцентуаційні, правописні характеристики), відповідно тлумачний словник виступив основним засобом навчання і на *операційному етапі*. Щоб студенти могли отримати повний лексикографічний портрет слова, важливо було навчити їх звертати увагу і правильно «читати» стилістичні позначки до певної словникової статті, які в загальних рисах розглядають у межах теми «Лексикографія як лінгвістична дисципліна» і більш детально під час вивчення словникового складу української мови: «Активна і пасивна лексика в сучасній українській літературній мові (...). Стилістичні позначки застарілих слів у тлумачному словнику», «Стилістичні шари лексики (...). Різновиди стилістичних позначок у словниковій статті тлумачного словника».

Особливістю операційного етапу була систематична робота студентів ЕГ₆ з різними типами словників під час вивчення відповідної лексичної теми, як-от: «Омоніми в сучасній українській мові. Пароніми в сучасній українській мові. Словники омонімів та паронімів», «Синоніми в українській мові. Словники синонімів. Фіксація синонімів у тлумачних словниках», «Антоніми в сучасній українській мові. Словник антонімів», «Склад української лексики з погляду її походження. Історичні та етимологічні словники. Лексичні запозичення з інших мов. Словники іншомовних слів», «Активна і пасивна лексика в сучасній українській літературній мові. Стилістичні позначки застарілих слів, слів історико-культурного та етнологічного характеру у тлумачному словнику. Словник неологізмів «Нові слова та значення» (укладачі Л. В. Туровська, Л. М. Василькова)», «Склад лексики з погляду її вживання. Словники жаргонів і сленгів. Діалектні словники. Термінологічні словники», «Фразеологія як розділ мовознавства. Фразеологічні словники».

Забезпечення компенсаторного компонента лексикографічної компетенції здійснювалося через тематичне поєднання лексичного і лексикографічного матеріалу, дозволяючи студентам ЕГ₆, по-перше, більш детально познайомитися з різними лінгвістичними словниками, їх функціональним призначенням, будовою, стилістичними позначками, а на практичних заняттях – критично оцінювати та порівнювати різні лексикографічні видання, вибирати необхідне джерело для виконання лексичних вправ. І по-друге, що, на нашу думку, особливо важливо, студенти вчилися орієнтуватись у мікроструктурі словника кожного типу та вилучати необхідну й оперативну для них інформацію. Наприклад, тема «Синоніми в українській мові» (4 год.) охоплювала такі ключові питання:

1. Поняття синонімії.
2. Основні типи синонімів.
3. Перифрази й евфемізми як види синонімів.
4. Синонімічний ряд.
5. Словники синонімів. Фіксація синонімів у тлумачних словниках. «Короткий словник перифраз» М. Коломійця та Є. Регушевського (К., 1985).

Знайомство зі словником синонімів супроводжувало вивчення основних лексичних понять – синонім, семантичні, стилістичні, семантико-стилістичні, контекстуальні, абсолютні та фразеологічні синоніми, синонімічний ряд, слово-домінанта. Крім того, викладач-експериментатор звертав увагу студентів на додаткові позначки, що містять словники синонімів. Вони можуть указувати на додаткове значення слова, його стилістичне вживання, емоційне забарвлення, сполучуваність. На практичних заняттях студенти ЕГ₆ знайомились та працювали із «Практичним словником синонімів української мови» С. Караванського (1993), «Словником синонімів української мови» у 2-х томах (2000), «Словником синонімів української мови» Л. Полюги (2001). Особливості функціонування синонімів у художній літературі та

публіцистиці, наприклад, перифразів, відтворено у «Короткому словнику перифраз» М. Коломійця та Є. Регушевського (К., 1985).

На сьогодні лексикографія сформувалась як окрема галузь лінгвістичних знань, що складається з теоретичної і практичної частин, стрімкого розвитку набувають комп'ютерна і корпусна лексикографія, лексикографічна критика. Означені теми визначили зміст заключного модуля «Актуальні проблеми сучасної лексикографії», який відповідав *тренувальному етапу* і мав на меті систематизувати і поглибити лексикографічні знання студентів ЕГ₆, ознайомлюючи їх із електронними та мультимедійними словниками (технологічний компонент).

Як відомо, на лекційних і практичних заняттях із лексикології і фразеології насамперед задіяно лексичні і фразеологічні словники, тому завдання тренувального етапу полягало в оглядовому вивченні граматичних, словотвірних, акцентологічних, орфоепічних та орфографічних словників, що заклало міцне мотиваційне підґрунтя для подальшого опанування літературними нормами сучасної української мови.

Отже, змістовий модуль «Актуальні проблеми сучасної лексикографії» (тренувальний етап) охоплював такі теми:

1. Розвиток української лексикографії. Лексикографічна критика. Проблеми і завдання сучасної лексикографії. Роль і місце словника в епоху інформатизації та глобальної комп'ютеризації.
2. Практична лексикографія. Укладання словників. Комп'ютерна лексикографія. Електронні словники.
3. Місце лексикографії у циклі мовознавчих дисциплін. Граматичні, словотвірні, акцентологічні, орфоепічні, орфографічні, перекладні словники. Словники, що описують сферу мовлення. Словники тропів. Словники мови письменників. Словники слововживань. Частотні словники.
4. Навчальна лексикографія, специфіка навчальних словників.

Реалізація культурологічного підходу в експериментальній бакалаврській програмі передбачала і використання зв'язків лексикології з семасіологією та лексикографії з лінгвокультурологією у процесі засвоєння лексичного і фразеологічного матеріалу. З огляду на це, понятійний апарат студентів ЕГ₆ із лексикології було розширено такими поняттями, як культурні семи, культурна конотація, національно-культурний компонент значення (тема «Семасіологія як галузь лінгвістичної семантики»), лінгвокультурологічна лексикографія, лінгвокультурологічні словники (тема «Лексикографія як лінгвістична дисципліна»). Крім того, програмові питання з «Лексикології. Фразеології. Лексикографії» було доповнено лінгвокультурологічним аналізом метафор (тема «Види переносних значень (метафора, метонімія, синекдоха). Метафора у лінгвокультурологічному аспекті»), фразеологічних одиниць і паремій (тема «Класифікація фразеологізмів (...). Походження фразеологізмів. Джерела фразеологізмів. Фразеологія у контексті культури»).

Ураховуючи той факт, що студенти першого курсу недостатньо обізнані із проблемами взаємодії мови і культури, за винятком розрізнених лінгвокультурологічних фактів, що передбачено програмою зі «Вступу до мовознавства», у змісті експериментальної бакалаврської програми з «Лексикології. Фразеології. Лексикографії» було виокремлено для більш докладного вивчення такі питання:

1. Мова і культура: проблема взаємодії. Місце лінгвокультурології з-поміж інших лінгвістичних дисциплін.
2. Концепт як лінгвокультурологічна категорія. Лінгвокультурологічний словник як відтворення національно-мовної картини світу (на прикладі роботи з мультимедійним словником «Концепти української культури»).

Розширення програмового матеріалу навчальної дисципліни «Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія» дозволило викладачам-експериментаторам широко використовувати

лінгвокультурологічний підхід до семантизації лексичних одиниць, звертаючи увагу студентів на національно-культурний компонент значення слова.

Експериментальна магістерська програма охоплювала два взаємопов'язані етапи: корекційно-збагачувальний та репродуктивно-конструктивний.

Корекційно-збагачувальний етап магістерської програми відповідав навчальній дисципліні «Актуальні напрями сучасної лінгвістики», що безпосередньо читається на завершальному етапі навчання (ОКР «магістр»). Корекційно-збагачувальний етап мав на меті скоригувати, систематизувати і поглибити лексикографічні знання студентів ЕГ_м, ознайомити їх з проблемами навчальної і комп'ютерної лексикографії, формувати вміння збирати й обробляти лексикографічний матеріал за допомогою НІТ, користуватися електронними словниками у навчальній і професійній діяльності (технологічний компонент ЛК). Тема «Комп'ютерна лексикографія як розділ прикладної лінгвістики» охоплювала коло таких проблем:

1. Лексикографія як прикладна дисципліна. Типологія словників (повторення та узагальнення).
2. Комп'ютерна лексикографія: зміст, проблеми, напрями розвитку. Забезпечувальна комп'ютерна лексикографія. Машинна комп'ютерна лексикографія.
3. Електронний словник. Основні підходи до укладання електронних словників.

Другий – *репродуктивно-конструктивний* – етап скеровано на відпрацювання лексикографічних умінь з опорою на мультимедійний словник «Концепти української культури», зокрема вмінь адекватно сприймати текст лінгвокультурологічного словника, вилучаючи з нього найбільш істотну інформацію про слово або іншу одиницю (концепт), що є об'єктом опису, а також умінь укладати лексикографічний матеріал з використанням НІТ. Особлива увага зверталась на формування навичок самостійної науково-

дослідницької роботи в галузі лексикографії з опорою на культурологічний потенціал сучасного словникарства, оперування набутими лексикографічними знаннями в навчальній і професійній діяльності. Змістове наповнення репродуктивно-конструктивного етапу цілком відповідало навчальній дисципліні «Лінгвокультурологія», яка також читається студентам, що здобувають ОКР «магістр». Вибір означеної навчальної дисципліни зумовлювався можливістю ознайомити студентів ЕГ_м з проблемами і завданнями лінгвокультурологічної лексикографії як одного з найперспективніших напрямів сучасної словникарської практики, забезпечуючи когнітивно-мотиваційний і компенсаторний компоненти ЛК.

Отже, мета експериментальної програми з лінгвокультурології полягала в тому, щоб:

- 1) ознайомити студентів з історією та теоретичними засадами лінгвокультурології, її базовими поняттями та основними методами дослідження, осмислити місце лінгвокультурологічної лексикографії у становленні лінгвокультурології як науки і навчальної дисципліни;
- 2) забезпечити вивчення української мови у тісному взаємозв'язку із національною культурою, тобто навчити сприймати культурне тло, яке стоїть за мовними одиницями (фразеологізмами, метафорами, символами, текстами) і «яке дозволяє співвідносити поверхові структури мови з їх глибинною сутністю» [99: 4], досліджувати «культурну» пам'ять слова, складати лінгвокультурологічний портрет слова, проводити лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту;
- 3) сформувати у студентів уявлення про словник як засіб відтворення національно-мовної картини світу певної спільноти на прикладі роботи з мультимедійним словником «Концепти української культури»;
- 4) формувати вміння сприймати текст лінгвокультурологічного словника, вилучаючи з нього необхідну й

оперативну інформацію про слово або іншу одиницю, наприклад, концепт; користуватись лінгвокультурологічними словниками у навчальній і професійній діяльності; розширити досвід роботи з електронними лексикографічними джерелами (на базі мультимедійного словника «Концепти української культури»).

У структурі навчальної дисципліни «Лінгвокультурологія» відповідно до нормативних вимог було виокремлено два змістових модулі (додаток Е). Перший змістовий модуль «Теоретичні засади лінгвокультурології» мав на меті ознайомити студентів із базовими поняттями лінгвокультурології та одним із її напрямів – лінгвокультурологічною лексикографією, формувати вміння розпізнавати та сприймати національно-культурне забарвлення мовної системи. До першого змістового модуля обов'язково було включено тему «Лінгвокультурологічна лексикографія» (4 год.), яка вводила студентів ЕГ_м у проблематику означеного напрямку, демонструючи роль словникарства в пізнанні та відображенні національно-мовної картини світу певного народу, його історії, культури, звичаїв і традицій. Важливе пізнавально-практичне значення мало ознайомлення студентів ЕГ_м з мультимедійним словником «Концепти української культури», який допоміг їм заглибитись у концептосферу української культури, побачити особливості побудови і роботи з мультимедійним словником, усвідомити важливість лінгвокультурологічної лексикографії у встановленні зв'язків між національною мовою і культурою. Змістовий модуль «Теоретичні засади лінгвокультурології» охоплював такі теми:

1. Мова і культура: проблеми взаємодії. Лінгвокультурологія як наука.
2. Базові поняття лінгвокультурології.
3. Національно-мовна картина світу як лінгвокультурологічна категорія.
4. Лінгвокультурологічна лексикографія.

Специфіка експериментальної програми з «Лінгвокультурології» полягала в її українознавчому спрямуванні, а тому другий змістовий модуль було побудовано на таких засадах:

1. Предмет лінгвокультурології, як стверджує В. А. Маслова, складається з окремих лінгвокультурологічних одиниць, як-от: а) безеквівалентна лексика та лакуни, які перебувають насамперед у центрі дослідження лінгвокраїнознавства; б) міфологізовані мовні одиниці (архетипи та міфологеми, обряди, звичаї та ритуали, закріплені в мові); в) фразеологічний і пареміологічний фонд мови; г) еталони, стереотипи, символи; ґ) метафори та образи мови; д) стилістичний склад мови, мовленнєва поведінка та мовленнєвий етикет, що справедливо вивчають на заняттях зі стилістики та культури мовлення [99].

На жаль, брак годин не дозволив охопити всієї лінгвокультурологічної проблематики. З-поміж названих лінгвокультурних сутностей у навчальній програмі було зацентровано увагу на фразеологічних та пареміологічних одиницях, метафорах і культурних концептах як найбільш «культуромістких». Окремо було відведено години для лінгвокультурологічного аналізу художнього тексту як «істинного охоронця культури», який зберігає «інформацію про історію, етнографію, національну психологію, національну поведінку, тобто про все, що становить зміст культури» [100: 157]. Саме робота з художнім текстом дозволила заповнити певні прогалини в програмі, оскільки на цьому тлі яскраво простежується функціонування всіх лінгвокультурологічних одиниць.

Водночас, як засвідчив аналіз наукової літератури, основною одиницею лінгвокультурології є культурний концепт. Виходячи зі змісту і завдань навчальної дисципліни у програмі провідним виступив лінгвокультурологічний підхід до вивчення концепту, що становить «багатовимірну систему значень, які виражаються лексичними, фразеологічними, пареміологічними одиницями, прецедентними текстами, етикетними формулами, а також мовленнєвими та поведінковими тактиками, що відтворюють повторювані фрагменти соціального життя» [68: 137]. Як бачимо, робота з культурними концептами також включала спостереження над іншими лінгвокультурологічними одиницями.

2. Другий змістовий модуль як практична частина програми передбачав систематичну роботу з лінгвокультурними одиницями на українознавчому мовному матеріалі, що забезпечило ознайомлення студентів ЕГ_м «з обов'язковими для кожного носія рідної мови творами художньої літератури, народними піснями, кращими зразками мистецтва, що становлять «золотий фонд»» [75: 15]. Важливу роль при цьому відігравав мультимедійний словник «Концепти української культури», поєднуючи багатий ілюстративний матеріал у вигляді звукових, графічних, текстових та анімаційних файлів.

Отже, до другого змістового модуля «Лінгвокультурологічний аналіз мовних сутностей: українознавчий вектор» увійшли такі теми:

1. Фразеологічний і пареміологічний фонд української мови: лінгвокультурологічний аспект.
2. Тропеїчна система в контексті культури (метафори, порівняння, епітети). Метафора як культурний феномен мови.
3. Концепт як базова категорія лінгвокультурології. Типологія концептів. Структура концепту та методика його опису в мультимедійному словнику «Концепти української культури».
4. Художня картина світу. Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту.
5. Концептосфера української культури.

Таким чином, експериментальні бакалаврська і магістерська програми ґрунтувались на роботі з двома типами словників: лінгвістичними та лінгвокультурологічними як різновидом енциклопедичних. Вибір лінгвістичних словників залежав від лекційної теми та навчального матеріалу, що опрацьовувався на практичному занятті. Об'єднувальним компонентом обох програм виступив мультимедійний словник «Концепти української культури». При цьому його використання на лекційних і практичних заняттях було чітко підпорядковано завданням і змісту кожної програми, залежно від цього варіювались і прийоми роботи зі словником. Вибір саме такого типу словника був зумовлений, як уже зазначалось,

необхідністю реалізації одного з провідних лінгводидактичних підходів – культурологічного, і водночас необхідністю формування у студентів ЕГ₆ та ЕГ_м умінь користуватись електронними джерелами інформації.

Так, особливістю експериментальної бакалаврської програми було дотримання методичних вимог вивчення лексикології і фразеології у зв'язку з лексикографією. Відповідно вступна лекція з основ лексикографії «Лексикографія як лінгвістична дисципліна» (2 год.) знайомила студентів ЕГ₆ з макро- і мікроструктурою словника, будовою словникової статті, що надалі дозволило розширити лексикографічну практику студентів завдяки синтезу лексичних і лексикографічних тем. При цьому основними прийомами роботи з лінгвістичним словником виступили такі:

1. Складання лексикографічної пам'ятки:

- ознайомлення з передмовою до словника та за наявності з додатками;
- вивчення розділів словника «Умовні знаки у словнику» або «Як користуватись словником». Більшість навчальних словників містять такі обов'язкові параграфи, як «Загальна характеристика словника», «Побудова словника та словникової статті» тощо.
- карткування вихідної інформації про словник за визначеними бібліографічними вимогами;
- короткий опис словника, що містив би основні вказівки для користувача, напр.: *Словник синонімів української мови : В 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та ін. – К.: Наукова думка, 2001.* Словник нараховує близько 9200 синонімічних рядів. Синоніми у словнику подаються із семантичними, граматичними, стилістичними характеристиками та прикладами їх уживання в контексті. Словник є найповнішим за ступенем опрацювання зібранням української синоніміки та охоплює матеріали літературної мови ХІХ – ХХ ст., діалектної і народнопоетичної лексики. Складається з таких розділів: «Передмова»,

«Побудова словника і словникової статті», «Умовні скорочення» та власне словника (т. 1 – А – Н, т. 2 – О – Я).

2. Порівняння лексикографічних джерел під час складання лексикографічної пам'ятки або виконання лексикографічних вправ. Наприклад, порівнюючи «Словник синонімів української мови: В 2 т.» з «Практичним словником синонімів української мови» С. Караванського, студенти помічали, що останній фіксує, крім широко вживаних лексичних одиниць, «рідковживані та безпідставно занедбані терміни й вирази української мови» [64: 2], у ньому також наведено okazіоналізми (новотвори та слова-пропозиції). Особливість словника полягає в тому, що автор послуговується правописом 1929 року, але паралельно наводить альтернативну правописну форму, наприклад, БАЛЯНС, сов. БАЛАНС. Крім того, у передмові зазначено, що словник має відмінну систему умовних скорочень, тому важливо звернути увагу на такі розділи, як «Список скорочень» та «Приклади вживання скорочень» [64].

3. Презентація нових лінгвістичних словників проводилась у вигляді:

- коротких студентських повідомлень лексикографічного змісту;
- оглядових мультимедійних презентацій викладача-експериментатора або окремих студентів;
- знайомства з рецензіями на нові лексикографічні видання, вміщені в журналах «Українська мова» або «Мовознавство», наприклад, рецензія К. Городенської на «Кореневий гніздовий словник української мови» Є. Карпіловської (Українська мова. – 2002. – №4), Р. Остаха на «Словник українських імен» І. І. Трійняка (Українська мова. – 2006. – №3), В. Чабаненка на «Словник фразеологізмів української мови» (Мовознавство. – 2004. – № 1) тощо.

4. Мовний аналіз лексичного матеріалу із залученням лексикографічних джерел.

5. Лексикографічно-лексикологічний та лексикографічно-культурологічний експерименти.

Останні два прийоми виступили складовими методу вправ, зокрема тренувальних і творчо-дослідницьких.

До мультимедійного словника «Концепти української культури» в межах експериментальної бакалаврської програми студенти ЕГ₆ звертались з метою 1) вивчення національно-культурного компонента значення слова; 2) формування навичок роботи з електронними джерелами інформації. Обов'язковим у роботі з мультимедійним словником був організаційний момент, коли студенти ЕГ₆ отримували електронну версію словника та роздруковану вступну частину словника, що містила вказівки для користувачів, список скорочень та умовних позначок, джерельну базу. Підготовка до роботи з мультимедійним словником проводилась у межах теми «Лексикографія як лінгвістична дисципліна», коли студенти вивчали будову мультимедійного словника та словникової статті, порівнювали будову словникової статті друкованого та електронного словників, розкривали значення умовних позначок. Лінгвокультурологічний потенціал мультимедійного словника дозволив ознайомити студентів перших курсів з такими поняттями, як «культурні семи», «культурна конотація», «національно-культурний компонент значення» (тема «Семасіологія як галузь лінгвістичної семантики. Структура лексичного значення»), а також проілюструвати проблему взаємодії мови і культури (тема «Мова і культура: проблема взаємодії»).

Завдання лінгвокультурологічних словників – подати опис слова як носія етнокультурної інформації – було розкрито під час ознайомлення студентів з поняттям концепту (тема «Концепт як лінгвокультурологічна категорія. Лінгвокультурологічний словник як відтворення національно-мовної картини світу»), після чого було організовано роботу з навчальним мультимедійним словником «Концепти української культури» як основним джерелом лінгвокультурної інформації. Під час вивчення тем: «Лексичне значення окремого слова. Види переносних значень» (ключові питання: метафора у лінгвокультурологічному аспекті), «Стилістичні шари лексики»

(ключові питання: мовна оцінка в етнокультурному вимірі); «Фразеологія як розділ мовознавства» (ключові питання: фразеологізми у контексті культури); «Практична лексикографія. Укладання словників. Комп'ютерна лексикографія. Електронні словники».

Технологія застосування мультимедійного словника «Концепти української культури» в межах експериментальної магістерської програми підпорядковувалась завданням навчальної дисципліни «Лінгвокультурологія», розкриваючи його основне функціональне призначення – подати опис концептосфери української культури. При цьому репродуктивно-конструктивний етап магістерської програми також включав організаційний момент, який мав на меті не стільки розкриття особливостей побудови словника в електронному форматі, скільки ознайомлення з перспективами і здобутками лінгвокультурологічної лексикографії та систематичну роботу з мультимедійним словником під час опрацювання тем другого змістового модуля «Лінгвокультурологічний аналіз мовних сутностей: українознавчий вектор».

Незважаючи на різне лінгводидактичне призначення мультимедійного словника, обидві програми характеризувались схожістю прийомів роботи зі словником. Різниця полягала лише у змістовому наповненні та рівні складності. Традиційно в лінгводидактиці робота з мовним матеріалом іде в напрямі від репродуктивної до продуктивної (творчої) діяльності. Освоєння програмового матеріалу на освітньо-кваліфікаційних рівнях бакалавр → магістр також організують у висхідному напрямі, що було безпосередньо враховано при відборі конкретних прийомів роботи з мультимедійним словником.

Отже, ефективними виявились такі прийоми роботи з мультимедійним словником «Концепти української культури»:

1. На етапі ознайомлення зі словником (мотивація навчальної діяльності):

а) порівняння макроструктури друкованого та мультимедійного словників (ОКР «бакалавр»);

б) знайомство з передмовою до словника та умовними позначками (ОКР «бакалавр», «магістр»);

в) аналіз словникової статті, побудованої відповідно до загальних положень сучасної лінгвоконцептології (поняття концепту покладено в основу структури словникової статті) (ОКР «бакалавр»);

г) аналіз будови словника як відтворення концептсофери української культури (ОКР «магістр»).

2. На етапі формування лексикографічних умінь (репродуктивна діяльність):

а) конкретизація та ілюстрування лексико-фразеологічних та лінгвокультурологічних понять, фактів, реалій під час викладу лекційного матеріалу, а також у процесі самостійної (творчої, дослідницької) роботи студентів (ОКР «бакалавр», «магістр»);

б) аналіз національно-культурного компонента мовних одиниць (ОКР «бакалавр»);

в) з'ясування символічного значення слова, уточнення лінгвокультурологічної характеристики етнокультурних одиниць (ОКР «магістр»);

г) доповнення словникових статей новою лінгвокультурологічною інформацією, розширення системи гіперпосилань (ОКР «магістр»);

г) тлумачення національно забарвлених мовних одиниць / культурних концептів як один з етапів лінгвокультурологічного аналізу художнього тексту (ОКР «магістр»).

3. На етапі творчого застосування лексикографічних знань, умінь і навичок (продуктивна та пошуково-дослідницька діяльність):

а) проблемні завдання, що вимагали виявлення та осмислення зв'язків між мовою та культурою, найчастіше використовувались як основа

проблемної лекції або пошуково-дослідницької діяльності студентів (ОКР «бакалавр», «магістр»);

б) робота зі словником як підготовчий етап до написання творчих письмових робіт, побудованих на усвідомленні національно-культурних цінностей, етнокультурних одиниць; підготовчий етап включав аналіз етнокультурних одиниць, виділення головної інформації зі словникової статті, порівняння з іншими лексикографічними джерелами тощо (ОКР «бакалавр», «магістр»);

в) складання лінгвокультурологічного портрету слова (ОКР «магістр»).

Як бачимо, введення в навчальний процес ЕГ_б та ЕГ_м мультимедійного словника «Концепти української культури» значно розширювало лексикографічну практику студентів. Так, під час роботи з лінгвокультурологічним словником студенти мали можливість звертати увагу на культурний компонент у значенні слова, поглиблювати, «переживати» та переосмислювати національно-культурні цінності, закріплені за культурними концептами, і водночас відпрацьовувати лексикографічні вміння і навички, зокрема адекватно сприймати текст лінгвокультурологічного словника, вилучаючи з нього необхідну етнокультурну інформацію, коментувати й оцінювати її, використовувати словник у навчальній діяльності. Проілюструємо лінгводидактичний потенціал мультимедійного словника «Концепти української культури», порівнюючи окремі прийоми роботи з лінгвістичним та лінгвокультурологічним словниками (див. табл. 3.1).

Таблиця 3.1.

Порівняльний аналіз прийомів роботи з лінгвістичним та лінгвокультурологічним словниками

Прийоми роботи з лінгвістичним словником	Прийоми роботи з лінгвокультурологічним словником
1. Вивчення загальної лінгвістичної інформації про лексичну одиницю.	1. Дослідження культурного тла слова, вивчення культурного компонента у значенні слова.
2. Складання лексикографічного портрету слова на основі повної лінгвістичної характеристики.	2. Складання лінгвокультурологічного портрету слова.

3. Тлумачення фразеологічних одиниць.	3. Тлумачення фразеологічних одиниць, що включають ключові слова культури.
4. Конкретизація та ілюстрування лексико-фразеологічних понять і фактів.	4. Конкретизація та ілюстрування лінгвокультурологічних понять і реалій.
5. Лінгвістичний коментар як складова лінгвістичного аналізу тексту.	5. Лінгвокультурологічний коментар як складова лінгвістичного або лінгвокультурологічного аналізів тексту.

Вищезначені прийоми роботи з лінгвістичними і лінгвокультурологічним словниками були введенні у зміст лекційних і практичних занять експериментальної методики навчання.

3.2. Організація експериментального навчання

Загальновідомо, що основною формою і водночас основним методом навчання у вищій школі є лекція, підготовка до якої вимагає врахування таких загальнодидактичних принципів вищої школи, як демократизація і гуманізація навчання [57], інформатизація, технічна та технологічна забезпеченість освітнього процесу; оптимальне співвідношення загальних, групових та індивідуальних форм організації навчального процесу; раціональне застосування сучасних методів та засобів навчання на різних етапах підготовки фахівців [125]. Керуючись необхідністю побудови педагогічного процесу на «суб'єкт-суб'єктних відношеннях, які визнають управлінську функцію педагога і функцію самоуправління учня» [110: 111], у процесі експериментального навчання ми звертались не лише до лекції-інформації, а й до таких видів лекцій, як лекція-візуалізація, лекція-презентація, інтерактивна та проблемна лекції. Такий вибір був зумовлений необхідністю забезпечення пізнавальної активності і самостійності студентів ЕГ₆ та ЕГ_м у роботі з різними типами словників та опануванні лінгвокультурологічної інформації.

Лекції-інформації було прочитано за основними темами, що вимагали детального викладу і пояснення наукових положень, роботи з науковими

поняттями, а саме з розділу «Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія» за темами: «Лексикологія як лінгвістична дисципліна», «Лексичне значення окремого слова», «Омоніми в сучасній українській мові. Пароніми в сучасній українській мові», «Синоніми в сучасній українській мові. Антоніми в сучасній українській мові», «Склад лексики з погляду її вживання», «Фразеологія як розділ мовознавства»; з лінгвокультурології за темами: «Лінгвокультурологія як наука», «Національно-мовна картина світу як лінгвокультурологічна категорія».

З метою інтенсифікації навчального процесу лекції-інформації оптимально поєднувались з новими різновидами лекційних занять. Наприклад, під час вивчення окремих тем з лексикології і лінгвокультурології використовувались елементи лекції-візуалізації.

Загалом, *лекція-візуалізація* передбачала подання основного змісту навчального матеріалу в наочній формі, наприклад, за допомогою відеоряду, слайдів, малюнків, схем, анімації тощо. Особливість лекції полягала в розгорнутому коментуванні візуального ряду. У межах експериментального навчання основним демонстраційним матеріалом слугував мультимедійний словник «Концепти української культури», використований на етапі пояснення нового матеріалу або систематизації набутих знань. Приміром, сторінками словника ілюструвались такі теми навчальної дисципліни «Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія», як:

1) «*Лексикографія як лінгвістична дисципліна*», зокрема основні поняття лексикографії: макро- і мікроструктура словника, словникова стаття, мультимедійний словник, гіпертекст;

2) «*Семасіологія як галузь лінгвістичної семантики*», прикладами супроводжувались такі питання:

– структура лексичного значення, семема й сема (значення слова «*барвінок*» (трав'яниста рослина з вічнозеленим листям і голубуватими квітками), подане у мультимедійному словнику, можна розкрити у вигляді окремих семантичних елементів: «рослина», «трав'яниста», «вічнозелена», «листя», «голубий», «квіти»);

– культурні семи (вареники – невеликі варені вироби, зліплені з прісного тіста і начинені сиром, ягодами, капустою та ін., *покуття* – в українській селянській хаті – куток, розміщений по діагоналі від печі, та місце для нього);

– денотативне й конотативне значення, культурна конотація (*барвінок* – символ дівочої краси, цнотливості, кохання, а також чоловічого начала, життя і безсмертя людської душі: *барвінчик свій потоптала, гарний парубок, як барвінок, хрещатий барвінок*).

3) «*Види переносних значень (метафора, метонімія, синекдоха)*», зокрема питання «Метафора у лінгвокультурологічному аспекті»: «*Згорів у танці хорівод беріз, і мальви, мов свічки, повідгоряли*» (Є. Гуцало) – в Україні мальву часто порівнюють зі свічкою. «*Не вернулись козаки з походу, Не заграють сурми на зорі, Будуть вік стояти біля броду Посивілі верби-матері*» (В. Симоненко) – в народній уяві верба – уособлення журби і смутку.

4) «*Стилістичні шари лексики*», прикладами супроводжувалось питання «Мовна оцінка в етнокультурному вимірі», наприклад, до реєстрового слова (лексичного репрезентанта концепта) в мультимедійному словнику подаються зменшено-пестливі (*дуб – дубок, дубочок, дубонько, дубчик, дубчичок*) або народнопоетичні (*вишня – вишенька-черешенька*) форми, діалектні варіанти (*волошка – центаврія*), стилістичні синоніми (*собака – пес, куций, Рябко, цюця* тощо), що виражають позитивну / негативну емоційну оцінку українців, зумовлену етнокультурними чинниками.

Вибір мультимедійного словника «Концепти української культури» як основного візуального матеріалу на лекційних заняттях із сучасної української літературної мови був зумовлений змістом навчального матеріалу, оскільки забезпечував успішне сприймання та свідоме оперування одночасно лексичним і лексикографічним матеріалом.

У межах навчальної дисципліни «Лінгвокультурологія» насамперед ілюструвалися лінгвокультурологічні поняття та реалії. Це зокрема теми:

1. Базові поняття лінгвокультурології.
2. Лінгвокультурологічна лексикографія.
3. Концепт як базова категорія лінгвокультурології.

Побудовані у вигляді гіпертекстів словникові статті гарантували вільний рух за текстом та швидкий пошук відповідного ілюстративного матеріалу під час лекції. Крім того, лексикографічний портрет слова у структурі мультимедійного словника було доповнено графічними та музичними файлами, що дозволило розширити лінгвокультурологічні уявлення студентів ЕГ, а також формувати вміння орієнтуватись у структурі електронного словника.

Наведемо приклади візуалізації лексичного матеріалу. Невід'ємною частиною інтер'єру української *хати* виступає *піч*¹: 1) споруда з цегли або каменю, призначена для опалення приміщення, випікання хліба та інших борошняних виробів, варіння страв; верхня частина цієї споруди, призначена для лежання, сидіння, сушіння збіжжя; 2) символ материнського першопочатку, непорушності родини, неперервності життя, рідної хати, батьківщини (тема «Структура лексичного значення»), з піччю пов'язано безліч народних вірувань, звичаїв та обрядів, які були покладені в основу фразеологічних зворотів (тема «Українська фразеологія»): *піч* →² *колупати піч* (виконувати обрядову дію під час сватання →³ *рушник* і т.д.), *танцювати від печі* (бачити в чому-небудь першопричину, початок чогось). Крім того, словникова стаття була доповнена графікою, картинами видатних українських художників тощо («Піч» → колупати піч → картина М. Пимоненка «Свати», О. Хмель «В гостях у бабусі» тощо).

Зрозуміло, що сторінки мультимедійного словника яскраво ілюстрували теми з лінгвокультурології, розкриваючи поняття концепту, його структуру. Наприклад, ядро концепту «*троянда*» становить його словникова дефініція (*багаторічна кущова рослина розових з великими запашиними квітками червоного, рожевого, білого або жовтого кольору із стеблами, звичайно вкритими колючками*), а на периферії знаходяться національно-культурні

компоненти (*символ дівочої краси, чистоти і молодості – рожса і межси терню гожа*), багаторазово повторювані у різних видах мистецтва (вірші М. Рильського «Троянди й виноград», «Війна червоної й білої троянди»; О. Олесь «Розцвіла троянда і горить, як жар», «Троянда», картини К. Білокур «Мальви та троянди», «Городні квіти» тощо).

Крім мультимедійного словника «Концепти української культури», залежно від змісту навчального матеріалу на лекційних заняттях використовувались й інші засоби наочності. Це різні типи словників та роздаткові матеріали, підготовлені на їх основі, схеми, наприклад, «Класифікація словників», «Структура словникової статті», «Склад української лексики з погляду її походження», картки з ілюстративним матеріалом, текстові таблиці («Різновиди стилістичних позначок у словниковій статті тлумачного словника») та інші.

У новій освітній парадигмі зростає роль інтерактивних методик у викладанні фахових дисциплін. Так, *інтерактивна лекція* побудована на активній взаємодії (діалозі) студентів між собою та з викладачем; «це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове), де і студент, і викладач є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання» [38: 7]. Її переваги полягають у можливості опрацювання великого масиву інформації, налагодженні оперативного зворотного зв'язку зі студентами, мобілізації знань і вмінь студентів, реалізації інтерактивних методик, стимулюванні пізнавальної активності і самостійності студентів, їх творчого потенціалу [38; 101; 130]. Однією з особливостей інтерактивної лекції є застосування інноваційних технологій, з-поміж яких перевагу надають саме комп'ютерним. Зазначимо, що в ЕГ_б та ЕГ_м проводились інтерактивні лекції переважно з використанням слайд-презентацій словника концептів.

Інтерактивна лекція будувалась за структурою, запропонованою О. Пометун та Л. Пироженко, охоплюючи такі етапи: 1) мотивація; 2) оголошення теми та очікуваних навчальних результатів; 3) надання необхідної інформації (напр., у вигляді міні-лекції, опанування інформації за

слайдами або самостійної домашньої роботи); 4) інтерактивна вправа; 5) підбиття підсумків та оцінювання результатів навчального заняття [130].

Центральне місце у структурі інтерактивної лекції належало інтерактивній вправі, яка передбачала інструктування та об'єднання студентів у групи; виконання завдання, при якому викладач-експериментатор виступав організатором і помічником для студентів; презентацію виконання вправи та обов'язково рефлексію результатів [38; 130]. Дидактичним матеріалом для окремих інтерактивних вправ слугували мультимедійний словник «Концепти української культури» та роздаткові матеріали, побудовані на його основі або інших лінгвокультурологічних джерел.

Так, до програми навчальної дисципліни «Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія» (експериментальна бакалаврська програма) було введено тему «*Концепт як лінгвокультурологічна категорія. Лінгвокультурологічний словник як відтворення когнітивно-мовної картини світу*», з якої було прочитано інтерактивну лекцію. Необхідність ознайомлення студентів ЕГ₆ з ключовими лінгвокультурологічними поняттями «концепт» і «національно-мовна картина світу» продиктовано, з одного боку, специфікою розділів «Лексикологія» і «Фразеологія», адже саме слово є носієм етнокультурної інформації, а з іншого, – перспективами запровадження в навчальний процес, поряд із лінгвістичними словниками, лінгвокультурологічних словників. Ураховуючи той факт, що поняття концепту не має на сьогодні однозначного тлумачення, ми зосередили увагу студентів ЕГ₆ на інваріантних ознаках концепту та його структурі, подаючи концепт як основу мовної картини світу. Отже, інтерактивна лекція з означеної теми мала таку структуру:

1. Пояснення та виклад нового матеріалу за планом:
 - концептуалізація світу в мові та її результати;
 - концепт як основа мовної картини світу;
 - концепт і поняття: співвідношення термінів;
 - національна специфіка концептосфери.

2. Інтерактивна вправа «Засідання експертної групи» передбачала розподіл студентів на мікрогрупи та опрацювання тематичних карток: «Поняття концепту», «Співвідношення між значенням і концептом», «Структура концепту за Ю. С. Степановим», «Структура концепту за В. А. Масловою», «Характеристика лінгвокультурологічного словника». Студенти обговорювали навчальний матеріал за картками, виділяли в ньому ключову інформацію та занотовували основні положення, після чого один із представників мікрогрупи знайомив усю групу зі змістом тематичної картки. Викладач-експериментатор лише спостерігав за роботою студентів і консулював кожную мікрогрупу.

3. Робота зі словником «Концепти української культури». Працюючи в мікрогрупах, студенти вивчали особливості побудови словникової статті мультимедійного словника «Концепти української культури». Для роботи вони отримували роздруковані сторінки словника, зокрема такі словникові статті, як «Калина», «Лелека», «Вареники», «Батько», «Доля». Студентам пропонувались завдання:

а) В основу словникової статті мультимедійного словника «Концепти української культури» покладено поняття концепту. Доведіть та продемонструйте це на прикладі.

б) Яку інформацію про слово – найменування концепту ви можете отримати зі словника «Концепти української культури»?

4. Формування загального висновку і порад щодо користування словником концептів.

Інтерактивна лекція з теми «Розвиток української лексикографії. Лексикографічна критика. Проблеми і завдання сучасної лексикографії. Роль і місце словника в епоху інформатизації та глобальної комп'ютеризації» мала дещо іншу структуру, підпорядковану основній меті заняття – ознайомити студентів ЕГ₆ з історією, сучасним станом та перспективними напрямками розвитку українського словникарства, сучасними лексикографічними школами

та їх здобутками і новими лексикографічними виданнями; розкрити перспективи використання різних типів словників у навчальній і професійній діяльності та переваги комп'ютерних технологій у роботі з лексикографічними джерелами. Лекція відрізнялась діалогічним характером, оскільки до обговорення ключових питань залучались усі студенти, які почергово мали змогу виконувати роль і лектора, і слухача. Для цього вони самостійно опрацьовували навчальний матеріал за заздалегідь поданим планом і списком рекомендованої літератури, готували короткі повідомлення та презентації нових словників. На лекційному занятті кожен студент мав змогу виступити і долучитися до обговорення, а викладач скеровував хід думок і за потреби корегував висновки та узагальнення. Поряд із цим студентам пропонувались інтерактивні завдання:

1. Під час виступів студенти занотували основні положення, розподіляючи матеріал за такими рубриками:

Здобутки української лексикографії за напрямами:				Перспективи розвитку української лексикографії
Словникове багатство	Навчальна лексикографія	Комп'ютерна лексикографія	Лінгвокультурологічна лексикографія	

За кожним напрямом студентам пропонувалось доповнити матеріал, підготувати запитання, критичні зауваження або висловити власну позицію.

2. Обговорення проблемних питань:

– Прочитайте тезу В. А. Широкова: «Об'єднавчі процеси, характерні для сучасного періоду розвитку світової цивілізації, активізували дві суперечливі тенденції в мовній сфері: з одного боку, зумовлені парадигмою інформаційного суспільства явища уніфікації мовно-інформаційних процесів з домінуванням вузького кола так званих світових мов, а з другого – природне прагнення кожного народу до самоідентифікації, захисту, збереження й розвитку власного національно-культурного начала» (Всеукраїнський лінгвістичний діалог у контексті теорії лексикографічних систем // Мовознавство. – 2003. – № 6. – С. 3). Визначте роль словника у подоланні означеного протиріччя.

– Чи сприяють, на вашу думку, комп'ютерні технології розвитку сучасної лексикографії? Якою ви бачите сучасну українську лексикографію?

У підсумку викладач знайомив студентів ЕГ_б з основними положеннями Указу Президента України «Про розвиток національної словникової бази».

Експериментальна магістерська програма також вводила студентів ЕГ_м у коло проблем практичної лексикографії у межах дисципліни «Актуальні напрями сучасної лінгвістики». Так, під час опрацювання теми «Комп'ютерна лексикографія як розділ прикладної лінгвістики» перевагу було надано інтерактивній лекції, перша частина якої передбачала повторення та обговорення загальних проблем лексикографії, а друга – ознайомлення з понятійно-термінологічним апаратом, здобутками і перспективами розвитку комп'ютерної лексикографії. При цьому обидві частини лекції будувались навколо обмірковування таких питань:

- 1) Які практичні потреби задовольняють словники? (перша частина лекції).
- 2) Чи замінять повністю, на вашу думку, електронні словники друковані? Ваш досвід роботи з електронними словниками. Яким ви уявляєте словник майбутнього? (друга частина лекції).

Сформульовані на початку лекції питання під керівництвом викладача-експериментатора розкривались у двох напрямках: актуалізація опорних знань, необхідних для заглиблення у проблематику практичної лексикографії, та засвоєння нової інформації, що ґрунтувалась на особистому досвіді роботи студентів з електронними словниками. У підсумку викладач-експериментатор знайомив студентів з інтегрованою лексикографічною системою «Словники України», підготовленою на електронному носії Українським мовно-інформаційним фондом НАН України.

Інтерактивні лекції, побудовані на роботі з мультимедійним словником «Концепти української культури», було проведено в межах навчальної дисципліни «Лінгвокультурологія» (експериментальна магістерська

програма). Для максимального залучення студентів до інтерактивного діалогу протягом заняття було обрано теми, з ключовими поняттями яких студенти добре обізнані, а саме: *«Фразеологічний і пареміологічний фонд української мови: лінгвокультурологічний аспект»* та *«Тропеїчна система в контексті культури (метафори, порівняння, епітети). Метафора як культурний феномен мови»*. Викладач-експериментатор звертав увагу на базові проблеми кожної теми, а студенти самостійно формулювали ключові положення.

Наприклад, до теми *«Фразеологічний і пареміологічний фонд української мови: лінгвокультурологічний аспект»* студенти дібрали такі тези:

1. Фразеологія є носієм культурної інформації, що репрезентує народне світобачення через найменування ситуацій, явищ і предметів традиційного побуту, довкілля, умов життя етносу (В. Кононенко).
2. Культурна інформація зберігається у внутрішній формі фразеологічних одиниць, яка, будучи образним уявленням про світ надає фразеологізму культурно-національного колориту (В. Маслова).
3. У мові фразеологізуються ті аспекти, які асоціюються з культурно-національними еталонами, стереотипами, міфологемами. В основі багатьох фразеологічних одиниць лежать народні традиції, звичаї, обряди і вірування (В. Маслова, В. Кононенко).

Зміст інтерактивних вправ передбачав опрацювання значної кількості ілюстративного матеріалу з метою вивчення «культурної» пам'яті слова і формування практичних умінь та навичок роботи з лінгвокультурологічним словником. Розглянемо варіанти інтерактивної вправи «Діалог» з теми *«Фразеологічний і пареміологічний фонд української мови: лінгвокультурологічний аспект»*. Поділившись на мікрогрупи, студенти ЕГ_м виконували завдання, які потім спільно обговорювали:

1. Звернувшись до мультимедійного словника «Концепти української культури», доберіть фразеологічні одиниці з ключовим словом *рушник, дуб, мак, лисиця*, поясніть їх значення. Користуючись

лінгвокультурологічною інформацією зі словникової статті, спробуйте з'ясувати їх внутрішню форму.

2. За словником «Концепти української культури» доберіть прислів'я і приказки зі стрижневим компонентом *соловей, вовк, коза*. Як відбилось у них народне світобачення?

3. Прокоментуйте та проілюструйте прикладами тезу В. А. Маслової: «Будь-який фразеологізм – це текст, тобто охоронець культурної інформації». За ілюстративним матеріалом звертайтеся до мультимедійного словника «Концепти української культури» або інших лінгвокультурологічних джерел.

Ефективною виявилась інтерактивна вправа «Синтез думок», яка дозволила охопити значний за обсягом навчальний матеріал з теми «Тропеїчна система в контексті культури (метафори, порівняння, епітети)». Кожна мікрогрупа працювала з одним із видів тропів, потім мікрогрупи обмінювались напрацьованим матеріалом, аналізували його і за необхідності доповнювали, підкреслювали сумнівні місця або виправляли. Так, студентам пропонувалось заповнити таблицю прикладами тропів та подати до них лінгвокультурологічний коментар:

Тропеїчна система в контексті культури		
Тропи	Приклади	Лінгвокультурологічний коментар
Метафора	А іще привезу я хату тобі – білу хату мого кохання, там на вікнах сидять голуби і хату на вишнях колихають (В. Голобородько).	Вишня – найулюбленіше дерево українського народу, символ рідної землі.
Епітет	Вишневий сад (Т. Шевченко «Садок вишневий коло хати»).	Символ батьківського дому, родини.
Порівняння	Ой любив та кохав, собі дівчину мав, як у саду вишню (Нар. пісня).	Краса білого вишневого цвіту, червоний колір і солодкий смак вишень асоціюється з

		дівочою красою.
--	--	-----------------

Ілюстративний матеріал студенти добирали на базі мультимедійного словника, який забезпечував доступ до узагальненої лінгвокультурологічної інформації, поданої в текстовій або графічній формі. Пошук потрібної у словнику інформації студенти здійснювали як за ключовими словами, так і за асоціативними ланцюжками, що активізувало їх думку, асоціативне мислення і водночас дозволяло порівняти власне тлумачення образного слова із словниковим, приміром: ключове слово «*тополя*» → *дівчина струнка, мов тополя, дівчина, мов тополя* (ознака дерева (високий прямий стовбур) лягла в основу традиційного порівняння) і, навпаки, за пошуковою системою словника (гіперпосилання) будували асоціативний ланцюжок «*гарна* → *гарна дівка, мов ружа*» (рожа-троянда – цар-квітка, що нагадує сонце, квітка богині кохання Лади, а тому символізує кохання, красу і щастя). Кожне реєстрове слово мультимедійного словника супроводжувалось яскравими ілюстраціями з фольклорних творів і художньої літератури, розкриваючи особливості функціонування образних засобів у художньому контексті, наприклад: «*Тополі стоять, мов струнки наречені*» (І. Драч), «*Ой дай мене, моя мати, за файного хлопця, Щоб я собі процвітала, як ружа в городці*» (Коломийка).

Інтерактивна лекція здебільшого має проблемний або пошуковий характер, тому до неї близькою є *проблемна лекція*, з тією різницею, що проблемну ситуацію створює і демонструє шляхи її розв'язання викладач, а в окремих випадках до цього залучають студентів. Зокрема з метою реалізації культурологічного підходу навчання в межах дисципліни «Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія» важливо було обговорити проблему взаємодії мови і культури та появи в сучасній лінгвістиці відповідних термінів: «мова культури», «культурні семи», «культурна конотація», «національно-культурний компонент значення», «культурні концепти» тощо, а також розтлумачити в культурологічному контексті фразеологічні одиниці та метафори. Отже, за

темою «*Мова і культура: проблема взаємодії. Місце лінгвокультурології з-поміж інших лінгвістичних дисциплін*» було прочитано проблемну лекцію. Означена тема разом з такими, як «Лексикологія як лінгвістична дисципліна», «Лексикографія як лінгвістична дисципліна», «Семасіологія як галузь лінгвістичної семантики» була прочитана на мотиваційно-увідному етапі експериментальної бакалаврської програми, а тому лише вводила студентів у коло загальних проблем лінгвокультурології.

Проблемна лекція з теми «*Мова і культура: проблема взаємодії. Місце лінгвокультурології з-поміж інших лінгвістичних дисциплін*» будувалась навколо обговорення таких ключових положень, які подавались в ієрархічно організованій послідовності:

1. Мова – це символічний ключ до культури (Е. Сепір).
2. Мова – це водночас і продукт культури, і її важлива складова частина, й умова існування культури (К. Леві-Строс).
3. Мова і культура, будучи відносно самостійними феноменами, пов'язані через значення мовних знаків, які забезпечують онтологічну єдність мови і культури (В. Маслова).
4. Лінгвокультурологія вивчає мову як феномен культури.
5. Словник мови народу репрезентує комплекс мовних одиниць, їхню систему, якою користується етноспільнота, аби якомога повніше відтворити свої знання і враження про об'єктивний світ (В. Жайворонок).
6. Кожен з нас повинен дбати про «мову спільноти» – нашу національну мову як засіб творення національної духовності і національної культури (В. Іванишин, Я. Радевич-Винницький).

Як бачимо, проблемна лекція готувала студентів ЕГ₆ до роботи з лінгвокультурологічним словником на основі розуміння слова як етнокультурного знака.

Лекції-презентації (мультимедійні лекції) також передбачали організацію та імітування навчального діалогу між студентом і викладачем,

створювали таке навчальне гіперсередовище, в якому студент одночасно виступав читачем, слухачем і глядачем, а також позитивну емоційну атмосферу для сприймання, запам'ятовування та відтворення навчальної інформації й максимальної активізації студентів.

В інформатиці презентацію визначають як «набір карток-слайдів на певну тему, які зберігаються у файлі спеціального формату» [108: 108]. Зокрема, лекції-презентації створюють за допомогою програми Microsoft Power Point. Учені Л. Гаврилова та І. Хижняк наголошують на тому, що «презентації, використовувані на лекційних заняттях у вишах, найдоцільніше окреслити як навчальні й витлумачити таким чином: навчальні презентації – це засіб унаочнення теоретичного матеріалу в ході його подання» [34: 362].

Крім того, у методичній літературі поряд із терміном «мультимедійна лекція» використовуються поняття «мультимедіа», «мультимедійні засоби навчання», «інтерактивні мультимедійні системи», «мультимедійна інформація» [9; 108; 122; 183; 121]. Незважаючи на розгалуженість термінології, їх сутність залишається незмінною, оскільки мультимедійні засоби навчання – це «інтерактивні навчальні програмні системи комплексного призначення, які, окрім надання теоретичного матеріалу, забезпечення тренувальної навчальної діяльності і контролю рівня знань, дозволяють урахувати запити студентів і викладачів в індивідуалізації навчання, забезпечення особистісного підходу» [183: 325].

Власне, лекції-презентації було підготовлено до таких тем із сучасної української літературної мови (експериментальна бакалаврська програма): «Активна і пасивна лексика української літературної мови», «Класифікація фразеологізмів. Приказки, прислів'я, крилаті вислови як різновиди фразеологізмів», «Практична лексикографія. Укладання словників»; із лінгвокультурології (експериментальна магістерська програма): «Концептосфера української культури», що дозволило студентам «на якісно новому рівні сприймати, переробляти і надавати різноманітну інформацію:

текстову, графічну, звукову, анімаційну тощо» [122: 170], а також забезпечило мобільність і доступність у сприйманні навчального матеріалу.

Основними технічними засобами лекції-презентації є комп'ютер, мультимедійний проектор, сенсорна дошка, які вповні забезпечують поєднання різних видів інформації. При цьому використання означених засобів навчання не повинно зменшувати ролі викладача, а, навпаки, вимагати від нього пошуку найдоцільніших словесних прийомів подання ілюстративного матеріалу, добору місткого коментаря.

Отже, методика проведення лекції-презентації вимагала узгодженого поєднання слова викладача і мультимедійної наочності. Зокрема, ефективною у процесі експериментально-дослідного навчання виявилась структура презентації, запропонована Д. Шумаковим, як-от: заголовок, вступ, поради для користувача, проблемний блок або блок-питання, блок-розповідь, інформаційно-довідниковий блок, підсумок, довідкові додатки, приклади [190]. Вибір структурних компонентів презентації зумовлювався темою і метою заняття та підготовленістю аудиторії.

Наприклад, лекція-презентація з теми *«Активна і пасивна лексика в сучасній українській літературній мові»*, крім блоку-розповіді, що містив тлумачення таких понять, як «активна лексика», «пасивна лексика», «історизми», «архаїзми», «неологізми», складалася з інформаційно-довідкового блоку та блоку-прикладів. Інформаційно-довідковий блок демонстрував особливості прочитання стилістичних позначок застарілих слів у тлумачних словниках (див. рис. 3.1.). Поряд із цим викладач-експериментатор звертав увагу студентів ЕГ₆ на фіксацію у тлумачному словнику слів історико-культурологічного та етнологічного характеру, які найчастіше належать до пасивної лексики.

Стилістичні позначки застарілих слів у тлумачному словнику

Заст. – застаріле слово (матеріальні архаїзми, або історизми, та стилістичні архаїзми).

Вечорниця, *иць*, *мн.*, *заст.* В українському дореволюційному селі восени та взимку – вечірні зібрання молоді, на яких у будні дні поряд із розвагами виконувалась і певна робота, а в святкові – влаштовувались гуляння. *Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці, Бо на вечорницях дівки чарівниці* (Укр. лір. пісні).

Іст. – історія (називання реалій минулих епох або історичні терміни в наук. стилі).

Кріпак, *а*, *ч.*, *іст.* Особисто залежний від поміщика й прикріплений до земельного наділу селянин; невільник, раб. *Бжозовський задумав другого дня з сільською поліцією половити своїх кріпаків і вернуть додому* (Н.-Лев.).

Етн. – етнографія.

Русалії, *ій*, *мн.*, *етн.* Весняний обряд у давніх слов'ян, пов'язаний з поминанням померлих.

Рис. 3.1. Інформаційно-довідковий блок лекції-презентації з теми «Активна і пасивна лексика в сучасній українській літературній мові»

Блок-приклад містив, з одного боку, яскравий ілюстративний матеріал до теми, а з іншого – знайомив з новими словниками з теми, зокрема словником «Нові слова та значення» (укладачі Л. В. Туровська, Л. М. Василькова, К., 2008 (рис. 3.2.)).

Матеріальні архаїзми, або історизми	Словник неологізмів "Нові слова та значення"
<p><i>Кругом церкви, на цвинтарі, стояли ватагами козаки. Голови їм всім були не покриті, й буйний вільно бавився чупринами. Широкі сплини огрядного та дужого люду покриті були розмаїтою, пістрявою одіжжю: тут вбачалася й руда та порвана свитка, й білий, виложений шнуром кобеняк, і кармазиновий запорозький жупан</i> (М. Старицький. Облога Буші).</p>	<p>Л. В. Туровська, Л.М. Василькова</p>
<p>Свитка – старовинний довгополий верхній одяг, звичайно з домотканого грубого сукна.</p>	<p>Словник уміщує нові слова та значення кінця XX – початку XXI ст., репрезентовані в українських засобах масової інформації.</p>
<p>Кобеняк – старовинний суконний довгий і широкий чоловічий верхній одяг з відлигою.</p>	<p>Крім загальнонавчаних слів, словник обіймає нормативну загальнонаукову та міжгалузеву термінологію.</p>
<p>Жупан – старовинний верхній чоловічий одяг, оздоблений хутром та позументом, що був поширений серед заможного козацтва та польської шляхти.</p>	<p>Складається з таких частин: "Передмова", "Характер, завдання та обсяг словника", "Побудова словникової статті", "Умовні скорочення".</p>
	<p>Альянс, -у. Спілка, об'єднання на основі договірних зобов'язань. <i>Німці передусім прагнули альянсу з американцями</i> (З журналу).</p>

Рис. 3.2. Блоки-приклади до лекції «Активна і пасивна лексика в сучасній українській літературній мові»

Під час вивчення теми «Класифікація фразеологізмів. Приказки, прислів'я, крилаті вислови як різновиди фразеологізмів. Словники крилатих висловів» («Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія») стрижневими виступили блоки-розповіді, побудовані у вигляді узагальнювальних таблиць, що демонстрували класифікації фразеологізмів В. Виноградова, Л. Булаховського, М. Шанського, та блоки-прикладні, які репрезентували ілюстративний матеріал. Для зручності демонстрації навчального матеріалу на слайдах з прикладами було створено гіперпосилання на мультимедійний словник «Концепти української культури», які не лише конкретизували певні теоретичні положення, а й дозволили викладачеві продемонструвати студентам переваги використання нових інформаційних технологій при укладанні та опрацюванні лексикографічного матеріалу. Розглянемо зміст слайду «Приказки і прислів'я як різновиди фразеологізмів» (рис. 3.3.).

Приказки і прислів'я як різновиди фразеологізмів

Прислів'я – це стійкий вислів, що має форму самостійного судження, інтонаційно і граматично оформленого як речення, в якому зафіксовано практичний досвід народу.

Наприклад: *Вовк старіє, але не добріє.*
Вовка ноги годують slovník.chm.

Рис. 3.3. Блок-приклад до питання «Приказки і прислів'я як різновиди фразеологізмів» із гіперпосиланням

Як видно з рис. 3.3., слайд «Приказки і прислів'я як різновиди фразеологізмів» містив гіперпосилання на мультимедійний словник «Концепти української культури», зосереджуючи увагу студентів на етнокультурному компоненті фразеологічних одиниць. Прислів'я і приказки

фіксують життєвий досвід народу, його світогляд, становлять систему поглядів на етику, мораль, історію. Наприклад, «вовк» в уявленні українського народу ототожнювався із злим божеством, а тому наділявся такими рисами, як жорстокість, жадібність (*Викликав вовка з лісу. З вовком дружи, а камінь за пазухою держи. З вовком жити – по-вовчому вити*). Головною рисою вовка виступає неугамовний хижий голод, відповідно вовк символізує ненажерливість (*Пожалів вовк кобилу – лишив хвіст і гриву. Повадиться вовк до кошари, то все стадо перебере*).

Окреме місце в лекції-презентації було відведено знайомству зі словниками крилатих висловів – працями А. Коваль і В. Коптілова, в яких зібрано й витлумачено крилаті вислови в українській літературі. Статті збірника містять інформацію про їх походження, первісне тлумачення, особливості переносного вживання та ілюстративний матеріал.

Елементи лекції-презентації було застосовано під час вивчення теми *«Походження фразеологізмів. Джерела фразеологізмів. Фразеологія у контексті культури. Принципи і завдання фразеологічного аналізу»*, а навчальна мультимедійна презентація передусім була призначена для унаочнення розповіді викладача-експериментатора. Поряд із цим окремі питання теми доречно було розглянути як проблемні, а тому до презентації було включено проблемний блок, побудований у вигляді гіпертексту. Наведемо приклад слайду (рис. 3.4.).

Фразеологія в контексті культури

Подумайте, у чому виявляється національна специфіка фразеології.

Проліюструйте відповідь прикладами

slovník.chm.

Дуб

Дуб - (Ч. р.; Р. в. – дуба, Н. в. мн. – дуби, Кл. в. – дубе, зм.-пестл. – дубок, дубочок, дубонько, дубчик, дубчикок, зменшене – дубнячок).

Ядром концепту «дуб» виступатиме поняття – багаторічне листяне дерево з міцною деревиною та плодами-жолудями [6: 428]. Основними ознаками концепту «дуб» виступатиме міцність деревини, расність і кучерявість крони: «Тонке, високе, в корінь глибоке, В корінь глибоке, в листя широке, В листя широке, в корінь дупляве, В корінь дупляве, зверху кудряве» [3: 387]. Тому з дубом порівнюють міцного чоловіка, молодого кремезного хлопця: «Хлопець, як дуб», «Міцний парубок, як дуб» [2: 203].

До складу концепту належать загадки у приказках, прислів'ях: «Великий дуб, та дуплуватий», «Де дуби, там і гриби», «Аби дубки, а берізки будуть», «За одним разом дуба не зрубаш»; фразеологізмах: «Дуба дати», «Дуба врізати» – померти, «Дуба смаленого правити», «Плесті сухого дуба» – говорити дурниці (нісенітницю), обдурюючи кого-небудь; загадках: «Гарне дерево, міцне. Листя різьблене, рясне, а на гілочках креслатих буде жолудів багато».

Рис. 3.4. Проблемний блок презентації з теми «Походження фразеологізмів» із гіперпосиланням на мультимедійний словник

З рис. 3.4. видно, що проблемний блок вводив студентів у проблемну ситуацію, яка вимагала від студентів заглиблення у значення багатьох фразеологізмів, пов'язаного зі знанням відповідних реалій. «До таких культурних компонентів належать етнографізми, історизми, діалектні утворення, слова-символи, стимули асоціацій, оцінні назви тощо» [75: 76]. Інформація етнокультурного та етноісторичного характеру частково представлена у фразеологічних словниках. Водночас народна фразеологія достатньо повно розкрита і в лінгвокультурологічних словниках. Завдяки системі гіперпосилань студенти знайомились та аналізували фразеологічний матеріал мультимедійного словника «Концепти української культури».

Особливо ефективною виявилась мультимедійна презентація з теми «Практична лексикографія. Укладання словників, комп'ютерна лексикографія. Електронні словники». Приміром, у процесі викладу нового матеріалу блоки-розповіді слугували зоровою опорою, що полегшувала сприймання теоретичного матеріалу та активізувала мисленнєву діяльність студентів завдяки оптимальному поєднанню вербальної і візуальної форм подання інформації (рис. 3.5.).

Словникова стаття є основною одиницею словника, відносно самостійним відрізком тексту.

Структура словникової статті тлумачного словника

1. Реєстрова частина	2. Інтерпретаційна частина
■ реєстрове (заголовне) слово; ■ граматична інформація; ■ стилістичні позначки.	■ тлумачення; ■ ілюстративні приклади; ■ джерело ілюстративних прикладів; ■ діюматика.

Комп’ютерна лексикографія

Комп’ютерна лексикографія – розділ прикладної лінгвістики, який досліджує способи укладання словників програмними методами, а також способи користування електронними словниками

Забезпечувальна	Машинна
-----------------	---------

займається підтриманням процесу створення лексикографічного продукту	займається створенням та експлуатацією електронних словників
--	--

Рис. 3.5. Структурні компоненти лекції-презентації. Блок-розповідь

Однак використання карток-слайдів дозволило не лише реферативно подати та проілюструвати технологію укладання словників і головні положення комп’ютерної лексикографії, а й порівняти будову словникової статті друкованого і мультимедійного словників, акцентувати увагу на особливостях роботи з різними видами словників. Розглянемо зразки відповідних слайдів (рис. 3.6., 3.7.).

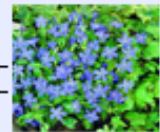
Приклад словникової статті (за тлумачним словником)

ВЕРБА, и, ж. Дерево або кущ з гнучким гіллям, цілими листками і зібраними в сережки одноставними квітками. *А над самою водою Верба похилилась* (Шевч.). Плакуча верба – вид верби, що має довгі звисаючі гілки. *Верби золоті ростуть де, за ким* – про неодолені, нерозумні дії кого-небудь. *Де Хайроня ступить, там золоті верби ростуть* (Н.-Лев.); На вербі груші – безглузда вигадка, нісенітниця. – *Ти розкажеш такого, що на вербі груші, а на сосні яблука ростуть* (Вовчок).

Уривок словникової статті мультимедійного словника "Концепти української культури"

Барвінок

Барвінок - (Ч. р.; Р. в. – барвінку; Н. в. мн. – барвінки; Кл. в. – барвінку; зм. пестл. – барвінонько, барвіночок, барвінчик)

Традиційною складовою концепту «барвінок» є його ядрне поняття – трав’яниста рослина з вічнозеленим листям і голубуватими квітками; квітка цієї рослини [4: 105]. Барвінок вважається чоловічою рослиною, тому концепт зустрічається у порівнянні: «Молодий, як барвінок», «Гарний хлопець, як барвінчик» тощо.

Квітка для українського народу є однією з найулюбленіших рослин: «Цвіте синьо, лист зелений, квітник прикрашає, хоч мороз усе побив – його не зламає» [1: 27].

Концепт згадується у загадках: «Цвіте синьо, лист зелений, квітник прикрашає, хоч мороз усе побив – його не займає».

- Символічна репрезентація концепту
 - Реінтерпретація концепту в образотворчому мистецтві
 - Реінтерпретація концепту в авторських і народних піснях
- Використані джерела

Рис. 3.6. Блок-приклад словникової статті друкованого словника

Рис. 3.7. Блок-приклад словникової статті мультимедійного словника

Під час проведення аналізу двох видів словникових статей окремо обговорювались принципи укладання електронних словників. Зокрема блок-приклад словникової статті мультимедійного словника «Концепти української культури» дозволив окреслити такі особливості побудови словникової статті електронного словника: вільний рух за текстом, необов'язковість суцільного прочитання тексту, використання перехресних посилань, стислий виклад інформації (за Є. С. Полат).

Методично доцільними виявились лекції-презентації при читанні курсу «Лінгвокультурологія». Як відомо, мультимедіа – це полісередовище, яке репрезентує інформацію різних типів (графічну, текстову, звукову тощо). У контексті лінгвокультурології звернення до мультимедіа забезпечило моделювання та детальне вивчення структури концепту, занурення в концептосферу української культури. Лекції-презентації з теми «Концептосфера української культури» (4 год.) завершували лекційний курс з означеної дисципліни, готуючи студентів ЕГ_м до самостійної навчально-дослідницької діяльності. Презентації було підготовлено за двома концептами «рушник» та «Різдво». У їх побудові використовувались матеріали мультимедійного словника «Концепти української культури», а також інші лексикографічні та лінгвокультурологічні джерела. На першому лекційному занятті презентація концепту «рушник» виконувала орієнтувальну та пояснювальну функцію, розкриваючи та ілюструючи зміст навчального матеріалу. На другому лекційному занятті презентація концепту «Різдво» призначалась для самостійного ознайомлення студентів із матеріалами моделювання структури та опису концепту з подальшим обговоренням таких питань:

- Які методи і прийоми опису концепту було використано під час презентації?

- Яка структура концепту була покладена в основу моделювання концепту?
- Які чинники було враховано при моделюванні концепту?
- Побудуйте розгорнуту словесну модель концепту.

Отже, відібраний згідно з теоретичними позиціями дослідження лекційний матеріал експериментальної бакалаврської програми «Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія» та експериментальної магістерської програми («Актуальні напрями сучасної лінгвістики», «Лінгвокультурологія») вповні готував студентів до практичної роботи з різними типами словників. Власне, система лексикографічних вправ посідала чільне місце в методиці поетапного формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей, маючи на меті: 1) забезпечити засвоєння студентами $ЕГ_6$ та $ЕГ_m$ необхідного лексикографічного термінологічного мінімуму і формування вмінь користуватись словниково-довідниковою літературою та 2) ознайомити студентів $ЕГ_6$ та $ЕГ_m$ з різними типами словників, їх цільовим призначенням і лінгводидактичним потенціалом.

Під час опрацювання програмового матеріалу було використано такі типи лексикографічних вправ:

1. *Пізнавальні вправи* охоплювали завдання, які розкривали розуміння принципів побудови і структури словникової статті, ознайомлення з різними типами словників, формування вмінь орієнтуватись у структурі словника, «читати» словникову статтю, користуватись системою умовних позначок.

2. *Тренувальні вправи* передбачали формування лексикографічних умінь і навичок шляхом цілеспрямованої та систематичної роботи з різними типами словників у процесі опрацювання програмового матеріалу на лекційних і практичних заняттях, охоплюючи такі типи завдань:

- *розв'язати лінгвістичне завдання* (пояснити / уточнити значення слів або виразів, визначити розряд / стилістичне забарвлення лексики, встановити / охарактеризувати системні відношення лексичних одиниць

тощо), користуючись відповідним словником. Завдання такого типу складала найчисельнішу та найбільш традиційну групу завдань, що забезпечувала засвоєння відповідного теоретичного матеріалу, збагачення та активізацію словника студентів, а також формування вмій вибирати необхідне лексикографічне джерело та орієнтуватися у ньому з метою пошуку означеного матеріалу, вилучати основну та додаткову інформацію зі словникової статті, критично її оцінювати.

– *здійснити порівняльний аналіз лексикографічних видань / лексикографічної інформації.* Подібні завдання запроваджувались на етапі ознайомлення зі словником, для того щоб засвоїти його специфіку, сферу використання, переваги однотипних словників у різноманітних комунікативних і навчальних ситуаціях. Крім того, вони були ефективними і під час роботи з різними типами словників, оскільки забезпечували формування вмій систематизувати лексикографічний матеріал, вилучати необхідну й оперативну інформацію з різних типів словників.

– *складання лексикографічного портрету слова.* Лексикографічний портрет слова – це повний опис лексичної одиниці за чітко означеними (лексичними) параметрами, побудований на роботі з різними типами словників (за Ю. Д. Апресяном).

3. *Творчо-дослідницькі вправи* забезпечували перенесення набутих лексикографічних знань і вмій у нестандартні ситуації, як-от: розв'язання проблемних ситуацій, які вимагали звернення до лексикографічних джерел, їх оцінку, зіставлення; виконання лінгводидактичних завдань, організація пошуково-дослідницької діяльності на основі самостійної лексикографічної практики.

4. *Рефлексивно-контрольні вправи* проводились з метою самоаналізу та самоконтролю виконаної роботи, що дозволяло акцентувати увагу студентів ЕГ на важливості та цінності лексикографічної культури. Поряд із цим рефлексивно-контрольні вправи виступили міцним мотиваційним підґрунтям формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних

спеціальностей, а саме формування «стійкої усвідомленої потреби, емоційно-оцінного ставлення та інтересу в опануванні здобутків української лексикографії, бажання здійснювати лексикографічний науковий пошук, здатності до рефлексії, вироблення мовного чуття шляхом розширення філологічного кругозору» [149: 41].

Відповідно до змісту експериментального програмового матеріалу вищеперераховані лексикографічні вправи включали такі різновиди завдань, як *власне лексикографічні, лексикографічно-лексикологічні, лексикографічно-фразеологічні та лексикографічно-культурологічні*, які дозволяли поєднувати вивчення окремої теми з опануванням відповідного лексикографічного джерела, і таким чином, формуючи не лише мовну й мовленнєву компетенцію студентів ЕГ, але й лексикографічну.

Отже, під час експериментально-дослідного навчання в межах експериментальної бакалаврської програми застосовувались насамперед власне лексикографічні, лексикографічно-лексикологічні, лексикографічно-фразеологічні вправи, які за своїм функціональним призначенням поділялись на пізнавальні, тренувальні, творчо-дослідницькі та рефлексивно-контрольні. Розглянемо більш докладно варіанти означених вправ, використовуваних на практичних заняттях із «Сучасної української літературної мови. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія».

На мотиваційно-увідному етапі під час вивчення теми «*Лексикографія як лінгвістична дисципліна*» стрижневими виступили пізнавальні вправи, які забезпечували засвоєння та занурення в понятійно-термінологічний апарат з лексикографії. Наприклад:

Вправа 1. Прочитайте висловлення українських мовознавців про словник. Обґрунтуйте кожне з них. З якою метою створюються словники? Як би ви образно схарактеризували словник? Пригадайте, які лексеми на позначення словника побутували в українській лексикографії?

а) Найголовнішим джерелом нашого мовознавства, його вищим ступінем і короною скрізь був історичний словник (І. Огієнко).

б) Словники – своєрідні мовні реєстри конкретного історично-культурного періоду, супутники цивілізації. Саме у словниках можна знайти (...) цілу палітру лексичної скарбниці української мови. У них закарбовується мовний світ українців, їхні знання та уявлення у певну епоху, з різних галузей науки, техніки, мистецтва (О. Кровицька).

в) Словники – музеї слів, у них місце і для старого, і для нового слова знайдеться (С. Пушик).

Вправа 2. Словник розглядають як а) довідникове видання, б) втілення певної теорії опису мови; в) об'єкт культури. Доведіть справедливість кожного твердження та проведіть паралелі з відповідними напрямками сучасної лексикографії.

Вправа 3. Основною одиницею словника є словникова стаття. Pozнайомтесь з будовою словникової статті «Словника української мови» в 11-ти томах. З яких частин складається словникова стаття? Яку інформацію про слово ми можемо почерпнути з кожної частини словникової статті?

Вправа 4. Користуючись тлумачним словником, охарактеризуйте в граматичному та стилістичному аспектах такі лексичні одиниці: *пиріг, писар, півшага, подивляти, пекельний*. Попередньо ознайомтесь із переліком умовних позначок у словнику. Які граматичні форми подає словник для різних частин мови? Які граматичні вказівки містить словник? Як наводяться у словнику тлумачення відтінків значень слів?

Вправ 5. Pozнайомтесь із системою перехресних посилань у словнику синонімів і фразеологічному словнику. Поясніть на конкретному прикладі, як використовувати перехресні посилання.

Вправа 6. Порівняйте структуру семантичної частини тлумачного словника і лінгвокультурологічного словника (наприклад, мультимедійного словника «Концепти української культури»). Яка додаткова інформація про слово подається у лінгвокультурологічних словниках?

Крім того, система пізнавальних вправ використовувалась на операційному етапі, знайомлячи студентів ЕГ₆ з різними типами словників.

Так, майже з кожної лексикологічної теми студентам пропонувались завдання такого типу:

Вправа 7. Ознайомтесь зі словником («Словник української мови» в 11-ти т., «Словник іншомовних слів» за ред. О. Мельничука, «Словник синонімів української мови» у 2-х т., «Фразеологічний словник української мови» тощо) та виконайте завдання:

- Визначте мету і завдання словника.
- З яких розділів складається словник? Ознайомтесь з кожним з них.
- Яку інформацію про словник ви отримали зі вступної частини?
- Поясніть особливості побудови словникових статей у словнику на конкретному прикладі.
- Складіть лексикографічну пам'ятку про словник або правила користування словником (тлумачним, фразеологічним, синонімів тощо).

Ознайомлення студентів ЕГ₆ з основними етапами розвитку українського словникарства, з найважливішими працями українських лексикографів та з поняттям лексикографічної критики заклало міцне науково-методологічне підґрунтя для подальшого використання широкої словникової бази у навчальній і професійній діяльності, формувало критичний підхід до вибору лексикографічних джерел, збагачувало практику роботи зі словниково-довідниковими джерелами. Отже, пізнавальні вправи були ефективними і на тренувальному етапі експериментальної бакалаврської програми. Наведемо зразки завдань, побудовані на основі роботи з бібліографічним покажчиком Т. Кульчицької «Українська лексикографія XIII – XX ст.» (Львів, 1999). Наукова праця Т. Кульчицької складається з трьох розділів: 1. Словники української мови. 2. Рукописні словники. 3. Праці з теорії та історії лексикографії. Загалом покажчик містить відомості про майже 1400 словників, що уможливило варіативність власне лексикографічних вправ, наприклад:

– Ознайомтесь з рецензією О. Кровицької на бібліографічний покажчик Т. Кульчицької «Українська лексикографія XIII – XX ст.» (О. Кровицька Українська лексикографія: теорія і практика. – Львів, 2005). У чому користь бібліографічного покажчика? Яку інформацію ви можете отримати про становлення української лексикографії та лексикографічної критики з бібліографічного покажчика?

– На основі покажчика укладіть картотеку навчальної лексикографії (10-15 основних словників, які можна використовувати на уроках української мови в ЗОШ).

– З третього розділу бібліографічного покажчика доберіть та познайомтесь з науковими працями, які розкривають становлення лексикографії в Україні, а також підготуйте розповідь про одного з українських лексикографів (Памво Беринда, Б. Грінченко, Я. Головацький, І. Огієнко, І. Ковалик та ін.).

– За розділом «Словники України. Тлумачні словники / Фразеологічні словники» познайомтесь з історією підготовки та видання тлумачних / фразеологічних словників на Україні. До яких словників подано критичні матеріали (рецензії)? Ознайомтесь з деякими з них. Яку додаткову інформацію про становлення лексикографії на Україні ви отримали з рецензій?

– Ознайомтесь із рецензіями на «Словник української мови» в 11-ти томах. На яких здобутках української лексикографії наголошують автори рецензій?

У процесі вивчення розділів «Лексикологія» та «Фразеологія» словник виступав не лише як об'єкт дослідження, але й як дидактичний засіб, що посідає важливе місце під час аналізу конкретних мовних фактів. Цьому, зокрема, сприяла система тренувальних лексикографічно-лексикологічних та лексикографічно-фразеологічних вправ, використовуваних на мотиваційно-увідному та переважно операційному етапах. Наприклад, в опрацюванні лексико-семантичного рівня мови широко використовувались такі завдання:

Вправа 8. Прочитайте текст. Визначте значення виділених слів за тлумачним та лінгвокультурологічним (мультимедійний словник «Концепти української культури») словниками. Яку інформацію про слово ви почерпнули з кожного словника? Які слова вжито в переносному значенні? Визначте національно-культурну основу слів у переносному значенні (тема «Лексичне значення окремого слова»).

Калина тоненькою гілкою постукала у вікно:

*- Просили вас батько, мати, і я прошу на **весілля!***

- Дякуємо, хай Бог дасть щасливо!

*Раненько калина вмивалася, вдягалася в білу сукню, в узорчастий вельон мереживний. А весна-матінка бенкет готувала. Наставляла чаші тюльпанів: жовті медові – бджолам, червоні – джмелям, а білий з росиною срібною – **соловейкові** горлечко посріблити. Бенкет справляла, з вітром розмовляючи:*

- Видаю заміж дочку Калиночку, даю за неї багате придане: білу сукню ще й червоні коралі, стільки разків, що шию гнутимуть. А моя ж донечка добра та мила, вона ж до всіх – зі щирим серденьком, із серденьком-зернятком у кожній ягідці! (Зірка Мензатюк. Калина).

Вправа 9. Користуючись словником, доберіть синоніми до слів *привітний, духмяний, багряний, кривий, тендітний, сонячний*. Визначте їх стилістичні функції.

Як відомо, явище синонімії використовується у художній літературі з метою створення тропів, наприклад, перифразів. Користуючись «Коротким словником перифраз» М. П. Коломійця та Є. С. Регушевського доберіть перифрази до слів *бджоли, буритин, виноград, лебеді, ліс, осінь, соняшник*.

Уведіть синоніми та перифрази в речення (тема «Синоніми в українській мові»).

Вправа 10. Користуючись «Фразеологічним словником української мови», поясніть значення фразеологізмів. Відомо, що нерідко сталі звороти формуються навколо певних культурних компонентів (етнографізмів, слів-

символів, історизмів, обрядових формул тощо). Визначте культурні компоненти в наведених фразеологізмах і поясніть, носієм якої інформації вони є. За довідками звертайтеся до лінгвокультурологічних словників (тема «Українська фразеологія»).

Топтати ряст, облизати макогін, з вареної крашанки курча висидить, вільний козак, на вербі груші ростуть, подавати рушники, ставати на рушнику, накрити мокрим рядном, як середа на п'ятницю, хата скраю, не при хаті (згадуючи), виходити з хлібом-сіллю, каламутити воду в криниці, як панська рожка.

Вправа 11. Прочитайте текст, выпишіть з нього застарілі слова, поясніть їх значення. До яких лексикографічних джерел ви звертались? Визначте в тексті символічне значення слова «дуб» та складіть лінгвокультурологічний коментар до нього. Яку додаткову інформацію ви змогли отримати з мультимедійного словника «Концепти української культури»? (тема «Активна і пасивна лексика в сучасній українській літературній мові»).

Правий притвір і середина церкви набита козацтвом. (...) Сиві оселедці, підголені чорні чуприни й лисі геть голови схиляються, хрестячись низько. Попереду перед царськими вратами стоїть Михайло Завітний, сотник, з золотою китицею на правому плечі; високий, широкоплечий, з сивими довгими вусами, з шрамом на лівім виску, він подібне до могутнього дуба, що нажив собі силу під бурхотом бур. Ліворуч за ним стоїть молодий ще козак-красень Островецький, з чорними, ледве закрученими вусиками, з підголоною хвацько чуприною, з ознакою хорунжого на лівім плечі; праворуч від Завітного молиться геть лисий, з білою, пожовклою бородою дід, а далі вже йде старшина та козацтво значне.

В бабинці, у лівім притворі, скупчилась сама-но білоголова жінота: рідко яка голова там пов'язана стрічкою чи хустиною, а здебільша скрізь кораблики та очіпки, зап'яті довгими білими намітками, що спадають до самого долу серпанками (М. Старицький. Облога Буші).

У роботі зі словниковим складом української мови на мотиваційно-увідному та операційному етапах поряд із прийомом аналізу було зроблено акцент і на порівнянні лексикографічних видань та лексикографічної інформації. Конкретизуємо на прикладах особливості застосування прийому порівняння у вивченні лексичних одиниць.

Вправа 12. Порівняйте лексичне значення слова *добрий*, подане у тлумачному словнику сучасної української мови та історичному словнику «Словник староукраїнської мови XIV-XV ст.» (К., 1977). Зверніть увагу на особливості вияву багатозначності слова. До якого типу словників належать історичні словники, а до якого – тлумачні словники? Як здійснюється тлумачення реєстрового слова в історичному словнику? Порівняйте з тлумачним словником (тема «Склад української лексики з погляду її походження»).

Вправ 13. Зіставте тлумачення слів *дружина, лемішка, кісник, магазей* в академічному «Словнику української мови» та в «Словарі української мови» за ред. Б. Грінченка. Які способи семантизації слів використовуються у «Словарі української мови» за ред. Б. Грінченка? З якими стилістичними позначками подані означені слова в академічному «Словнику української мови» (тема «Лексичне значення окремого слова»).

На практичних заняттях із сучасної української літературної мови в ЕГ₆ широко використовувався порівняльний аналіз словників різних типів. Наприклад:

Вправа 14. Зробіть порівняльний аналіз словників різних типів, наприклад, тлумачного і лінгвокультурологічного (тема «Лексичне значення окремого слова. Тлумачний словник»), тлумачного і словника іншомовних слів (тема «Склад української лексики з погляду її походження»), тлумачного і термінологічного (тема «Склад лексики з погляду її вживання»). Яка характеристика слова вміщена в кожному словнику? У чому особливості розробки словникових статей?

Вправа 15. Зробіть порівняльний аналіз словників різних типів (тлумачного, лінгвокультурологічного та інших), підготовлених у паперовому й електронному форматах. Зверніть увагу на специфіку побудови словникових статей. Розкрийте особливості навігації у паперових та електронних словниках. Проілюструйте відповідь прикладами.

Лексикографічний портрет слова (повний і частковий) практикувався як самостійний прийом у роботі з лексичним матеріалом і як допоміжний під час лексичного аналізу слова. Повний лексикографічний портрет слова пропонувався студентам ЕГ₆ на етапі узагальнення й систематизації знань і вмінь з лексикології та лексикографії, передбачаючи повний опис лексичної одиниці за такими параметрами:

- лексичне значення слова, однозначне / багатозначне, приклади переносних значень, стилістичне навантаження лексичної одиниці, словотермін (за тлумачним і термінологічним словниками);

- граматична характеристика лексичної одиниці, особливості наголошення, вимови та правопису, нормативне вживання слова (граматичні, акцентологічні, орфографічні, словотвірні, орфоепічні словники);

- «історія» лексичної одиниці, активна чи пасивна лексика, походження (історичні та етимологічні словники, тлумачний словник, словник іншомовних слів);

- слово у синонімічних, контрастивних, омонімічних і паронімічних відношеннях (словники синонімів, антонімів, омонімів, паронімів);

- слово у культурному контексті (фразеологічні та лінгвокультурологічні словники, словник крилатих слів і висловів, словник мови письменників, словник епітетів).

Частковий лексикографічний портрет слова використовувався у процесі опрацювання окремих тем розділу «Лексикологія. Фразеологія.

лексикографія». Так, кожний змістовий модуль завершувався виконанням завдань такого типу:

1. Змістовий модуль «Слово в лексико-семантичній системі мови».

а) Поміркуйте, слово *гострий* однозначне чи багатозначне. Доведіть свою думку, скориставшись тлумачним словником. Побудуйте структуру лексеми *гострий*. Наведіть приклади вживання означеного слова в переносному значенні, увівши його в контекст. Охарактеризуйте синонімічні та антонімічні відношення з іншими словами. Щоб подати повну характеристику слова, зверніться до лексичних словників.

б) Підготуйте повідомлення «Слово *лебідка* у художньому контексті», проілюструвавши та проаналізувавши приклади його вживання у переносному значенні. До яких словників ви звертались за довідками?

2. Змістовий модуль «Словниковий склад української мови». Опишіть «історію» слова за історичним та етимологічним словниками, словником іншомовних слів. Користуючись тлумачним та іншими лексичними словниками, розкажіть про особливості його вживання. Вибір слова довільний.

3. Змістовий модуль «Українська фразеологія». Користуючись фразеологічним і лінгвокультурологічним словниками, проведіть дослідження «Слово ... у фразеологізмах». Напишіть лінгвокультурологічне есе. Для роботи пропонувались слова – репрезентанти концептів: верба, душа, шлях, чорт, поріг.

Підкреслимо, що робота зі словником здійснювалась на всіх етапах засвоєння навчального матеріалу і проходила в такій послідовності, щоб поступово розкривати студентам ЕГ_б та ЕГ_м довідникову, інвентаризаційну та навчальну функцію словника. Таким чином, до роботи з різними лексикографічними джерелами студенти ЕГ_б залучались і під час виконання творчо-дослідницьких завдань. Наприклад, на операційному етапі:

Вправа 16. Побудуйте синонімічний ряд до слова *чарівниця*. З'ясуйте лексичне значення кожного слова та їх стилістичне навантаження. Які лексеми у синонімічному ряду позначені національно-культурним забарвленням? Доведіть свою думку, навівши приклади з художньої літератури. Лінгвокультурологічний опис доповніть етимологічною розвідкою. Чи наявні в синонімічному ряду запозичені слова? Простежте шлях їх запозичення (тема «Синоніми в сучасній українській мові»).

Вправа 17. Прочитайте текст. З'ясуйте і порівняйте лексичне значення слова *любисток*, подане у тлумачному та лінгвокультурологічному словниках. Якою культурною інформацією позначене слово у художньому творі?

- Любисточку, мій товаришку, а що тобі сниться?

- Сниться Зелена неділя й чорні дівочі коси. Чорні коси купатиму: ростіть, коси, як я – гінко, як я – густо, на хорошу вроду! Зелену неділю прикрашатиму: з братом канупером, сестрою м'ятою увійдемо в хату, внесемо по цеброві найзеленіших пахоців, простелимося – канупер по підвіконню, м'ята за іконами, я ляжу долівкою. А тоді покличемо: «Ласкаво просимо, Зелена неділе, хліб-сіль тобі в нашій хаті! В білій хаті, в гарній господі, в землі славній – Україні!» (Зірка Мензатюк. Любисток).

Розкрийте значення фразеологізму *купаний у любистку*. Розробіть лінгвокультурний коментар до словникової статті фразеологічного словника: «*любисток: купаний у любистку*». Пригадайте фразеологічні одиниці зі стрижневим словом «назва рослини», позначені національно-культурним забарвленням. Розподілившись на групи, розробіть тематичний розділ для фразеологічного словника «Назви рослин у фразеологізмах», розкрийте їх значення та складіть лінгвокультурологічний коментар (тема «Українська фразеологія»).

Вправа 18. З діалектних словників випишіть по 5 діалектних слів із тлумаченням. Підготуйте презентацію лексики певного територіального діалекту. Якими додатковими лексикографічними джерелами ви

користувались, щоб якнайповніше потлумачити діалектні слова? (тема «Склад лексики з погляду її вживання»).

На операційному та тренувальному етапах використовувались творчодослідницькі вправи, які розкривали роль словника у підготовці до виконання творчих письмових або усних робіт. Незважаючи на те, що вони відтворювали штучно створені комунікативні ситуації, але озброювали студентів ЕГ₆ прийомами роботи зі словником як засобом самостійного здобуття потрібної інформації у різноманітних лексикографічних джерелах.

Вправа 19. Доберіть антоніми до поданих слів. За необхідності скористайтесь словником антонімів. Зверніть увагу, як у словнику антонімів подано ситуативні антонімні вислови? Розкрийте антонімічні відношення між словами у творах мініатюрах (тема «Антоніми в сучасній українській мові»).

Втішний, нездоланий, оригінальний, чудний, уторований, задержуватий, урочистий, стрункий, завзятий, щоденний, щирий, благодатний.

Вправа 20. Підготуйте усну мініатюру «У таїни слова ...» за словниковою статтею тлумачного, лінгвокультурологічного або іншого типу словника (вибір слова довільний) (тема «Актуальні проблеми сучасної лексикографії»).

Вправа 21. Які лексикографічні джерела ви б порекомендували учням 8-9 класів для підготовки до написання твору-опису. Розкрийте функціональне призначення кожного словника, проілюструвавши відповідь прикладами (тема «Навчальна лексикографія, специфіка навчальних словників»).

Вправа 22. Користуючись словником епітетів та словником перифраз, розширте текст. За поданим початком продовжіть опис. Якими словниками ви користувались, готуючись до написання твору?

Прийшла осінь і принесла із собою оберемок різнобарвних квітів. Айстри, жоржини, хризантеми. М'яко ступаючи по лісових доріжках, осінь розфарбувала листя, одягнула калину в намисто, на пагорбі запалила осіку та клени.

Ліси і парки охопив осінній листопад.

Особливе місце в роботі з формування лексикографічної компетенції у студентів експериментальних груп посідала система рефлексивно-контрольних вправ, які охоплювали два типи завдань. Перша група завдань була спрямована на вироблення у студентів ЕГ потреби звертатися до словників для з'ясування значення незрозумілих або малозрозумілих слів, фразеологічних одиниць, уточнення граматичних, стилістичних, правописних та інших характеристик слова. Вони були покликані зацікавити та продемонструвати студентам важливість словникової роботи під час опрацювання науково-навчальних, публіцистичних і художніх текстів. Наприклад:

Вправа 23. Прочитайте текст. Значення яких слів вам незрозуміле? До якого словника треба звернутись? Знайдіть слова у словнику та поясніть їх значення (мотиваційно-увідний етап).

От же вони вже й під Хмарищем. А те Хмарище було окрите гаями, справді наче хмарами. Кругом обняла його річка з зеленими плавами, лозами й очеретами. Через річку йшла до воріт гребелька. А ворота в Череваня не прості, а державські. Замість ушул – рублена башта під гонтовим щитом, і під башту вже дубові ворота, густо од верху до низу цвяховані. Бувало тоді, у ту старовину, таке, що і вдень, і вночі сподівайсь лихого гостя – татарина або ляха. Так над ворітьми у башті було й віконце, щоб роздивитись перше, чи впускати гостя до господи, чи ні. Над щитом – гостроверхий гребінь із дубових паль, а округ хутора – годящий вал (П. Куліш. Чорна рада).

Вправа 24. Прочитайте речення. У якому контексті слово *тополя* 1) вживається із значенням «дерево родини вербових із високим струнким стовбуром»; символізує 2) струнку дівчину; 3) кохання дівчини або видавання її заміж; 4) безталанну, нещасливу дівчину (операційний етап).

1. *Було б не рубати у полі тополі, було б не сватати мене, молодой* (Нар. пісня).

2. *Вітер в гаї нагинав Лозу і тополю, Лама дуба, котить полем
Перекотиноле* (Т. Шевченко).
3. *Отак тая чорнобрива / Плакала, співала / І на диво серед поля /
Тополею стала*“ (Т. Шевченко).
4. *А Орися була вже не дитина, вирівнялась і викохалась, як біла тополя в
леваді* (П. Куліш).

Поясніть значення виділених слів шляхом добру синонімів. Перевірте себе за словником.

Вправа 25. Прочитайте текст. Поясніть значення виділених слів: спочатку самостійно, а потім власне тлумачення порівняйте з тим, що подане у словнику. До яких словників ви звернетесь? Яка інформація про слово в них подана? (операційний етап).

Що ж таке національне відродження? Це усвідомлення себе, етносу як нації, як дійової особи історії і сучасного світу. На думку сучасних дослідників історії національних рухів, національних відроджень, процес формування націй на етнічній основі проходив у трьох фазах чи етапах: академічному, культурному і політичному (Р. Шпорлюк).

Друга група рефлексивно-контрольних вправ містила завдання на самоаналіз виконаної роботи. Студенти ЕГ вчилися помічати недоліки або невідповідності у власних письмових роботах, виправляти їх, критично оцінювати та вдосконалювати написане. Загалом словник використовувався на різних етапах написання творчої роботи. Наприклад:

Вправа 26. Напишіть твір «Весняні квіти». Які словники допоможуть вам підготуватись до написання твору? Впорядкуйте на чернетці зібраний матеріал. Після написання твору порівняйте чистовий і чорновий варіанти. Які виправлення та зміни допоміг вам зробити словник? Обміняйтесь творами у групі та відзначте, наскільки виправлення були вдалимими і доречними (тренувальний етап).

Як відомо, поряд з власне лексикографічними, лексикографічно-лексикологічними, лексикографічно-фразеологічними вправами методисти

(В. В. Шляхова, О. М. Горошкіна) виокремлюють ще лексикографічно-орфографічні, лексикографічно-орфоепічні, лексикографічно-граматичні та лексикографічно-словотворчі завдання, які в межах експериментальної бакалаврської програми використовувались лише як пропедевтичні на тренувальному етапі під час вивчення теми «Місце лексикографії у системі мовознавчих дисциплін». Їх головна мета полягала в ознайомленні студентів ЕГ₆ з граматичними, орфоепічними, орфографічними та словотвірними словниками для вільного оперування відповідною лексикографічною інформацією в подальшому навчальному процесі. Розглянемо окремі зразки завдань.

Вправа 27. Прочитайте текст. З'ясуйте нормативне наголошення слова ні□коли / ніко□ли. Підготуйтеся до виразного читання тексту. За потреби звертайтеся до акцентологічних та орфоепічних словників.

	<i>Ніколи</i>
<i>Все ніколи.</i>	<i>Сховаємось понад часом.</i>
<i>Ніколи їсти. Ніколи спати.</i>	<i>Будемо в ніколи жити разом.</i>
<i>Ніколи мислити. Ніколи встати.</i>	<i>Важко зникати, а люди ж зникли –</i>
<i>Ніколи бігти. Прибігти ніколи.</i>	<i>Все одно ніколи!</i>
<i>Колись тикали. Тепер завикали.</i>	
<i>Все одно ніколи!</i>	<i>Вчився я жити. Навчився вмирати.</i>
	<i>Та з часом собі не даю я ради.</i>
<i>Ніколи жити. Все обмаль часу.</i>	<i>А мама каже: тобі і вмерти не буде</i>
<i>Дай на руках через час тебе перенесу</i>	<i>коли!</i>
<i>Зустрінемося понад простором,</i>	<i>Не інакше – вrekli! (І. Драч)</i>

Вправа 28. У яких словниках подається граматична характеристика словоформи? За «Граматичним словником української мови: сполучники» К. Городенської з'ясуйте граматичні функції вжитих у тексті сполучників. Поясніть розділові знаки.

Вечір тихий; сонечко за гору пада, блищить вода червоно і тихо леліє – не ропче; коло кожної хати гомін чути; там череду вже з паші женуть, а там пісень співають, а за річкою коваль кує ... А ось вже й смеркає, небо

хмарне і втихає земля, втихає – уже тихо. Ніч обняла. Висипались зорі золоті; зійшов ясний місяць – і все те у прозорій воді заблищало; защебетав соловейко, защебетав другий ... (Марко Вовчок. Три доли).

Вправа 29. За словотвірним словником можна з'ясувати похідність слова. Познайомтесь з українськими словотвірними словниками. Розгляньте словникову статтю «мати». Назвіть споріднені слова, простежте зв'язки між ними. Запам'ятайте, що словотвірний аналіз є одним із способів семантизації слова.

Змістове наповнення експериментальної магістерської програми, зумовлене специфікою навчальної дисципліни «Лінгвокультурологія», спричинило пріоритетність мультимедійного словника «Концепти української культури» у формуванні лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей на ОКР «магістр». На базі лінгвокультурологічного словника було побудовано систему лексикографічно-культурологічних вправ, призначення яких полягало у вивченні національно-культурного компонента значення слова та культурних концептів.

Водночас корекційно-збагачувальний етап магістерської програми, спрямований на систематизацію та поглиблення лексикографічних знань студентів ЕГ_м, охоплював систему власне лексикографічних вправ пізнавального характеру, зміст яких зумовлювався завданнями теми «Комп'ютерна лексикографія як розділ прикладної лінгвістики» і ґрунтувався на роботі з електронними словниками, наприклад:

Вправа 30. Укладіть бібліографію електронних словників, користуючись пошуковою системою Інтернету, визначте їх тип і функціональне призначення. Які переваги має електронний словник у порівнянні з друкованим?

Вправа 31. Ознайомтесь зі структурою електронних словників на освітніх сайтах: www.mova.info, <http://ulif.org.ua>. Розкрийте особливості їх побудови. Сформулюйте правила користування електронними словниками.

Вправа 32. Ознайомтесь із сайтом Українського мовно-інформаційного фонду НАН України (<http://ulif.org.ua>) та його on-line ресурсами. Яку інформацію про слово можна отримати з онлайн-електронного словника «Словники України on-line»? Охарактеризуйте за його допомогою такі слова – репрезентанти концептів: вінок, верба, Різдво, хата.

Для формування практичних умінь і навичок користування електронними словниками в навчальній і професійній діяльності студентам пропонувались такі тренувальні вправи:

Вправа 33. Ознайомтесь з електронним словником іншомовних слів на сайті www.likner.com.ua. Проаналізуйте його структуру, порівнявши словникову статтю друкованого та електронного словників. Чи зручний електронний словник у використанні?

Вправа 34. Ознайомтесь на сайті Інтернету www.mova.info з «Тезаурусом з лінгвістичної термінології». Знайдіть і запишіть тлумачення таких термінів: лексикографія, словник, тезаурус. Проаналізуйте особливості групування слів та побудови словникової статті у словнику.

Вправа 35. Як відомо, сучасні учні широко послуговуються інформаційно-пошуковою системою Інтернету. Уявіть, що вам потрібно познайомити учнів-старшокласників з корисними інформаційно-довідниковими сайтами про мову та онлайн-електронними словниками. Побудуйте розповідь, проілюструвавши її відповідними прикладами.

Узагальнити знання з теми «Комп'ютерна лексикографія як розділ прикладної лінгвістики» допомогло творчо-дослідницьке завдання, одна частина якого ґрунтувалась на спостереженні та узагальненні лексикографічного матеріалу, а друга – вимагала творчого застосування набутих знань, приміром:

Вправа 36. Які з проаналізованих на практичному занятті онлайн-електронних словників можна широко використовувати у шкільній

практиці? Яким, на вашу думку, має бути шкільний онлайнний електронний словник? Опишіть власну модель (словесно або графічно з використанням комп'ютерних програм).

Лексикографічно-культурологічні вправи пізнавального характеру, запроваджені в межах дисципліни «Лінгвокультурологія» (репродуктивно-конструктивний етап), розширювали уявлення студентів ЕГ_м про лінгвокультурологічні словники: їх функціональне призначення, специфіку побудови, критерії відбору лексичного матеріалу тощо – та безпосередньо знайомили з мультимедійним словником «Концепти української культури». Розглянемо приклади завдань.

Вправа 37. Проаналізуйте лінгвокультурологічні словники «Україна в словах» за ред. Н. Данилюк (К., 2004) та В. Жайворонка «Знаки української етнокультури» (К., 2006) і дайте відповіді на такі запитання:

- Ознайомившись зі вступом, визначте функціональне та адресне призначення кожного словника.
- Яку лексику включає кожен словник? За якими критеріями її було відібрано?
- За яким принципом розташовані словникові статті?
- Порівняйте особливості побудови словникових статей в обох словниках (тема «Лінгвокультурологічна лексикографія»).

Вправа 38. Складіть лексикографічну пам'ятку до мультимедійного словника «Концепти української культури». Порівняйте словникову статтю «Верба» за мультимедійним словником і словником-довідником В. Жайворонка «Знаки української етнокультури». Що спільного і відмінного в побудові словникових статей? Які додаткові структурні компоненти містить текст словникової статті мультимедійного словника, що допомагають образно реконструювати етнокультурні концепти? (тема «Лінгвокультурологічна лексикографія»)

Мультимедійний словник «Концепти української культури» виступив ядром для побудови тренувальних вправ, які мали на меті формування

вмінь сприймати та аналізувати текст лінгвокультурологічного словника, вилучати з нього найбільш істотну інформацію, коментувати та критично оцінювати її, зіставляти лінгвокультурологічні поняття і реалії, відображені в різних джерелах, користуватись базою даних електронної лексикографії.

Наприклад:

Вправа 39. Як підкреслює В. Жайворонок, словники етнолінгвістичного типу дають можливість реконструювати етномовну картину світу. Як означене твердження позначилось на побудові мультимедійного словника «Концепти української культури»? (тема «Національно-мовна картина світу як лінгвокультурологічна категорія»).

Вправа 40. Проаналізуйте словникову статтю «Рута» мультимедійного словника «Концепти української культури». Що нового ви дізнались про слово? Яку б лінгвокультурологічну інформацію про слово ви додали? (тема «Національно-мовна картина світу як лінгвокультурологічна категорія»).

Вправа 41. Розкажіть про тип словника і сам словник, яким ви скористаетесь для отримання інформації про Різдво. Яка інформація є основною, а яка – другорядною? Як вона представлена у словнику? Коротко передайте зміст статті (тема «Лінгвокультурологічна лексикографія»).

Вправа 42. Ознайомтесь зі словниковою статтею «Барвінок» мультимедійного словника «Концепти української культури». Складіть тези за словниковою статтею, на їх основі побудуйте асоціативний ланцюжок, який розкриватиме національно-культурні компоненти значення слова (тема «Національно-мовна картина світу як лінгвокультурологічна категорія»).

Головним чином, мультимедійний словник «Концепти української культури» використовувався в роботі над другим змістовим модулем «Лінгвокультурологічний аналіз мовних сутностей: українознавчий вектор», що мав практичне спрямування. Наприклад, під час опрацювання теми «Фразеологічний і пареміологічний фонд української мови: лінгвокультурологічний аспект» студенти ЕГ_м активно поєднували роботу з фразеологічними та лінгвокультурологічними словниками, як-от:

Вправа 43. Як позначилась національно-мовна картина світу українців у фразеологізмах *до других (третіх) півнів, треті півні, з першими півнями, червоний (вогняний) півень?* Доберіть до фразеологічних одиниць лінгвокультурологічний коментар. По довідки звертайтеся до словників.

Вправа 44. Пригадайте українські мультфільми про тварин або перегляньте фрагменти, звернувшись до мультимедійного словника «Концепти української культури». Пригадайте приказки, прислів'я та фразеологічні одиниці зі стрижневим словом «вовк». Чи можна їх зміст витлумачити та розкрити на тлі поданих мультфільмів? Носієм якої лінгвокультурологічної інформації є дібрані приказки, прислів'я та фразеологічні одиниці? За довідками звертайтеся до лінгвокультурологічних словників.

Зразок: «Жив був пес» (за українською народною казкою «Сірко») – вовка голод з лісу гонить, голодний, як вовк (символізує голодне життя); вовка ноги годують (символ швидкості); не бачити смаленого вовка (не мати достатнього життєвого досвіду); хоч вовком вий (безвихідне і скрутне становище).

Вправа 45. З'ясуйте значення фразеологічних одиниць. Які народні звичаї, обряди, забобони покладено в їх основу? Встановіть їх внутрішню форму. До яких лексикографічних джерел ви звертались за довідками?

Виносити сміття з хати, подавати рушники, колупати піч, як на Великдень, топтати ряс, сім п'ятниць на тиждень, закінчилась коту масляна, переходити дорогу, виводити на чисту воду.

Вправа 46. Доведіть на конкретних прикладах тезу В. Кононенка: «Частина прислів'їв застаріла, побудована на пасивному лексичному матеріалі, але й нині не втрачає свого, принаймні, етнографічного значення, відтворює особливості національного характеру» (с. 80-81). На які лексикографічні праці ви спирались, готуючи доповідь?

Національно-забарвлене слово, беручи свої витоки з народної міфотворчості, народного побуту, звичаїв і обрядів, було підхоплене та

увиразнене українськими майстрами художнього слова. У тропеїчних висловах, що допомагають створювати художні образи, «простежується їхнє етнокультурне єство, здатність творення переносного значення в межах того світовідчуття, що властивий саме цьому етносу» [75: 108]. Відповідно, в системі лексикографічно-культурологічних вправ окреме місце було відведено завданням, побудованим на аналізі художніх текстів в етнокультурному контексті. З-поміж означених завдань розглянемо тренувальні вправи, які були проілюстровані мультимедійним словником «Концепти української культури», як-от:

Вправа 47. Прочитайте вірші Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати», М. Костомарова «Соловейко», П. Грабовського «До соловейка», Лесі Українки «Соловейка спів навесні». Знайдіть і схарактеризуйте тропи, що змальовують образ соловейка. Прочитайте словникову статтю «Соловей» мультимедійного словника «Концепти української культури». Порівняйте народнопоетичний образ солов'я з авторським. Які народні уявлення відтворюють письменники?

Вправа 48. Як відомо, для «Народних оповідань» Марка Вовчка характерно поєднання народно-пісенної і народно-розмовної стихії. Звернувшись до оповідань письменниці, наведіть приклади функціонування порівнянь, епітетів, метафор фольклорного походження в художній літературі. З якою метою їх використовує письменниця? Користуючись мультимедійним словником «Концепти української культури» та іншими лінгвокультурними джерелами, простежте їх національно-культурні корені.

Вправа 49. Прочитайте текст. Чому в Україні любили і шанували вишню? Що ви можете розказати про символічне значення вишні? За довідками звертайтеся до словника «Концепти української культури». Проаналізуйте ілюстративний матеріал словникової статті, випишіть приклади тропів, пов'язаних з образом вишні. Уведіть їх у речення.

Великомучениця Катерина – покровителька молодят, передусім дівчат-наречених. Відтак, 7 грудня, Катеринин день, уважається днем

жіночої долі. У цей день дівчата збирались на вечорниці, ворожили й закликали свою долю. А вранці, ще до сходу сонця, кожна дівчина у своєму садку зрізала гілочку вишні, ставила її у глечик з водою і чекала свята Меланки. Якщо до Меланки гілочка зацвіте – добра ознака, бо й доля дівоча цвісти буде. Засохне гілочка без цвіту – обмине щастя дівчину.

Зміст та структура мультимедійного словника «Концепти української культури» уможливила його використання під час лінгвокультурологічного аналізу художнього тексту, зокрема при укладанні лінгвокультурологічного коментаря до ключових слів тексту, художніх концептів або слів, що експлікують національно забарвлений підтекст твору. Розглянемо варіанти лінгвокультурологічного коментування (тема «Художня картина світу»):

1) тлумачення незрозумілих або малозрозумілих слів, що позначені національно-культурним забарвленням, наприклад в уривку з оповідання О. Довженка «Хата», яке пропонувалось для аналізу:

Я не славлю тебе, моя хатино стара. Не хвастаюсь твоєю драною правобережною і лівобережною стріхою і не пишаюся коморою твоєю, що її одтяли від тебе і розвіяли вітром спустошені, духовно некрасиві люди. Я навіть забув уже, що біля тебе був хлів і клуня з чорногузом, який приносив до тебе щовесни наївне дитяче щастя з далекого теплого краю (...).

Мені жаль розлучатись з тобою. В тобі так гарно пахло давниною, рутою-м'ятою, любистком, і добра щедра піч твоя пахла стравами, печеним хлібом, печеними і сушеними яблуками і сухим насінням, зіллям, корінням. А в сінях пахло макухою, гнилими грушами і хомутом.

Методичні вказівки: прочитайте текст, підкресліть ключові слова, спробуйте розкрити їх значення у контексті художнього твору, якщо їх тлумачення викликає труднощі, зверніться до лінгвокультурологічного словника.

2) розкриття культурних сем значення слова, а також актуалізація пов'язаних з ними екстралінгвістичних факторів,

наприклад у вірші В. Симоненка «Лебеді материнства»:

*Можеш вибирати друзів і дружину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.
Можна вибрати друга і по духу брата,
Та не можна рідну матір вибирати.
За тобою завше будуть мандрувати
Очі материнські і білява хата.
І якщо впадеш ти на чужому полі,
Прийдуть з України верби і тополі.
Стануть над тобою, листям затріпочуть,
Тугою прощання душу залоскочуть.*

Методичні вказівки: прочитайте текст, виділіть ключове слово, що є лексичним репрезентантом текстового концепту, на матеріалі твору побудуйте асоціативний ланцюжок та розкрийте глибинний концептуальний смисл ключового слова. За довідками звертайтеся до лінгвокультурологічного словника.

3) уточнення етнокультурної інформації, наприклад:

Соловейко-сватко знає, як мене сіяли.

Веснянка-панянка знає, як сходить я дрібними рядочками.

Голос сопілки, промінь сонця, дощик-шелестунчик знають, як я виростав.

І ось цвіту: жаром, пломенем, вогнем лискотючим!

Візьми мене на спогад: не в руку – в очі, в душу візьми! Щодень, щогодини буду тобі нагадувати, якого ти роду, якого народу, яка земля тебе народила й чекає твоєї любові (зірка Мензатюк. Мак).

Методичні вказівки: прочитайте текст, зверніть увагу, що ключове слово винесене в сильну позицію тексту – заголовок, простежте, які лексичні домінанти розкривають культурологічне навантаження ключового слова, схарактеризуйте зв'язки між ними. Розширте культурну інформацію

про слово, звернувшись до лінгвокультурологічного словника. Чи отримали ви невідому вам раніше інформацію про слово? Чи є важливою вона для лінгвокультурологічного аналізу тексту?

Лінгвокультурологічний коментар забезпечував не лише тлумачення лексичних і фразеологічних одиниць у культурному контексті, а й занурення в семантичний (концептуальний) простір художнього твору, розкриваючи ідейно-тематичний задум автора. Як слушно зауважує В. І. Кононенко, «майстерність письменника якраз і виявляється в тому, що він, увівши в текст етнокультурну одиницю, поступово формує навколо неї складові тексту, створюючи загальну картину світу, що її сприймає читач як національно орієнтовану» [75: 82]. Таким чином, лінгвокультурологічний коментар посів важливе місце у вивченні індивідуально-авторської (художньої) картини світу. Наприклад, студентам було запропоновано, скориставшись «Словником мови Шевченка» у 2-х томах (К., 1964), виписати характерні для творчості письменника слова-символи, проілюструвати їх уривками з художніх творів та укласти лінгвокультурологічний коментар, уточнюючи індивідуально-авторське бачення у тлумаченні та сприйманні лексичної одиниці, взаємозв'язок з народними джерелами.

Методично доцільним було використання мультимедійного словника «Концепти української культури» під час вивчення теми «*Концепт як базова категорія лінгвокультурології*», коли студенти ЕГ_м знайомились із поняттям концепту та його структурою. Словник концептів виступив не лише ілюстративним матеріалом до теоретичних положень лекції, а й дидактичним засобом, що забезпечував формування практичних лексикографічних умінь і навичок. Продемонструємо зразки лексикографічно-культурологічних вправ, які були спрямовані насамперед на засвоєння базових понять лінгвокультурології.

Вправа 50. Як підкреслює В. А. Маслова, «в широкому розумінні структуру концепту можна уявити у вигляді кола, в центрі якого

знаходиться основне поняття – ядро концепту, а на периферії розміщується все те, що привноситься культурою, традиціями, народним й особистим досвідом» (Введение в когнитивную лингвистику, 2007, с. 55). Чи відтворена структура концепту в побудові словникових статей мультимедійного словника «Концепти української культури»? Яким чином? На конкретному прикладі розкрийте структуру концепту.

Вправа 51. Проаналізуйте концепт «троянда» за мультимедійним словником «Концепти української культури». Визначте його ядро. Які словники містять інформацію про ядро концепту? Ознайомтесь із прикладами функціонування культурного концепту «троянда» в художньому контексті. Які додаткові образні та оцінні характеристики концепту доповнюють його ядро?

Вправа 52. Ознайомтесь з описом концепту «мати» за мультимедійним словником «Концепти української культури». Виділіть у його структурі загальнолюдські (універсальні) та національно-культурні компоненти. Як концепт «мати» проінтерпретовано в живописі та музиці? Які асоціації у вас викликає картина І. Гончара «Портрет матері»? Доповніть структуру концепту індивідуально-особистісними компонентами, побудувавши розповідь на власних спогадах, переживаннях, асоціаціях.

З іншого боку, за допомогою словника концептів студенти ЕГ_м вивчали та описували основні концепти української культури, наприклад:

Вправа 53. Ознайомтесь з описом концепту «мак» за мультимедійним словником «Концепти української культури». Виділіть ядро концепту. Встановіть периферію концепту на основі аналізу лексико-фразеологічного та пареміологічного ілюстративного матеріалу, а також фольклорних і художніх текстів, поданих у словнику.

Вправ 54. Побудуйте розгорнутий опис концепту (на вибір), використовуючи матеріали мультимедійного словника «Концепти української культури». Відповідь доповніть власними прикладами.

Вправа 55. Побудуйте графічну модель концепту «піч» за матеріалами мультимедійного словника «Концепти української культури».

Наведені варіанти тренувальних вправ пропонувались у певній послідовності: від виокремлення когнітивних ознак концепту до побудови його словесної і графічної моделі, готуючи студентів таким чином до самостійної пошуково-дослідницької діяльності, спрямованої на дослідження концептосфери української культури.

Лексикографічно-культурологічні вправи творчо-дослідницького характеру завершували практичну частину навчального курсу «Лінгвокультурологія», передбачаючи такі завдання:

1. Підготувати лінгвокультурологічний портрет слова (на вибір).
2. Беручи за основу методику опису концепту В. А. Маслової, побудувати словесну модель одного з концептів української культури (за вибором). На основі зібраного матеріалу розробити власний проект електронної словникової статті до мультимедійного словника «Концепти української культури».

Лінгвокультурологічний портрет слова – це опис національно-культурного компонента значення слова, побудований на роботі з лінгвістичними і лінгвокультурологічними словниками. Лінгвокультурологічне портретування включало три шаблі:

1) аналіз матеріалів тлумачного і лінгвокультурологічного словників, у тому числі мультимедійного словника «Концепти української культури», спрямований на виокремлення основного лексичного значення слова та культурних сем у значенні слова;

2) аналіз матеріалів лінгвістичних словників з метою виокремлення додаткової культурної інформації про слово; це насамперед робота з етимологічним, історичним, фразеологічним словниками та словником крилатих слів і висловів, мови письменників, які вважаються найціннішим джерелом вивчення не лише «культурної» пам'яті слова, а й культури певного народу загалом;

3) добір ілюстративного матеріалу, що репрезентує національно-забарвлені смислові підтексти вживання слова.

Студентам ЕГ_м пропонувалось лінгвокультурологічний портрет слова подати у вигляді навчальної мультимедійної презентації, розрахованої для учнів ЗОШ. При цьому магістранти чітко визначали клас, тему і мету уроку, на якому буде використано матеріал, складала методичний коментар та промову, яка буде супроводжувати презентацію. Подібні завдання озброювали студентів практичними вміннями і навичками оперування лексикографічним матеріалом у майбутній професійній діяльності. Так, лінгвокультурологічне портретування передбачало відбір і систематизацію необхідної культурологічної та лінгвістичної інформації про слово у процесі роботи з різними типами словників, їх зіставлення та критичне оцінювання отриманих фактів, а ускладнене методичним моделюванням – спрямовувало на пошук ефективних і доцільних прийомів презентації лексикографічного матеріалу у навчальній ситуації.

На відміну від попереднього завдання проектування словникової статті мультимедійного словника за матеріалами лінгвоконцептологічного опису концепту поєднувало два види роботи. З одного боку, студенти ЕГ_м звертались до різних типів словників для вияву інформаційного змісту концепту, що становить один з основних прийомів семантико-когнітивного опису концептів, а з іншого, – самостійно відбирали і систематизували лінгвокультурологічний матеріал і на цій підставі будували та впорядковували словникові статті з використанням комп'ютерних технологій.

Отже, і за бакалаврською, і за магістерською експериментальними програмами студенти проходили шлях від користувача словниково-довідниковою літературою до укладача лексикографічного матеріалу. При цьому підготовлений у спеціальному комп'ютерному форматі мультимедійний словник «Концепти української культури» слугував: *для викладачів-експериментаторів*: 1) ілюстративним матеріалом до текстової

частини лекції, своєрідним мотиваційним прийомом, завдяки використанню на лекційному занятті текстових, звукових, графічних та відеослайдів як інформаційних зон мультимедійного словника; 2) ядром для побудови системи лексикографічних вправ, проблемних, творчих і дослідницьких завдань; *для студентів експериментальних груп*: 1) джерелом довідникової інформації для виконання домашніх завдань, підготовки до лекцій або підсумкового контролю; 2) засобом формування лексикографічних умінь і навичок, зокрема вмінь користуватись електронними лексикографічними виданнями; *для викладачів-експериментаторів та студентів експериментальних груп*: електронно-інформаційним та освітньо-культурним гіперсередовищем, в організації якого брали участь і викладачі, і студенти, доповнюючи, розширюючи або поновлюючи електронні словникові статті під час обговорення пошуково-дослідницьких проектів на практичних заняттях.

3.3. Прикінцевий аналіз результатів експериментально-дослідного навчання

На завершальному етапі дослідження було проведено контрольний зріз, що мав на меті перевірити ефективність методики поетапного формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей. Процедура проведення прикінцевого контрольного зрізу була аналогічною до констатувального, здійснюючись шляхом аналізу результатів виконаних завдань студентів ЕГ_б, ЕГ_м та КГ_б КГ_м.

Отже, щоб простежити динаміку змін у рівнях сформованості лексикографічної компетенції наприкінці дослідного навчання студентам було запропоновано виконати контрольні роботи (Додаток Б, В, Г).

Перша контрольна робота (Додаток Б) мала на меті виявити знання студентів з теорії лексикографії. Кількісний аналіз знань теоретичного матеріалу передбачав підрахунок правильних повних, правильних неповних і

неправильних відповідей. Кількісний аналіз відповідей студентів на запитання теоретичного характеру подано в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

Кількісний аналіз відповідей студентів на запитання теоретичного характеру

(за результатами прикінцевого зрізу у (%))

запитання	Відповідь (у %)															
	правильна повна				правильна неповна				неправильна				відсутня			
	ЕГ _б	КГ _б	ЕГ _м	КГ _м	ЕГ _б	КГ _б	ЕГ _м	КГ _м	ЕГ _б	КГ _б	ЕГ _м	КГ _м	ЕГ _б	КГ _б	ЕГ _м	КГ _м
1	42	40	44	39	52	47	56	44	6	13	-	6	-	-	-	-
2	24	18	38	28	47	35	50	44	23	37	6	17	6	10	6	11
3	11	8	38	22	39	31	50	44	37	43	6	22	13	18	6	11
4	27	16	39	33	42	35	44	39	28	47	17	28	3	2	-	-
5	22	13	33	23	39	35	44	33	26	39	17	33	13	13	6	12
6	21	16	39	28	58	52	44	33	19	29	17	33	2	3	-	6
7	18	8	33	22	36	18	50	39	31	48	16	17	15	26	-	22
8	19	16	39	28	52	43	44	33	27	39	11	22	2	2	6	17
9	18	11	39	22	38	32	44	33	39	47	11	33	5	10	6	12

Як засвідчили відповіді студентів, 1 запитання контрольної роботи не викликало значних утруднень у студентів, адже 42% в ЕГ_б, 40% в КГ_б, 44% ЕГ_м, 39% КГ_м дали правильну повну відповідь, акцентуючи увагу як на теоретичному, так і на практичному напрямі лексикографії. Правильну неповну відповідь дали 52% в ЕГ_б, 47% в КГ_б, 56% ЕГ_м, 44% КГ_м майбутніх філологів.

На 2 питання 24% студентів ЕГ_б, 18% в КГ_б, 38% ЕГ_м, 28% КГ_м дали правильну повну відповідь, акцентуючи на другій частині питання: *«Словник – довідкове видання, що містить упорядкований перелік мовних одиниць (слів, словосполучень, фраз, термінів, імен, знаків), забезпечених довідковими даними, що відносяться до них. Словник виконує найважливіші функції у мові: інформативну, нормативну, комунікативну, креативну, дидактичну, адже через слово словник передає знання найкоротшим шляхом. Фіксує знання й уживання слова, словник сприяє удосконаленню, уніфікації мови, подає норми слововживання, виступає дидактичним матеріалом для всіх,*

хто прагне здобути освіту та поліпшити знання в різних галузях науки»; 47% студентів ЕГ_б, 35% КГ_б, 50% ЕГ_м, 44% КГ_м спромоглися дати правильну неповну відповідь. Неправильно відповіли 23% ЕГ_б, 37% КГ_б, 6% ЕГ_м, 17% КГ_м філологів та не дали відповіді на це запитання 6% ЕГ_б, 10% КГ_б, 6% ЕГ_м, 11% КГ_м.

Щодо 3 запитання, то 11% ЕГ_б, 8% КГ_б, 38% ЕГ_м, 22% КГ_м опитуваних змогли дати правильні повні відповіді, 39% ЕГ_б, 31% КГ_б, 50% ЕГ_м, 44% КГ_м студентів зазначили лише прізвища відомих лексикографів та їхні праці, наприклад: *«Лексис»* та *«Грамматика словенська»* Лаврентія Зизанія, *«Лексикон славеноросский»* Памва Беринди, *«Лексиконъ латинскій»* Єпіфанія Славинецького, *«Словарь української мови»* Б. Грінченка, а визначити їх роль у становленні української лексикографії студенти не змогли, відповіли не правильно 37% ЕГ_б, 43% КГ_б, 6% ЕГ_м, 22% КГ_м та 13% ЕГ_б, 18% в КГ_б, 6% ЕГ_м, 11% КГ_м не дали відповідей.

На 4 питання 27% студентів ЕГ_б, 16% КГ_б, 39% ЕГ_м, 33% КГ_м дали правильну повну відповідь, 42% ЕГ_б, 35% КГ_б, 44% ЕГ_м, 39% КГ_м подали типологію словників, вибірково зазначаючи цільове призначення словника, не впорались із запитанням 28% ЕГ_б, 47% КГ_б, 17% ЕГ_м, 28% КГ_м (дали неправильну відповідь) та 3% студентів ЕГ_б та 2% в КГ_б (не відповіли).

Структурні елементи словника визначили правильно 22% ЕГ_б, 13% КГ_б, 33% ЕГ_м, 23% КГ_м. Студенти експериментальних груп зазначили *«вступ або передмову, інструкції щодо користування, перелік умовних позначок, власне словник, додатки, літературу»*, що свідчить про систематичну і копітку роботу із словниково-довідниковою літературою. 39% студентів ЕГ_б, 35% КГ_б, 44% ЕГ_м, 33% КГ_м дали правильну неповну відповідь, 26% респондентів ЕГ_б, 39% КГ_б, 17% ЕГ_м, 33% КГ_м відповіли неправильно та відсутня відповідь спостерігалась у 13% ЕГ_б, 13% КГ_б, 6% ЕГ_м, 12% КГ_м опитуваних.

Як засвідчили відповіді студентів на 6 запитання, поняття «словникова стаття» добре розуміють 21% ЕГ_б, 16% КГ_б, 39% ЕГ_м, 28% КГ_м опитуваних,

58% ЕГ_б, 52% КГ_б, 44% ЕГ_м, 33% КГ_м дали правильну неповну відповідь, 19% ЕГ_б, 29% КГ_б, 17% ЕГ_м, 33% КГ_м відповіли неправильно.

На 7 запитання студенти експериментальних груп дали такі визначення: *«нова галузь лексикографії, що займається упорядкуванням лінгвокультурологічних словників»*, *«новий напрям лексикографічної науки, що займається збиранням етнокультурної лексики та упорядкуванням словників»*. До такого типу словників належить *«Знаки української культури» В. В. Жайворонка*, *«Україна в словах: Мовоукраїнознавчий словник довідник» Н. О. Данилюк*, *«Словник символів культури України» О. І. Потапенка*, *«100 найвідоміших образів української міфології» за загальною редакцією О. М. Таланчук, Ю. І. Бедрика*», даючи повну відповідь 18% ЕГ_б, 8% КГ_б, 33% ЕГ_м, 22% КГ_м, неповну правильну – 36% ЕГ_б, 18% КГ_б, 50% ЕГ_м, 39% КГ_м, неправильну – 31% ЕГ_б, 48% КГ_б, 16% ЕГ_м, 17% КГ_м, не дали відповідь – 15% ЕГ_б, 26% КГ_б, 0% ЕГ_м, 22% КГ_м.

Комп'ютерну лексикографію визначили (*«нова галузь лексикографії, яка вивчає та упорядковує електронні словники»*, *«сучасний напрям мовознавства, що займається збиранням та укладанням матеріалу в електронному форматі» тощо*) правильно 19% ЕГ_б, 16% КГ_б, 39% ЕГ_м, 28% КГ_м, 52% студентів ЕГ_б, 43% КГ_б, 44% ЕГ_м, 33% КГ_м дали правильну неповну відповідь, 27% респондентів ЕГ_б, 39% КГ_б, 11% ЕГ_м, 22% КГ_м відповіли неправильно на 8 питань. Не дали відповіді 2% ЕГ_б, 2% КГ_б, 6% ЕГ_м, 17% КГ_м.

На 9 запитання 18% студентів ЕГ_б, 11% КГ_б, 39% ЕГ_м, 22% КГ_м дали правильні повні відповіді, розкриваючи особливості як електронного, так і мультимедійного словника, 38% ЕГ_б, 32% КГ_б, 44% ЕГ_м, 33% КГ_м дали неповні правильні, не розкривши третьої частини запитання, 39% ЕГ_б, 47% КГ_б, 11% ЕГ_м, 33% КГ_м відповіли неправильно, 5% ЕГ_б, 10% КГ_б, 6% ЕГ_м, 12% КГ_м не дали відповідей на запитання.

Як бачимо, студенти як експериментальних, так і контрольних груп були ознайомлені з теоретичним матеріалом курсу лексикографії, адже

правильно розкривали зміст комп'ютерної, лінгвокультурологічної лексикографії, електронного словника, назвали відомих українських лексикографів, відповіді ілюстрували прикладами, орієнтувалися в лексикографічних поняттях. На нашу думку, це було зумовлено вивченням курсу «Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія» та «Лінгвокультурологія», що є обов'язковими на філологічних факультетах ВНЗ. Однак більш відчутними порівняно з результатами учасників КГ_б та КГ_м були позитивні зрушення в ЕГ_б та, відповідно, в ЕГ_м, оскільки під час експериментального навчання увага приділялася національно-культурному компоненту значення слова і засобам його фіксації у лексикографічних джерелах, різним типам словників, проблемам лінгвокультурологічної лексикографії, формуванню вмінь користуватися лексикографічними джерелами різних типів, у тому числі електронними.

Контрольна робота № 2 (додаток В) мала на меті з'ясувати рівень сформованості вмінь користуватись словниково-довідниковими джерелами різних типів, обізнаність студентів з лінгвокультурологічними та електронними словниками, що демонструють здобутки української лексикографії. Студенти повинні були виконати завдання, які ґрунтувались на роботі з різними типами словників та передбачали базові операції з лексикографічним матеріалом. Кожна відповідь оцінювалась як правильна повна, правильна неповна, неправильна відповідь. Результати контрольної роботи № 2 унаочнено в таблиці 3.3.

Як засвідчив аналіз відповідей, значних труднощів студенти не відчували, даючи мовну характеристику словам «нота» і «качан». Так, 21% студентів ЕГ_б, 13% КГ_б, 22% ЕГ_м, 17% КГ_м дали правильні повні відповіді,

Таблиця 3.3.

Кількісні показники виконання контрольної роботи № 2

(за результатами прикінцевого зрізу)

	Відповідь (у %)
--	-----------------

завдання	правильна повна				правильна неповна				неправильна				Відсутня			
	ЕГ _б	КГ _б	ЕГ _м	КГ _м	ЕГ _б	КГ _б	ЕГ _м	КГ _м	ЕГ _б	КГ _б	ЕГ _м	КГ _м	ЕГ _б	КГ _б	ЕГ _м	КГ _м
1	21	13	22	17	53	45	56	48	26	42	22	39	-	-	-	-
2	16	11	28	22	53	42	50	45	29	44	22	33	2	3	-	-
3	19	14	39	33	48	44	44	39	31	40	17	28	2	2	-	-
4	14	8	28	17	41	26	49	33	37	53	17	39	8	13	6	11
5	21	13	22	17	37	26	44	33	34	51	28	39	8	10	6	11

53% ЕГ_б, 45% КГ_б, 56% ЕГ_м, 48% КГ_м частково впорались із завданням, даючи правильні неповні завдання, 26% ЕГ_б, 42% КГ_б, 22% ЕГ_м, 39% КГ_м виконали завдання неправильно. При відповідях на запитання студенти експериментальних груп урахували набуті знання про різні типи словників, тому характеристика запропонованих слів не обмежувалась лише тлумачним словником. Студенти використали термінологічний, фразеологічний, граматичний, словник іншомовних слів, словник синонімів, омонімів, навели яскраві приклади.

Позитивних результатів досягли студенти експериментальних і контрольних груп під час виконання 2 завдання: 16% ЕГ_б, 11% КГ_б, 28% ЕГ_м, 22% КГ_м дали правильну повну відповідь, 53% ЕГ_б, 42% КГ_б, 50% ЕГ_м, 45% КГ_м частково відповіли на запитання, розкриваючи значення виділених слів лише за допомогою тлумачного або лінгвокультурологічного словника, 29% ЕГ_б, 44% КГ_б, 22% ЕГ_м, 33% КГ_м виконали завдання неправильно та 2% ЕГ_б, 3% КГ_б не дали відповідей на запитання.

У 3 завданні 19% ЕГ_б, 14% КГ_б, 39% ЕГ_м, 33% КГ_м дали правильну повну відповідь, 48% ЕГ_б, 44% КГ_б, 44% ЕГ_м, 39% КГ_м частково виконали завдання, 31% ЕГ_б, 40% КГ_б, 17% ЕГ_м, 28% КГ_м неправильно виконали завдання, відсутня відповідь спостерігалась у 2% ЕГ_б та 2% КГ_б. Більшість студентів контрольних груп, як і під час констатувального зрізу, просто занотували словникові статті, почерпнуті лише з одного лексикографічного джерела, тому, відповідно, у студентів виникали труднощі побудувати широкий синонімічний ряд.

Щодо 4 завдання, то 14% студентів ЕГ_б, 8% КГ_б, 28% ЕГ_м, 17% КГ_м повністю впорались із запропонованим завданням, правильні неповні відповіді дали 41% ЕГ_б, 26% КГ_б, 49% ЕГ_м, 33% КГ_м, але використовуючи тлумачний словник та словник символів, повністю не розкривали національно-забарвленого підтексту слова, 37% ЕГ_б, 53% КГ_б, 17% ЕГ_м, 39% КГ_м не правильно виконали завдання, 8% ЕГ_б, 13% КГ_б, 6% ЕГ_м, 11% КГ_м взагалі не виконали завдання.

Як позитивні результати, слід відзначити відповіді студентів на останнє завдання контрольної роботи №2. Так 21% опитуваних ЕГ_б, 13% КГ_б, 22% ЕГ_м, 17% КГ_м повністю впорались із завданням, зазначивши як україномовні, так і російськомовні сайти: електронна система «Словники України, що об'єднує п'ять словників: орфографічний, орфоепічний, синонімічний, антонімічний, фразеологічний, «Великий академічний тлумачний словник української мови» у 20-ти томах, «Великий сучасний словник української мови», «Морфемно-словотвірну базу української мови», «Лінгвістичний портал», «Вікіпедія», «Словари и энциклопедии на Академике». Скориставшись електронними словниками, сайтами та порталом студенти експериментальних груп спромоглися розкрити етимологію досліджуваного слова «козак», граматичну характеристику слова та проілюстрували його влучними синонімами та фразеологізмами. 37% ЕГ_б, 26% КГ_б, 44% ЕГ_м, 33% КГ_м студентів частково впорались із завданням, 34% ЕГ_б, 51% КГ_б, 28% ЕГ_м, 39% КГ_м опитуваних дали неправильні відповіді та 8% ЕГ_б, 10% КГ_б, 6% ЕГ_м, 11% КГ_м не дали відповідей на останнє завдання.

Як засвідчили результати аналізу відповідей студентів ЕГ_б і КГ_б, ЕГ_м і КГ_м, опитувані з ЕГ_б і ЕГ_м продемонстрували набагато вищий рівень сформованості лексикографічних знань, умінь і навичок, отже, рівень сформованості лексикографічної компетенції в цих групах значно підвищився порівняно з КГ_б і КГ_м. На нашу думку, таку розбіжність можна пояснити посиленою увагою до аналізу макро- і мікроструктури словника, метамовови опису, типології словників, стилістичних позначок, систематичною роботою з

різними типами словників, у тому числі, з мультимедійним лінгвокультурологічним словником «Концепти української культури», що у свою чергу, поліпшило лексикографічні вміння порівнювати різні лексикографічні видання, критично їх оцінювати, вибирати необхідне лексикографічне джерело для виконання тих чи тих вправ і завдань.

Контрольна робота № 3 мала на меті виявити навички роботи збирача й обробки друкованого і комп'ютерного лексикографічного матеріалу на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях, тому завдання були розроблені окремо для ОКР «бакалавр» і ОКР «магістр» з урахуванням відповідних програмних вимог. Студентам-бакалаврам було запропоновано написати науково-популярне лексикографічне есе про флороконцепт «тополя» на підставі інформації, поданої в різних словниках (Додаток Г). Письмова робота оцінювалась за 4-бальною шкалою і критеріями, визначеними для контрольної роботи № 3 діагностувального етапу констатувального зрізу.

Кількісний аналіз результатів виконання бакалаврами завдання креативно-пошукового характеру наведено в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4.

Кількісні показники виконання контрольної роботи № 3

(ОКР «бакалавр»)

Групи	Робота виконана (у %)			не виконали завдання
	правильно повно «4 бали»	правильно неповно «3 бали»	неправильно «2 бали»	
ЕГ ₆	31	43	21	5
КГ ₆	16	36	42	6

Як свідчать результати аналізу творчих робіт студентів, 31% студентів в ЕГ₆ та 16% у КГ₆ подали правильні повні відповіді, розкривши зміст поняття «тополя» за допомогою тлумачного, етимологічного, термінологічного словників, часто порівнюючи словникові статті джерел одного типу. До основної характеристики слова було додано граматичні властивості, почерпнуті з електронної системи «Словники України on-line», проілюстровано мовне фразеологічне багатство за «Словником

фразеологізмів української мови». Скориставшись «Словником символів культури України» О.І. Потапенка, «Українською малою енциклопедією» Є. Онацького, словником-довідником В. В. Жайворонка «Знаки української етнокультури», студенти розкрили символічне значення тополі (*символ дівчини, матері, стрункості, символ туги* тощо), а попрацювавши з мультимедійним лінгвокультурологічним словником «Концепти української культури», влучно добирали цитати до кожного символічного значення (*«Дівчина, як тополя», «Дівчина тонка, як тополя»* (струнка, висока, рівна, худа), *«Тополиний дівочий стан», «Тополі стоять, мов струнки наречені»; рубання, ламання тополі символізувало кохання та подальше заміжжя: «Було б не рубати у полі тополі, було б не сватати мене, молодой», «Ой там в полі дві тополі, - третя зелененька; Не йди замуж, моя доню, бо ще молоденька!»; «Вона ж, як в траурі тополя, стояла викликом для всіх тощо*), наводили приклади згадування тополі в різних художніх творах, реінтерпретації флороконцепту в піснях та образотворчому мистецтві.

43% студентів в ЕГ₆ та 36% у КГ₆ подали правильні неповні відповіді. Характеристику слова тополя склав аналіз інформації, почерпнутої з 3-4 словників: тлумачного, етимологічного, словника іншомовних слів та інколи термінологічного або лінгвокультурологічного. У відповідях не вистачало логічності викладу відібраного ілюстративного матеріалу. 21% студентів в ЕГ₆ та 42% у КГ₆, на жаль, не впорались із завданням, адже у відповідях переважало занотовування словникових статей різних типів, без власних коментарів та прикладів, без логічних переходів до наступного речення та абзацу, тобто у студентів викликало значні труднощі не лише відібрати необхідну лексикографічну інформацію, а й поєднати фактичний матеріал відповідно до вимог обраного науково-популярного стилю. У 5% студентів в ЕГ₆ та 6% у КГ₆ відповідь була відсутньою. Для багатьох студентів також виявилось складним вибрати словник та оцінити словникову статтю, її зміст з позиції відповідності поставленому комунікативному завданню, художньо

опрацювати зібраний матеріал, порівнюючи та доповнюючи його інформацією з різних джерел.

Контрольна робота № 3 для магістрантів складалася з двох завдань, які також оцінювались за шкалою і критеріями, розробленими для контрольної роботи № 3 діагностувального етапу констатувального зрізу.

Таблиця 3.5.

Кількісні показники виконання контрольної роботи № 3

(ОКР «магістр»)

Завдання	Виконали завдання (у %)						Не виконали завдання	
	правильно повно «4 бали»		правильно неповно «3 бали»		неправильно «2 бали»			
	ЕГ _м	КГ _м	ЕГ _м	КГ _м	ЕГ _м	КГ _м	ЕГ _м	КГ _м
1	33	22	50	39	17	33	-	6
2	39	22	44	33	12	33	6	11

Як видно з таблиці 3.5., із першим завданням повністю впорались 33% студентів в ЕГ_м та 22% у КГ_м, подавши не лише визначення понять наукової і навчальної лексикографії, а й мету, завдання, основні проблеми та перспективи зазначених галузей лексикографії, аргументуючи свої думки прикладами словників. Студенти експериментальних груп, окрім назви словника і прізвища автора, подавали короткі характеристики зазначеного джерела, наприклад: *«Шкільний словник літературознавчих термінів» – перший електронний словник, призначений для школярів з теорії літератури. Словник розроблений для учнів старшої школи і містить інформацію зі світової та української літератури XVIII-XX століття. Потрібний матеріал можна шукати за алфавітом або покажчиком, чи користуватися гіперпосиланнями, що значно економить час»; «Шкільний англо-український словник з ілюстраціями і прикладами» – словник, що складають базові слова англійської мови та їх переклад українською. Приклади, що наведені у словнику, допоможуть учням навчитися правильно вживати слова у відповідній комунікативній ситуації»* тощо. Більшість студентів КГ_м подавали назву лексикографічного джерела і прізвище автора, наприклад: *«Шкільний*

словник української мови. 5 в 1.» (укл. Співак Т. К.), «Шкільний словник наголосів української мови» (укл. О. А. Давидова), «Шкільний словник української мови. 9 в 1.» (укл. Співак Т. К.), «Шкільний мега-словник з української мови» (Т. Вакуленко) тощо.

50% студентів в ЕГ_м та 39% у КГ_м подали поверхові характеристики наукової і навчальної лексикографії, згадуючи недостатню кількість прикладів лексикографічних джерел (2-3 словника), призначених для сучасної школи. 17% студентів в ЕГ_м та 33% у КГ_м не впорались із завданням, магістранти подали лише визначення понять «наукова» і «навчальна» лексикографія, що виявилися неправильними та в окремих роботах було зазначено декілька назв словників, призначених не для школярів, а для загального кола користувачів.

Як засвідчили результати аналізу відповідей студентів на друге завдання контрольної роботи №3, 39% магістрантів ЕГ_м і 22% КГ_м подали правильні повні відповіді. Студенти, легко орієнтуючись у словникових статтях різних типів, скористались етимологічним, тлумачним словником та розкрили лексичне значення слова (*«му́зика – вид мистецтва, що відображає дійсність у звукових художніх образах за допомогою спеціальних музичних інструментів і ґрунтується на здатності людини асоціювати звукові відчуття з зовнішнім і внутрішнім світом; твір, фрагмент твору або сукупність творів такого мистецтва; гармонійне приємне звучання. тощо»*, *«музи́ка – людина, яка грає на музичних інструментах, музикант»*), занурившись у словник синонімів та словник фразеологізмів, відтворили синонімічний ряд та фразеологічне багатство слова, скориставшись словником В. В. Жайворонка, увиразнили етнокультурний зміст слова, навели приклади з фольклору та художніх творів (*«Якби добрі музики, то й козачка б утнув»* (І.Нечуй-Левицький), *«Нащо мені музики, коли в нас довгі язики?»* (приказка), *«Якби мені черевики, то пішла б я на музики»* (Т.Шевченко) тощо), образотворчого мистецтва (*М. Маловський «Троїсті музики», І. Гончар «Дума про Тараса», А.*

Манастирський «Лірник» тощо). Фактичний матеріал було логічно викладено та підтримано значною кількістю прикладів.

44% магістрантів ЕГ_м і 33% КГ_м дали правильні неповні відповіді. Магістранти задоволились лише декількома лексикографічними джерелами, тому лексикографічний опис слів виявився поверховим, адже фіксувалося переважно лексичне та граматичне значення слова. Деякі намагалися розкрити фразеологічний зміст слів, проілюструвавши лише одним прикладом (*«Потрібен, як глухому музика» – зовсім не потрібно*), що, на нашу думку, є не достатнім. При цьому, деякі магістранти, скориставшись базою даних електронної лексикографії, проілюстрували лексикографічний опис слів «му́зика / музи́ка» мелодією В. Барвинського «Пісня Лірників та жартівливою піснею «Казки лірника Сашка».

12% студентів ЕГ_м і 33% КГ_м не впорались із останнім завданням, давши неправильні відповіді. Такі студенти склали лексикографічний опис без послідовного викладу думок, без правильно дібраних прикладів, не враховуючи основної мети завдання. У 6% ЕГ_м і 11% КГ_м відповідь була відсутньою.

Насамкінець експериментально-дослідного навчання за результатами прикінцевого зрізу було здійснено повторне ранжування студентів ЕГ_б, КГ_б та ЕГ_м, КГ_м та порівняно рівні сформованості лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей (кількісні дані подано у таблиці 3.6.).

Таблиця 3.6.

Рівні сформованості ЛК у студентів філологічних спеціальностей

(за результатами констатувального та прикінцевого зрізів (у %))

Групи	ЕГ _б		КГ _б		ЕГ _м		КГ _м		ЕГ _б		КГ _б		ЕГ _м		КГ _м	
	за результатами констатувального зрізу								за результатами прикінцевого зрізу							
	Кількість студентів	у %	Кількість студентів	у %	Кількість студентів	у %	Кількість студентів	у %	Кількість студентів	у %	Кількість студентів	у %	Кількість студентів	у %	Кількість студентів	у %
Рівні Достатній	3	5%	4	7%	1	5%	2	11%	14	22%	8	13%	5	28%	3	17%
Середній	16	26%	17	27%	10	56%	7	39%	29	48%	22	35%	11	61%	8	44%
Елементарний	43	69%	41	66%	7	39%	9	50%	19	30%	32	52%	2	11%	7	39%
Разом	62	100%	62	100%	18	100%	18	100%	62	100%	62	100%	18	100%	18	100%

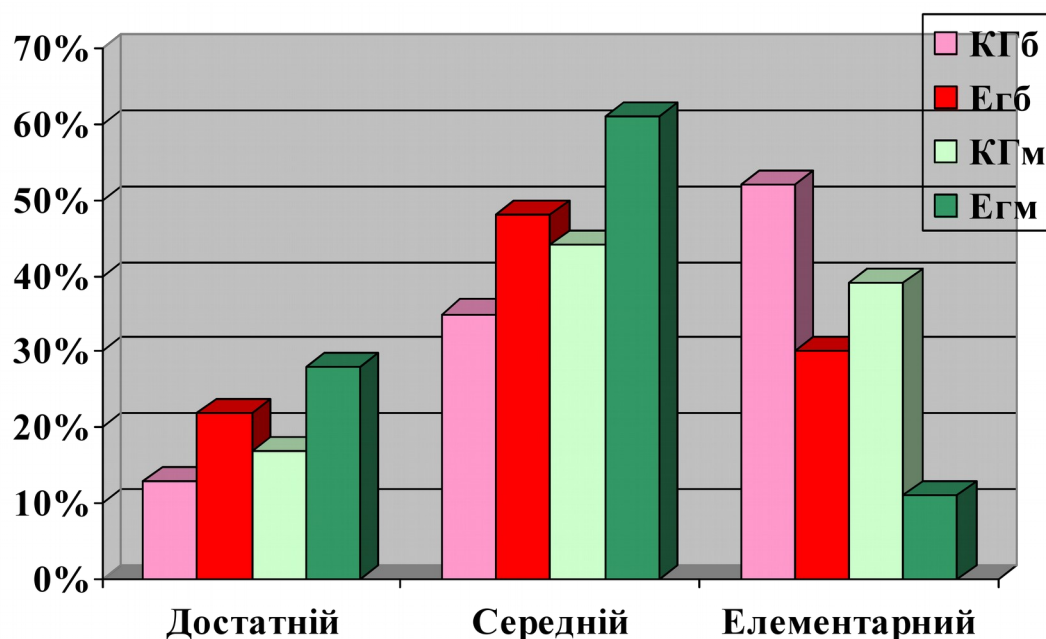
Так, достатнього рівня сформованості лексикографічної компетенції досягли 22% студентів ЕГ_б (на констатувальному зрізі – 5%), 13% студентів КГ_б (на констатувальному – 7%), середній рівень був зафіксований у 48% студентів ЕГ_б (на констатувальному – 26%), 35% КГ_б (на констатувальному – 27%), на елементарному рівні продовжували перебувати 30% ЕГ_б (на констатувальному – 69%), і 52% майбутніх філологів (на констатувальному – 66%).

Щодо магістрантів, то ситуація видалася такою: достатній рівень був характерний для 28% ЕГ_м (на констатувальному – 5%), 17% КГ_м (на констатувальному – 11%), середній рівень спостерігався у 61% ЕГ_м (на констатувальному – 56%), 44% КГ_м (на констатувальному – 39%), елементарний рівень був у 11% ЕГ_м (на констатувальному – 39%), 39% КГ_м (на констатувальному – 50%).

Динаміку змін, які відбулись у студентів експериментальних і контрольних груп, проілюстровано в діаграмі.

Діаграма

**Рівні сформованості лексикографічної компетенції у студентів
філологічних спеціальностей (за результатами прикінцевого зрізу)**

Як бачимо, відбувся значний перерозподіл студентів ЕГ_б, КГ_б та ЕГ_м, КГ_м за рівнями сформованості ЛК. Так, зросла кількість студентів із достатнім (22% ЕГ_б і 28% ЕГ_м, 13% КГ_б і 17% КГ_м) та середнім рівнем (48% ЕГ_б і 61% ЕГ_м, 35% КГ_б і 44% КГ_м) сформованості ЛК. Студенти, які досягли достатнього та середнього рівня сформованості ЛК продемонстрували належне володіння базовим термінологічним апаратом з лексикографії, макро- і мікроструктурою словника, найважливішими працями українських лексикографів та різними типами словників української мови, в тому числі лінгвокультурологічним і базою даних електронної лексикографії. Виявили стійкі вміння вибрати необхідне лексикографічне джерело з урахуванням його типу і жанру, здійснювати в ньому цілеспрямований пошук, порівнювати лексикографічні видання або лексикографічний матеріал, систематизували, коментували та оцінювали його відповідно до сфери і ситуації спілкування. Зазнав кількісного перерозподілу й елементарний рівень сформованості ЛК. Так, елементарний рівень до навчання був у 69% студентів ЕГ_б, 66% КГ_б, 39% ЕГ_м і 50% КГ_м, а після експериментально-дослідного навчання ці показники в ЕГ_б і ЕГ_м помітно зменшились у зв'язку із досягненням студентами достатнього і середнього рівнів до 30% у студентів ЕГ_б, 52% КГ_б, 11% ЕГ_м і 39% КГ_м.

З метою об'єктивної оцінки результатів експериментально-дослідного навчання було задіяно методи математичної статистики, зокрема t-критерій Стьюдента, для перевірки статистичних гіпотез (Додаток 3). Отримані кінцеві результати підтвердили дієвість експериментального дослідження та ефективність методики поетапного формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей на ОКР «бакалавр» і «магістр».

Висновки з третього розділу

На формувальному етапі дослідження було науково обґрунтовано й апробовано експериментальну методику поетапного формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей ВНЗ. Із впровадженням двоциклової системи освіти для різних освітньо-кваліфікаційних рівнів було розроблено й експериментально перевірено окремо бакалаврську і магістерську програми. Експериментально-дослідне навчання на ОКР «бакалавр» проводилось у три етапи в межах дисципліни «Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія». Так, змістовий аспект роботи першого – мотиваційно-увідного – етапу передбачав ознайомлення студентів з основними лексикографічними поняттями та класифікацією словників, уведення студентів у коло загальних і лінгвокультурологічних проблем лінгвокультурологічної лексикографії, формування вмінь орієнтуватись у структурі словника та словникової статті.

Другий – операційний – етап мав на меті сформувати вміння користуватися словниково-довідниковими джерелами різних типів, у тому числі базою даних електронної лексикографії, вибирати необхідне лексикографічне джерело з урахуванням його типу і жанру, здійснювати цілеспрямований пошук інформації в лексикографічних джерелах і критично оцінювати її достовірність, порівнювати лексикографічні видання і систематизувати словникову продукцію, вилучаючи необхідну й оперативну інформацію.

Третій – тренувальний – етап передбачав ознайомлення студентів з досвідом словникарської роботи в Україні та за кордоном, лексикографічною критикою та засадами практичної лексикографії і на цій основі формування навичок самостійної науково-дослідницької роботи в галузі лексикографії, що дозволяють швидко розпізнавати, аналізувати, зіставляти різні явища і факти, відображені в лексикографічних джерелах, коментувати й оцінювати їх щодо відповідності сфері і ситуації спілкування.

Експериментальна магістерська програма охоплювала два взаємопов'язаних етапи. Перший – корекційно-збагачувальний – відповідав навчальній дисципліні «Актуальні напрями сучасної лінгвістики», маючи на меті систематизувати, скоригувати і поглибити лексикографічні знання магістрантів, ознайомити з проблемами практичної і комп'ютерної лексикографії, сформувати вміння збирати й обробляти лексикографічний матеріал за допомогою НІТ, користуватися електронними словниками в навчальній і професійній діяльності.

Другий – репродуктивно-конструктивний – етап, запроваджений у межах дисципліни «Лінгвокультурологія», був скерований на ознайомлення магістрантів з проблематикою лінгвокультурологічної лексикографії, на відпрацювання лексикографічних умінь з опорою на мультимедійний словник «Концепти української культури», зокрема вмінь адекватно сприймати текст лінгвокультурологічного словника, вилучаючи з нього найбільш істотну інформацію про слово або іншу одиницю (концепт), що є об'єктом опису, а також вмінь укладати лексикографічний матеріал з використанням НІТ.

На прикінцевому етапі дослідження було проведено контрольний зріз, що засвідчив динаміку у рівнях сформованості лексикографічної компетенції до та після експериментально-дослідного навчання: збільшилася кількість студентів із достатнім (22% студентів $EГ_6$ (на констатувальному зрізі – 5%) і 28% $EГ_м$ (на констатувальному – 5%) і середнім рівнем (48% студентів $EГ_6$ (на констатувальному – 26%) і 61% $EГ_м$ (на констатувальному – 56%) сформованості ЛК. На елементарному рівні було зафіксовано 30% $EГ_6$ і 11% $EГ_м$ (на констатувальному – 69% $EГ_6$ і 39% $EГ_м$).

Ефективність розробленої методики поетапного формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей підтверджують одержані експериментальні дані, а також математична статистика за t-критерієм Стьюдента.

Основні положення третього розділу відображено в таких роботах автора:

1. Надолинська А. С. Система вправ з розвитку лексикографічних умінь і навичок у майбутніх філологів / А. С. Надолинська // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. – № 2 (12). – С. 371-376.
2. Надолинська А. С. Мультимедійні технології в опрацюванні лексикографічного матеріалу у вищій школі / А. С. Надолинська // Наука і освіта. – 2011. – №2. – С. 107-111.
3. Надолинська А. С. Методика формування лексикографічної компетенції на філологічних факультетах ВЗО / А. С. Надолинська // Наукові записки. Серія : Педагогічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – Вип.101. – С. 209–215.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні вперше розглянуто проблему формування лексикографічної компетенції у студентів ВНЗ, відповідно до чого науково обґрунтовано й експериментально апробовано методику поетапного формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей на ОКР «бакалавр» і «магістр».

Однією зі складових комунікативної компетенції студентів філологічних спеціальностей є лексикографічна компетенція, під якою розуміємо цілісне трикомпонентне утворення, що охоплює лексикографічні знання, вміння і навички. Запропонована в дисертації трикомпонентна структура лексикографічної компетенції складається з когнітивно-мотиваційного, компенсаторного і технологічного компонентів.

Критеріями сформованості лексикографічної компетенції та показниками виступили: *термінологічно-когнітивний* – володіння основними поняттями, фактами і структурою розділу «Лексикографія», міцність засвоєння базової термінології з лексикографії (когнітивно-мотиваційний компонент); *інформаційно-типологічний* – обізнаність з найважливішими працями українських лексикографів, знання різних типів словників та їх цільового призначення, орієнтування в макроструктурі та особливостях побудови словникової статті основних типів словників, у тому числі лінгвокультурологічному (когнітивно-мотиваційний компонент); *операційно-діяльнісний* – вміння вибирати необхідне лексикографічне джерело з урахуванням його типу і жанру, вміння здійснювати цілеспрямований пошук інформації в лексикографічних джерелах і критично оцінювати її достовірність, уміння здійснювати порівняльний аналіз лексикографічних видань / лексикографічного матеріалу, систематизувати, коментувати та оцінювати його відповідно до сфери і ситуації спілкування, володіння базою даних електронної лексикографії (компенсаторний компонент); *організаційно-технологічний* – володіння способами збирання, опрацювання (ОКР «бакалавр») та укладання (ОКР «магістр») лексикографічного матеріалу за

допомогою комп'ютерних технологій (мультимедіа), оперування науково-методичним апаратом навчальної лексикографії (ОКР «магістр») – технологічний компонент. Відповідно до означених критеріїв було схарактеризовано три рівні сформованості лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей: достатній, середній, елементарний.

Комп'ютерні технології навчання, передусім мультимедіа й Інтернет, дають підстави для створення і забезпечення інтерактивності навчання, моделювання спеціального навчального гіперсередовища, що дозволяє по-новому осмислити й окреслити шляхи формування фахової компетентності майбутніх філологів загалом і окремих її складових зокрема. Оптимізація комп'ютерних технологій дозволила сформуватися таким напрямам прикладного мовознавства, як комп'ютерна і корпусна лінгвістика, що, у свою чергу, послугувало приводом для інновацій у науці про словники. Оцінюючи лексикографічний напрям сучасної лінгвокультурології, відзначимо важливу тенденцію в його розвитку. Оскільки в наш час стирається межа між лексичним значенням слова й екстралінгвістичним знанням про нього, з'являються словники, що поєднують обидва аспекти. Ідеал сучасної лексикографії – універсальний енциклопедично-тлумачний словник з енциклопедичною, етнолінгвістичною і культурознавчою інформацією.

Систематизований опис національно маркованої лексики і фразеології широко представлений у сучасній українській і зарубіжній лінгвістиці. Водночас у методичних цілях для формування концептосфери як фрагмента мовної картини світу і форми існування культури в мовній свідомості особистості (за Д. С. Лихачовим) доцільно використовувати навчальні лінгвокультурологічні словники національних концептів, до яких зокрема належить і розроблений мультимедійний словник «Концепти української культури». Згідно з класифікацією жанрів лексикографічних видань означений лінгвокультурологічний словник є комплексним словником навчального типу, ідеографічним у своїй основі, що репрезентує певний синтез тлумачного й енциклопедичного словників, охоплюючи елементи історико-етимологічної, синонімічної, фразеологічної і символічної інформації. Головне навчальне призначення словника – допомогти в

осягненні матеріальної і духовної культури, ментальності українського народу. Через лінгвокультурний концепт як одиницю з національно-культурним значенням виникає унікальний образ рідної мови, формуються тезаурусний і лінгвокогнітивний рівні мовної особистості майбутнього філолога. Засвоєння концептів української культури у процесі навчально-мовленнєвої діяльності студентів-бакалаврів і магістрантів експериментально підтвердило навчально-виховний потенціал словника і щодо формування лексикографічної компетенції студентів.

Відповідно до наукових засад методики поетапного формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей на ОКР «бакалавр» і «магістр» було обґрунтовано педагогічні умови, що сприяють оптимізації процесу формування лексикографічної компетенції: забезпечення інформатизації навчального процесу й оптимального співвідношення групових та індивідуальних форм організації навчання; наявність системи вправ і завдань, дієвих прийомів роботи з мультимедійним лінгвокультурологічним словником «Концепти української культури», скерованих на формування лексикографічних знань, умінь і навичок; занурення студентів у лексикографічну аналітико-пошукову діяльність з опрацювання словниково-довідникових джерел; а також одну з провідних вимог кредитно-трансферної системи – впровадження двоциклової системи освіти, кожен ступінь якої вимагає розробки відповідної освітньо-професійної програми.

Поетапне навчання проходило на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях, забезпечуючи запровадження двоциклової системи освіти. Експериментальна методика навчання на ОКР «бакалавр» охоплювала три етапи: мотиваційно-увідний, операційний і тренувальний. Так, на першому етапі проходило ознайомлення з проблематикою значення слова та семантичною структурою лексеми і на цій підставі більш детально розглянуто мікроструктуру словникової статті як відтворення семантичної моделі слова, основні лексикографічні поняття та класифікація словників, коло лінгвокультурологічної лексикографії. На другому

– операційному – етапі було організовано систематичну роботу студентів з різними лексикографічними джерелами, що передбачало виконання лексикографічних вправ та завдань. Третій – тренувальний – етап скерований на систематизацію і поглиблення лексикографічних знань студентів шляхом вивчення граматичних, словотвірних, акцентологічних, орфоепічних, орфографічних словників, а також ознайомлення зі спеціальними, електронними та навчальними словниками.

Експериментально-дослідне навчання на ОКР «магістр» охоплювало два етапи: корекційно-збагачувальний і репродуктивно-конструктивний, упродовж яких особлива увага зверталася на коригування, систематизацію та поглиблення лексикографічних знань студентів, на формування навичок самостійної науково-дослідницької роботи в галузі лексикографії з опорою на культурологічний потенціал сучасного словникарства, оперування набутими лексикографічними знаннями в навчальній і професійній діяльності.

Мікро-цілі кожного з етапів педагогічного експерименту передбачали і різну за характером пізнавальну діяльність учасників експерименту. Залежно від змістової характеристики формувального етапу було розроблено систему вправ і завдань (пізнавальні, тренувальні, творчо-дослідницькі, рефлексивно-контрольні), прийомів роботи зі словниками, методів й інноваційних форм організації навчання (лекція-візуалізація, лекція-презентація, інтерактивна та проблемна лекція), скерованих на формування кожного складника трикомпонентної структури лексикографічної компетенції.

Рівнева характеристика сформованості лексикографічної компетенції прикінцевого зрізу виявила, що на достатньому рівні перебувало 22% студентів ЕГ_б, 13% КГ_б, 28% ЕГ_м і 17% КГ_м, на середньому рівні – 48% студентів ЕГ_б, 35% КГ_б, 61% ЕГ_м, 44% КГ_м, на елементарному рівні – 30% ЕГ_б, 52% КГ_б, 11% ЕГ_м і 39% КГ_м. Причому студенти-бакалаври, володіючи достатнім рівнем теоретичних знань і лексикографічних умінь, відрізнялися від магістрантів нездатністю застосувати їх уповні в лексикографічній практиці. Очевидно, це пов'язано з мінімальною кількістю годин, відведених навчальним планом на вивчення розділу «Лексикографія», внаслідок чого у

студентів-бакалаврів навіть старших курсів немає стійкої потреби звертатися до словникарської продукції, знижена мотивація в оволодінні мультимедійними засобами й користуванні здобутками електронної лексикографії.

Дисертаційна робота започатковує перспективний напрям лінгводидактичного наукового пошуку, пов'язаний з теоретико-методичним забезпеченням аналізу концептуальної і мовної картин світу на базі лексикографічного опису концептів української культури. Перспективи подальших розвідок у визначеному напрямі вбачаємо в тому, що розроблений мультимедійний лінгвокультурологічний словник «Концепти української культури» може лягти в основу зіставного аналізу концептів української мовної картини світу з лінгвокультурними концептами, наявними в інших мовних картинах світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агрикола Э. Микро-, медио- и макроструктура как содержательная основа словаря / Э. Агрикола // Вопросы языкознания. – 1984. – С.72 – 82.
2. Александров Г.Н. Педагогические системы, педагогические процессы и педагогические технологии в современном педагогическом знании. Образовательные технологии и общество / Г. Н. Александров, Н. И. Иванкова, Н. В. Тимошкина. – М.: Педагогика, 2000. – 450 с.
3. Алексеев П. М. Статистическая лексикография / П. М. Алексеев. – Л.: ЛГПИ, 1975. – 120 с.
4. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики / Н. Ф. Алефиренко. М.: Гнозис, 2005. – 326 с.
5. Актуальные проблемы учебной лексикографии / сост. В. А. Редькин. – М.: Русский язык, 1977. – 320 с.
6. Апресян Ю. Д. Язык. Семиотика. Культура. Интегральное описание языка и системная лексикография / Ю. Д. Апресян. – М.: Языки русской культуры, 1995. – 640 с.
7. Арутюнова Н.Д. Введение // Логический анализ языка. Ментальные действия // Российская академия наук. Ин-т языковедения / отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – М.: Наука, 1993. С. 3-7.
8. Аскольдов С. А. Концепт и слово // Русская словесность: антология / под ред. проф. В. П. Нерознака. – М.: Academia, 1997. – С. 267-279.
9. Атаманчук П. С. Дидактичні особливості формування освітнього середовища з ТЗН : навч.-метод. посібник / П. С. Атаманчук, О. М. Ніколаєв, О. М. Семерня. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин О. В., 2008. – 76 с.
10. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А. П. Бабушкин. – М.: Языки славян. культуры, 1996. – 280 с.
11. Байоль О. В. Ядерні номінації концепту самотність (на матеріалі драматургічного дискурсу Теннессі Вільямса) / О. В. Байоль // Проблеми

семантики слова, речення та тексту: зб. наук. праць / відп. ред. Н.М. Корбозерова. – К. : Вид. центр, КНЛУ, 2008. – С. 31-38.

12. Балусьва Ю. В. Історія виникнення мультимедійних засобів навчання та їх упровадження на уроках української мови / Ю. В. Балусьва // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2010. – №22 (209), Ч.ІІ. – С.152-157.

13. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику / А. Н. Баранов. – Изд. 2-е, испр. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 360 с.

14. Бацевич Ф. С. Очерки по функциональной лексикологии / Ф. С. Бацевич, Т. А. Космеда. – Львов : Свит, 1997. – 392 с.

15. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич. – К. : Довіра, 2007. – 205 с.

16. Богуш А. М. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : монографія / А. М. Богуш, О. С. Трифонова, О. І. Кисельова, Ж. Д. Горіна, М. П. Черкасов. – О. : ПНЦ АПН України, 2008. – 272 с.

17. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: курс лекций по английской филологии / Н. Н. Болдырев – Тамбов : Изд-во Тамбовского гос. ун-та, 2000. – 123 с.

18. Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. – К. : ВЦ Академія, 2006. – 368 с.

19. Брицина О. І. Сучасна українська літературна мова: збірник вправ / О. І. Брицина. – К. : Вища школа, 1977. – 363 с.

20. Васильчук Л. Ф. Лексикографія як наука (основи лексикографування) / Л. Ф. Васильчук // Проблеми семантики слова, речення та тексту: зб. наук. пр./ Київ. нац. лінгв. ун-т. – К.: Вид. центр КНЛУ, 1999. – Вип. 16 / відп. ред. Н.М. Корбозерова. – 2006. – 296 с.

21. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежбицкая. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.

22. Вежицкая А. Семантические универсалии и описание языков. / А. Вежицкая. – М., 1984. – 152 с.
23. Великий тлумачний словник сучасної української мови або «СЛОВНИК. net» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lingvo.ua/uk>
24. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
25. Вербицкая М. В. Программа курса лекций «Общая и частная (англоязычная) лексикография» / М. В. Вербицкая // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2008. – №3. – С. 143-152.
26. Верещагин Е. М. Лингвостановедческая теория слова / Е. М. Верещагин, В.Г. Костомаров // М.: Русский язык, 1980. – 320 с.
27. Верещагин Е. М. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1980. – 320 с.
28. Відкритий словник виправлень суржику [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mova.info/Page3.aspx?l1=191>
29. Виноградов В. В. Избранные труды. Лексикология и Лексикография / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1977. – 312 с.
30. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филологические науки. – 2001. – №1. – С. 64-73.
31. Воркачев С. Г. Методологические основания лингвоконцептологии / С. Г. Воркачев // Теоретическая и прикладная лингвистика. Аспекты метакоммуникативной деятельности. – Воронеж, 2002. – Вып.3. – С.79-95.
32. Воробьев В. В. Лингвокультурология: теория и методы / В. В. Воробьев. – М. : Изд-во РУДН, 1997. – 331с.
33. Вусик А. Л. Основы лингвокультурологии: учебное пособие для студентов-магистрантов специальностей: 8.030502 – Русский язык и

література; 8.010103 – Педагогика и методика среднего образования. Русский язык и литература. – Донецк : ООО «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 140 с.

34. Гаврилова Л. Класифікація лекційних презентацій та вимоги до них / Л. Гаврилова, І. Хижняк // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Вип. 50. – 2010. – С. 361-367.

35. Галас Я. З історії української лексикографії на Закарпатті : (XXI – XX ст. до 1945 р.) / Я. Галас // Мовознавство. – 1997. – №6. – С. 37-43

36. Гафарова Г. В. Когнитивные аспекты лексической системы языка / Г. В. Гафарова, Т. А. Кильдибекова. – Уфа : Башкирский ун-т, 1998. – 180 с.

37. Герд А. С. Основы научно-технической лексикографии : как работать с терминологическим словарем / А. С. Герд. – Л.: ЛГУ, 1985. – 69 с.

38. Гончаров С. М. Інтерактивні технології навчання в кредитно-модульній системі організації навчального процесу / С. М. Гончаров. – Рівне : НУВГП, 2006. – 172 с.

39. Горіна Ж. Д. Компетентність чи компетенція в міжкультурній комунікації : постановка проблеми / Ж. Д. Горіна // Наука і освіта. – 2010. – № 8. – С. 115-119. бібліогр. : 10 пос.

40. Городецкий Б. Ю. Проблемы и методы лексикографии / Б. Ю. Городецкий // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XIV. – М. : Прогресс, 1983. – С. 5-22.

41. Горох Г. В. Сучасна українська літературна мова з практикумом: тестові завдання / Г. В. Горох, В. С. Карпалюк, П. С. Каньоса, Н. М. Бурдаківська. – Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Буйницький, 2007. – 184 с.

42. Горошкіна О. «Не бійтесь заглядати у словник...» (Лексикографічна робота у 10 класі) / О. Горошкіна // Дивослово. – 2000. – №9. – С. 33-35.

43. Граматичний словник українських дієслів з італійськими еквівалентами [Електронний ресурс] / Л. Алексієнко, І. Козленко, Ф. Фічі-Джусті, І. Двізова-Паладжі. – Режим доступу: <http://www.mova.info/italvoc.aspx>
<http://www.mova.info/italvoc.aspx?l1=94>

44. Гуйванюк Н. В. Сучасна українська літературна мова: схеми та зразки мовних розборів. Лінгвометодичні коментарі. Тренувальні вправи та контрольні завдання. Система орієнтирів для самостійної роботи: навчально-методичний посібник / Н. В. Гуйванюк, О. В. Кульбабська. – Чернівці : Рута, 2004. – 168 с.
45. Гуревич А. Я. Человек и культура: индивидуальность в истории культуры / отв. ред. А. Я. Гуревич. – М. : Наука, 1990. – 240с.
46. Данилюк Н. О. Робоча програма з курсу «Сучасна українська мова» («Лексикологія», «Фразеологія», «Лексикографія») для студ. спец. «Укр. мова і л-ра» філол. ф-ту денної форми навч. / Н. О. Данилюк. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005. – 52с.
47. Даньків М. В. Концепт як одиниця мови, мислення і культури (на матеріалі перської і української мов) / М. В. Даньків // Проблеми семантики слова, речення та тексту: зб. наук. праць. – Вип. 23/ відп. ред. Н. М. Корбозерова. – К. : Вид. центр, КНЛУ, 2009. – С.56-62.
48. Демська О. Вступ до лексикографії / О. Демська. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – 266 с.
49. Дороз В. Ф. Методика викладання української мови у вищій школі : навч. посібник / В. Ф. Дороз. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 176 с.
50. Дороз В. Ф. Українська мова в діалозі культур : факультативний курс / В. Ф. Дороз. – К. : Ленвіт, 2010. – 360 с.
51. Енциклопедія освіти / АПН України; головний ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
52. Жаботинская С. А. Когнитивная лингвистика: ракурсы анализа языковой картины мира / С. А Жаботинская // Актуальні проблеми менталінгвістики: наук. зб. – К. –Черкаси: Брама, 1999. – С.3-8.
53. Жаботинская С. А. Концептуальний аналіз: типи фреймов / С. А Жаботинская // Вісник Черкаського університету. – Сер. Філологічні науки. – 1999. – Вип. 11 – С. 12 – 25.

54. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
55. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: нариси: навч. посіб. для студ. ВНЗ / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
56. Загнітко А.П. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова від А до Я / А. П. Загнітко, І. А. Щукіна. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 704с.
57. Закон України про Вищу освіту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [htt:// www.zakon.rada.gov.ua](http://www.zakon.rada.gov.ua)
58. Залевская А. А. Психолінгвістическіе ісследованія. Слово. Текст: избранные труды / А. А. Залевская. – М. : Гнозис, 2005. – 543 с.
59. Залевская А. А. Психолінгвістический подход к проблеме концепта / А. А. Залевская // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: сб. науч. трудов – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 2001. – С. 36-44.
60. Зимняя И. А. Ключевые компетенции как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании / И. А. Зимняя. – М. : Педагогика, 2004. – 265 с.
61. Зубков М. Г. Українська мова: універсальний довідник / М. Г. Зубков. – Х. : ВД «Школа», 2004. – 496 с.
62. Іващенко М. В. Мультимедійні засоби формування компетентності майбутнього тьютора / М. В. Іващенко // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2009. – № 1. – С. 203-2010.
63. Калинина В. Н. Математическая статистика: учеб. для сред. спец. учеб. заведений / В. Н. Калинина, В. Ф. Панкин. – 3-е изд., испр. – М. : Высшая школа, 2001. – 336 с.
64. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови / С. Караванський. – К. : Українська книга, 2004. – 448 с.
65. Караман С. О. Упровадження педагогічних інновацій у теорію і практику професійної підготовки вчителя-словесника / С. О. Караман //

Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Випуск 50. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – С. 87-97.

66. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке / В. И. Карасик // Языковая личность: культурные концепты: [сб. науч. трудов]. – Волгоград; Архангельск: Перемена, 1996. – С. 3-16.

67. Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики / под ред. И. А. Стернина. – Воронеж : Изд-во Воронежского гос. ун-та, 2001. – С. 75-79.

68. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 39 0с.

69. Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1981. – 366 с.

70. Карпіловська Є. А. Вступ до прикладної лінгвістики: комп'ютерна лінгвістика / Є. А. Карпіловська – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2006. – 188 с.

71. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від О. Потебні до гіпотези мовного релятивізму) / Р. Кісь. – Львів: Літопис, 2002. – 204 с.

72. Колесникова М. С. Диалог культур в лексикографии : феномен лингвострановедческого словаря / М. С. Колесникова. – Ярославль : Изд-во ЯГПУ, 2002. – 392 с.

73. Колесов В. В. Концепт культуры: образ – понятие – символ / В. В. Колесов // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 2. – 1992. – Вип.3 (16). – С. 30-40.

74. Кононенко В. І. Мова у контексті культури : [монографія] / В. І. Кононенко. – К. : Плай, 2008. – 460 с.

75. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія: навч. посібник / В. І. Кононенко. – К. : Вища шк., 2008. – 327 с.

76. Концепція навчання державної мови в школах України / О. М. Біляєв, Л. В. Скуратівський, Л. О. Симоненко, Г. Т. Шелехова // Дивослово. – 1996. – № 1. – С. 16 – 21.

77. Копусь О. А. Інноваційні методи навчання у фаховій підготовці магістрів-філологів [Електронний ресурс] / О. А. Копусь // зб. наук. праць Запорізької обласної академії післядипломної педагогічної освіти. – 2011. – Вип. 2 (3) (квітень): Дидактика. Теорія та методика навчання. – Режим доступу : www.zoippo.zp.ua/pages/el_gurnal/el_gurnal.html

78. Корнеева А. Ю. О становлении когнитивной лингвистики как самостоятельной научной дисциплины / А. Ю. Корнеева. // Русское слово в мировой культуре. Материалы X Конгресса МАПРЯЛ. СПб.: Политехника, 2003. – Ч. 1. – С. 250–256.

79. Короткий українсько-сербський словник сполучуваності слів [Електронний ресурс]: навч. словник / Д. Айдачич, Ю. Білоног – К. : ВПЦ «Київський університет», 2005. – 126 с. – Режим доступу: <http://www.mova.info/Page3.aspx?l1=65>

80. Корпусна лінгвістика / В. А. Широков, О. В. Бугаков, Т. О. Грязнухіна та ін. – К. : Довіра, 2005. – 471 с.

81. Космеда Т. А. Лінгвоконцептологія : мікроконцептосфера Святки в українському мовному просторі [Текст] : монографія / Космеда Т. А., Плотнікова Н. В. – Л. : ПАІС, 2010. – 408 с. : рис., табл. – Бібліогр.: С. 367-398.

82. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лінгвокультурологія: курс лекцій / В. В. Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с.

83. Краткий словарь когнитивных терминов / [Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г.]; под общей редакцией Е.С. Кубряковой. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 245 с.

84. Кровицька О. Українська лексикографія : теорія і практика / О. Кровицька. – Л. : Інститут Українознавства НАНУ, 2005. – 147 с.

85. Кровицька О. Сучасна лексикографія у лінгводидактичному аспекті / О. Кровицька // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Випуск 50. – Львів : Львівський нац. ун-т імені Івана Франка, 2010. – С. 236-238.
86. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения / Е. С. Кубрякова. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1997. – 326 с.
87. Культура мовлення вчителя-словесника / О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна, Л. О. Попова, Л. В. Порохня, О. М. Рудіна. – Луганськ: СПД Резніков В.С., 2007. – 112 с.
88. Кульчицька Т. Українська лексикографія : бібліографічний покажчик. / Т. Кульчицька. – Л. : Наукова бібліотека ім. В. Стефаніка, 1999. – 359 с.
89. Кучерява О. А. Шляхи реалізації культурологічного принципу навчання української мови у вищій школі / О. А. Кучерява // Наука і освіта. – 2011. – №2. – С. 91-93.
90. Левицький В. В. Сучасне розуміння структури лексичного значення / В. В. Левицький // Мовознавство. – 1982. – № 5. – С.12-19.
91. Левицький М. Українські електронні словники – це вже реальність. [Електронний ресурс] / М. Левицький // Наше слово. – 2003.– № 13. Режим доступу : http://nslowo.free.ngo.pl/puls_ukrajiny/Elektronni_slowny_ky.htm
92. Леонтьев А. А. Семантическая структура слова. Психолінгвістические исследования / А. А. Леонтьев. – М. : Наука, 1971. – 232 с.
93. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.
94. Літинська Н. В. Лінгвокультурологічне тлумачення концепту як складової частини культурного простору мовного соціуму / Н. В. Літинська // Проблеми семантики слова, речення та тексту: зб. наук. пр. – Вип. 24 / відп. ред. Н. М. Корбозерова. – К. : Вид. центр, КНЛУ, 2010. – С. 66-72.
95. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Русская словесность: антология. – М. : Academia, 1997. – С. 280-287.

96. Лихачев Д. С. Культура как целостная динамическая система / Д. С. Лихачев // Вестник РАН. – 1994. – № 8. – Т. 64. – 725 с.
97. Лосев А. Ф. Бытие. Имя. Космос / А. Ф. Лосев. – М. : Мысль, 1993. – 958с.
98. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика: учеб. пособие / В. А. Маслова. – Мн. : Тетрасистемс, 2004. – 256 с.
99. Маслова В. А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. Заведений / В. А. Маслова – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
100. Маслова В. А. Современные направления в лингвистике : учеб. пособие / В. А. Маслова. – М. : Академия, 2008. – 272 с.
101. Махінова М. В. Інтерактивний підхід при читанні лекцій / М. В. Махінова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rusnauka.com/31_PRNT_2010/Pedagogica/73210.doc.htm
102. Мацько Л. І. Українська мова: навчальний посібник. / Л. І. Мацько, О. М. Мацько, О. М. Сидоренко. – Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2005. – 480с.
103. Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі : навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» / Л. І. Мацько. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – 607 с.
104. Мацько Л. І. Українська наукова мова (теорія і практика) : навч. посібник / Л. І. Мацько, Г. О. Денискіна – Тернопіль: Підручники і посібники, 2011. – 272 с
105. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах / за ред. М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2005. – С.118-121.
106. Морковкин В. В. Об объёме и содержании понятия «теоретическая лексикография» / В. В. Морковкин // Вопросы языкознания. – 1987. – №6. – С. 33-42.
107. Морковкин В. В. Основы теории учебной лексикографии : автореф. дисс.... д-ра. филол. наук. – М., 1990. – 71 с.

108. Мукомел С. А. Використання мультимедійних технологій у вищій школі [Електронний ресурс] / С. А. Мукомел, А. П. Чабан. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchu/N144/N144p_106-109.pdf

109. Мусієнко В. П. Збірник навчальних програм з філологічного напрямку освіти : «Основи наукових досліджень», «Соціолінгвістика», «Етнолінгвістика», «Герменевтика»: навч.-метод. посібник / розробник: проф. Мусієнко В.П. – Черкаси : Вид. від ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 40 с.

110. Нагаєв В. М. Методика викладання у вищій школі : навч. посібник / В. М. Нагаєв. – К. : Центр учбової літ-ри, 2007. – 232 с.

111. Надолинська А. С. Лінгвокультурологічна орієнтація філологічної освіти / А. С. Надолинська // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2009. – № 1. – С. 235 – 240

112. Надолинська А. С. Концепт як одиниця когнітивної лінгводидактики / А. С. Надолинська // Вісник Черкаського університету. Серія філологічні науки. Випуск 169. – Черкаси : Черкаський національний університет ім. Б.Хмельницького, 2009. – С. 192-195.

113. Надолинська А. С. Ключові флороконцепти української етнокультури: тези доповідей всеукраїнського лінгвістичного форуму молодих учених [«Українська мова у ХХІ столітті : традиції і новаторство»], (Київ, 21-23 квітня 2010 р.). – К. : ІАЦ «Спейс-Інформ», ФОП Гудименко, 2010. – С. 213–215.

114. Надолинська А. С. Словник концептів української культури як ключова проблема навчальної лексикографії / А. С. Надолинська// Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Випуск 50. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2010 – С. 274-280.

115. Надолинська А. С. Характеристика рівня сформованості лексикографічної компетенції студентів-філологів вищих навчальних закладів. / А. С. Надолинська // зб. наук. праць Бердянського державного

педагогічного університету (Педагогічні науки). – Бердянськ : БДПУ, 2010. – № 2. – С. 260-263

116. Надолинська А. С. Мультимедійний словник «Концепти української культури» як культурно-мовний компонент лексикографії / А. С. Надолинська // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. Частина II. – Луганськ, 2010. – № 22. – С. 161-165.

117. Надолинська А.С. Система вправ з розвитку лексикографічних умінь і навичок у майбутніх філологів / А.С. Надолинська // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. – № 2 (12). – С. 371-376.

118. Надолинська А.С. Мультимедійні технології в опрацюванні лексикографічного матеріалу у вищій школі / А.С. Надолинська // Наука і освіта. – 2011. – №. 5. – С. 107-111.

119. Надолинська А. С. Методика формування лексикографічної компетенції на філологічних факультетах ВЗО / А. С. Надолинська // Наукові записки. Серія : Педагогічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – Вип.101. – С. 209–215. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. пособие / под ред. Е. С. Полат. – М. : Академия, 2000. – 272 с.

120. Надолинська А. С. Концепт «рушник» в українській етнокulturі: матеріали міжнар. наук. конф. [«Лінгвокультурні концепти в мовній свідомості і дискурсі»], (16-17 вересня 2011 р.) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса : Астропринт, 2011. – С. 242-247.

121. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. пособие / под ред. Е. С. Полат. – М. : Академия, 2000. – 272 с.

122. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / за ред. О. М. Пехоти. – К. : Видавництво А.С.К., 2003. – 256 с.

123. Остапенко Н. М. Теоретичні і методичні засади формування лінгводидактичної компетентності у майбутніх учителів української мови і літератури [Текст] : автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)» / Н. М. Остапенко; керівник роботи Л. І. Мацько ; НПУ ім. М.П. Драгоманова. – К., 2010. - 40 с.
124. Паламарчук Л. С. Українська радянська лексикографія (питання історії, теорії та практики) / Л. С. Паламарчук. – К. : Наук. думка, 1978. – 203 с.
125. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / [І. О. Бартенєва, І. М. Богданова, І. В. Бужина та ін.]. – О. : ПДПУ імені К. Д. Ушинського, 2002. – 344 с.
126. Пентилюк М. І. Професійна підготовка студентів-філологів. Засвоєння лінгводидактичної літератури / М. І. Пентилюк // Дивослово. – 2005. – № 11. – С. 21–24.
127. Пентилюк М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики. Збірник статей / М. І. Пентилюк. – К. : Ленвіт, 2011. – 256 с.
128. Плющ М. Я. Сучасна українська літературна мова : зб. вправ : навч. посібник / М. Я. Плющ, О. І. Леута, Н. П. Гальона. – К. : Вища школа, 2003. – 287 с.
129. Познанська В. Д. Українська лексикологія, фразеологія та лексикографія: практикум: навчальний посібник / В. Д. Познанська, М. О. Вінтонів, Л. В. Сегін. – Донецьк-Слов'янськ: ДонНУ, 2007. – 67 с.
130. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.
131. Попова З. Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 191 с.
132. Попова З. Д. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 2000. – С. 3-27.
133. Потапенко О. І. Лінгвоконцептологія : монографія / О. І. Потапенко. – К. : Освіта України, 2010. – 336 с.

134. Проблемы учебной лексикографии / под ред. П. Н. Денисова и В. В. Морковкина. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1977. – 189 с.

135. Проблемы учебной лексикографии и обучения лексике: сб. статей. / под ред. П. Н. Денисова и В. В. Морковкина. – М. : Русский язык, 1978. – 192 с.

136. Програми дисциплін кафедри української мови / [О. І. Бондар, З. І. Волосевич, О. П. Григоруk та ін.]; відп. ред. Ю. О. Карпенко; ОДУ ім. І. І. Мечнікова. Філологічний факультет. Кафедра укр. мови. – О. : Астропринт, 2000. – 152 с.

137. Програма навчальної дисципліни «Етнолінгвістика»: навч.-метод. посібник / розробник: проф. Мусієнко В. П. – Черкаси: Вид. від ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 28 с.

138. Програми та навчальний план спеціальності «Прикладна лінгвістика» / уклад. Бардіна Н. В. та ін.; ОНУ ім. І. І. Мечникова. Філол. факт. – О.: Астропринт, 2002. – 191 с.

139. Прокопенко Л. І. Особливості словникової роботи у вищій педагогічній школі / Л. І. Прокопенко // Наука і освіта. – 2010. – №8. – С. 99-102. бібліогр. : 3 пос.

140. Прокопенко Л. І. Увиразнення мовлення майбутніх учителів історії професійно орієнтованими фразеологізмами : дис.. канд. пед. наук : 13.00.02 «Теорія і методика навчання (українська мова)» / Л. І. Прокопенко; ПДПУ імені К. Д. Ушинського. – Одеса, 2005. – 231с.

141. Рублева О. С. Слово в электронном словаре : с позиции пользователя электронными ресурсами : автореф. дисс. ...канд. філол. наук : 10.02.19 / О. С. Рублева; [Место защиты : Тверской гос. ун-т]. – Тверь, 2010. – 19 с.

142. Руднев В. П. Словарь культуры XX века / В. П. Руднев. – М. : Аграф, 1997. – 384 с.

143. Сейдаметова З. Н. Використання мультимедіа-технологій на заняттях з основ прикладної антропології у процесі підготовки інженерів-педагогів / З. Н. Сейдаметова // зб. наук. праць Бердянського державного педагогічного

університету (Педагогічні науки). – Бердянськ: БДПУ, 2010. – № 2. – С. 198-202.

144. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: монографическое пособие / Е. А. Селиванова. – К. : Брама, Изд. Вовчок О. Ю., 2004. – С. 247.

145. Селиванова Е. А. Принципы концептуального анализа / Е. А. Селиванова // Актуальні проблеми менталінгвістики. наук. зб. – К. – Черкаси : Брама, 1999. – С. 11-14.

146. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.

147. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.

148. Семантичний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mova.info/semvoc.aspx?l1=193>

149. Семеног О. Лексикографічна компетенція як показник мовної культури особистості / О. Семеног // Українська література в загальноосвітній школі. – 2008. – № 2. – С. 41–44.

150. Семеног О. М. Система професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури (в умовах педагогічного університету) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О. М. Семеног – К.: 2006. – 41 с.

151. Сидоренко О. М. Українська комп'ютерна лексикографія як важливий інноваційний чинник навчального процесу / О. М. Сидоренко // Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: міжвуз. зб. наук. статей / відп. ред. В. А. Зарва. – Бердянськ : БДПУ, 2010. – Вип. XXIII. – Ч.1. – С. 524-528.

152. Симоненко Т. В. Формування професійної мовно-комунікативної компетенції студентів філологічних факультетів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.02 «Теорія і методика навчання

(українська мова)» / Т. В. Симоненко; Національний пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2007. – 40 с.

153. Слухай Н.В. Етноконцепти та міфологія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології / Н. В. Слухай. – К. : ВПЦ «Київський ун-т», 2005. – 167 с.

154. Слышкин Г. Г. От текста к символу : лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г. Г. Слышкин. – М., 2000. – 128 с.

155. Словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. – К.: Міленіум, 2002. – 260 с.

156. Солодюк Н. В. Лінгводидактичний аспект упровадження інтерактивних методів навчання / Н.В. Солодюк // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. – Ч. II. – Луганськ, 2010. – № 22. – С. 171-176.

157. Степанюк М. У світі словників / М. Степанюк // Українська мова і література в середній школі, гімназіях, ліцеях, колегіумах. – 2005. – №2. – С. 107-111.

158. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.

159. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры: Изд. 2-е, испр. и доп. / Ю. С. Степанов. – М. : Академический Проект, 2001. – 990с.

160. Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи/ И. А. Стернин. – Воронеж : Воронежский гос. ун-т, 1985. – 171 с.

161. Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта / И. А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики / под ред. И. А. Стернина. – Воронеж : Воронежский гос. ун-т, 2001. – С. 58-65.

162. 100 найвідоміших образів української міфології / за заг. ред. Олени Таланчук та Юрія Бедрика. – К.: ТОВ «Автограф», ТОВ «Книжковий дім «Орфей»», 2006. – 460 с.

163. Струганець Л. В. Культура мови: словник термінів / Л. В. Струганець. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2000. – 88 с.

164. Сучасна українська літературна мова (розділи «Словотвір», «Морфологія», «Діалектологія», «Синтаксис», «Основи культури мовлення і стилістики», «Методика викладання української мови») : програма курсу : навчальний посібник / уклад.: А. П. Загнітко (наук. ред.), О. С. Шевчук, В. Д. Познанська, З. Л. Омельченко, Н. М. Могила, Т. О. Лук'янчук. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – 142 с.

165. Сучасна українська літературна мова : програма для філологічних факультетів університетів. – К. : Вища школа, 1972. – 20 с.

166. Сучасна українська літературна мова : лексика і фразеологія / за заг. ред. академіка І. К. Білодіда, К. : Наукова думка, 1973р. – 439 с.

167. Сучасна українська літературна мова: підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; за ред. А. П. Грищенка. – К. : Вища шк., 1993. – 366 с.

168. Сучасна українська літературна мова: підручник / М. Я. Плющ, С. П. Бевзенко, Н. Я. Грипас та ін.; за ред. М. Я. Плющ. – К. : Вища шк., 1994. – 414 с.

169. Сучасна українська літературна мова : підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих закладів освіти / за ред. О. Д. Пономарева. – К. : Либідь, 1997. – 400 с.

170. Талызина Н. Ф. Методика составления обучающих программ / Н. Ф. Талызина. – М. : Педагогика, 1980. – 216с.

171. Тараненко О. О. Лексикографія // Українська мова: енциклопедія / О. О. Тараненко. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 296-297.

172. Тезаурус з лінгвістичної термінології. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mova.info/mov_thes.aspx?l1=68

173. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 288 с.

174. Україна в словах: мовокраїнознав. слов.-довідник: навч. посіб. для учнів загальноосвіт. шкіл, ліцеїв, гімназій, студентів, усіх, хто вивчає укр. мову / упоряд. і кер. авт. кол. Н. Данилюк. – К. : ВЦ «Просвіта», 2004. – 704 с.

175. Українська мова: практикум / О. М. Пазяк, О. А. Сербенська, М. І. Фурдуй, Л. І. Шевченко. – К. : Либідь, 1990. – 224 с.

176. Українська мова: практикум: навчальний посібник / О. М. Пазяк, О. А. Сербенська, М. І. Фурдуй, Л. І. Шевченко. – К. : Либідь, 2000. – 384 с.

177. Українська мова : 5-12 класи: програма для загальноосвітніх навчальних закладів / укладачі Г. Т. Шелехова, В. І. Тихоша, А. М. Корольчук, В. І. Новосолова, Я. І. Остаф; за ред. Л. В. Скуратівського. – К.: Ірпінь, 2005. – 176 с.

178. Український лінгвістичний портал «Словники України» on-line [Електронний ресурс] / В. А. Широков, І. В. Шевченко, О. Г. Рабулець, О. М. Костишин, М. М. Пещак. – Режим доступу : <http://lcorp.ulif.org.ua/dictua/>

179. Український національний лінгвістичний корпус. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lcorp.ulif.org.ua/virt_unlc/

180. Фрумкина Р. М. Есть ли у современной лингвистики своя эпистемология? / Р. М. Фрумкина // Язык и наука конца XX века: [сб. статей]. – М. : Российский государственный гуманитарный университет, 1995. – С. 74-117.

181. Хом'як І. М. Формування професійних умінь у студентів-філологів / І. М. Хом'як // Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. – Вип. 13. – Глухів : ГДПУ, 2009. – С. 13-20. – Бібліогр. : 2 пос.

182. Хроленко А. Т. Основы лингвокультурологии : учеб. пособие / А. Т. Хроленко; Под ред. В. Д. Бондалетова. – М. : Флинта, Наука, 2004. – 184 с.

183. Цой М. Мультимедийные технологии в личностно ориентированном обучении / М. Цой // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – Вип. XXI. – Ч. 2. – 2008. – С. 322 – 328.

184. Чотиримовний словник термінів з хімії та фізики [Електронний ресурс] / У. Грубе, М. Корнілов, О. Білодід, В. Перебийніс, І. Біленко, Т. Єгорова та ін. – Режим доступу : <http://www.mova.info/Page3.aspx?l1=60>

185. Шимчук Э. Г. Русская лексикография / Э. Г. Шимчук. – М. : Изд-во Московского ун-та, 2003. – 320 с.

186. Широков В. А. Всеукраїнський лінгвістичний діалог у контексті теорії лексикографічних систем // Український мовно-інформаційний фонд НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ulif.org.ua/ulp/html/>

187. Широков В. А. Феноменологія лексикографічних систем / В. А. Широков. – К. : Наукова думка, 2004. – 328 с.

188. Шкурятяна Н. Г. Сучасна українська літературна мова : модульний курс : навч. посіб. / Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук. – К. : Вища шк., 2000. – 688 с.

189. Шляхова В. Робота зі словниками на уроці української мови / В. Шляхова // Українська мова і література в школі. – 2002. – №8. – С. 11-13

190. Шумаков Д. А. Конструирование презентаций. – Ч. І. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://method.volny.edu/data/pmii/pres/1.htm>

191. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность /Л. В. Щерба. – Ленинград : Наука, 1974. – С. 265-304.

192. Wiersbicka A. Lexicography and conceptual analyses. – Ann Arbor, MI: Karoma, 1985, – 368 p.

Додаток А

Анкета

1. Як часто ви користуєтесь друкованими словниками?
 - постійно, впродовж усього навчання в університеті;
 - коли виникає в тому потреба;
 - дуже рідко користуюсь;
 - майже не користуюсь.
2. Якими словниками ви користуєтесь найчастіше під час навчання? З якою метою ви їх використовуєте?
3. Словниками якої мови ви користуєтесь?
 - лише україномовними;
 - україномовними і російськомовними;
 - російськомовними.
4. Чи є у ваших домашніх бібліотеках необхідні словниково-довідникові джерела? Якщо ні, то в який спосіб ви працюєте зі словниками?
 - є і досить багато;
 - є, але декілька;
 - немає взагалі;
5. Чи цікавитесь ви лексикографічними новинками?
 - так, це потрібно для майбутньої професійної діяльності;
 - інколи, коли на це звертають увагу викладачі;
 - не цікавлюсь взагалі.
6. Чи користуєтесь ви електронними словниками? (За згоди назвіть їх)
 - так;
 - ні.
7. Чи скористаетесь ви електронним словником, якщо у вас буде його друкований аналог? Якщо так, то чому?
 - так;

- ні;
8. Оцініть власний рівень лексикографічних умінь у користуванні словниково-довідниковими джерелами різних типів:
- легко орієнтуюся у виборі потрібного джерела;
 - добре орієнтуюся, але відчуваю деякі труднощі при його використанні;
 - важко дібрати потрібний тип джерела;
 - своя відповідь.....

Додаток Б

Контрольна робота № 1

1. Що вивчає розділ мовознавства «Лексикографія»?
2. Що таке словник? Які функції виконує словник?
3. Назвіть прізвища відомих українських лексикографів та їх праці. Визначте їх роль у становленні української лексикографії.
4. Назвіть типи лінгвістичних словників та визначте їх цільове призначення.
5. З яких структурних елементів складається словник?
6. Охарактеризуйте поняття «словникова стаття».
7. Що ви знаєте про лінгвокультурологічний словник? Які вам відомі лінгвокультурологічні словники?
8. Що таке комп'ютерна лексикографія?
9. Який словник називається електронним? У чому особливість мультимедійного словника? Які в них переваги у порівнянні з друкованими?

Додаток В

Контрольна робота № 2

1. Дайте повну мовну характеристику слів «нота» і «качан», користуючись різними типами словників.
2. Прочитайте текст. Розкрийте значення виділених слів із зазначенням лексикографічного джерела.

Лілія

Багаторічна рослина родини **лілійних**, яка налічує майже 100 видів. Дикі лілеї зростають у Європі, Північній Америці й Азії – на далекому Сході, в Сибіру й у тропічній Південно-східній Азії. Люди знали її ще в стародавньому Єгипті – понад три тисячі років тому. Лілеї згадуються в Євангелії: «сам Соломон у всій славі своїй не вдягався отак, як одна з них», – говорив про них Ісус Христос. Лілея – символ чистоти, непорочності. З лілеєю в руках зображають на іконах архангела Гаврила, який благовістив Діві Марії народження Божого Сина. Про лілеї складено багато легенд. Німці вважали, що в кожній квітці лілеї живе **ельф**. На цьому повір'ї Леся Українка написала казку «Лелія». В українському фольклорі **лілія** – традиційний народнопоетичний образ (Зірка Мензатюк).

3. Прочитайте текст. Доберіть синоніми до виділеного слова. Уточніть їх стилістичне забарвлення. Порівняйте інформацію різних синонімічних словників.

Проти *хати* стояла боком до вулиці величезна, старезна клуня (В. Винниченко).

4. Яким словником ви скористаєтесь для того, щоб розкрити національно-забарвлений підтекст слова «горлиця»? Коротко передайте зміст словникової статті.
5. Яку інформацію про слово «козак» і з яких словників можна отримати на основі бази даних електронної лексикографії? Якою б інформацією ви скористались під час написання твору-опису?

Додаток Г

Контрольна робота № 3

Для студентів ОКР «бакалавр»

Написати науково-популярне лексикографічне есе про слово «тополя» на підставі інформації, поданої в різних словниках. У яких саме словниках, яка характеристика слова вміщена? Маєте опрацювати щонайменше п'ять типів словників, у т.ч. скористатись базою даних електронної лексикографії, та подати до роботи список використаних джерел.

Для студентів ОКР «магістр»

1. На чому ґрунтується розрізнення наукової та навчальної лексикографії? Які словники можна використовувати як практичні посібники в сучасній школі?
2. Скласти лексикографічний опис слів «му'зика / музи'ка» за різними типами словників української мови, представивши матеріал у друкованій та електронній формах.

Додаток Д

Експериментальна програма з навчальної дисципліни «Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія»

Тема	Кількість годин, відведених на:			
	лекції	практ. заняття	самост. роботу	індивід. роботу
Змістовий модуль 1: Слово в лексико-семантичній системі мови				
1. Лексикологія як лінгвістична дисципліна. Відношення лексикології до семасіології, етимології і лексикографії. Слово як лексична одиниця, його ознаки. Номінативна функція слова.	2	-	-	Навчальний проєкт
2. Лексикографія як лінгвістична дисципліна. Теоретична і практична лексикографія. Основні поняття лексикографії: словник, макроструктура словника, мікроструктура словника (словникова стаття), метамова опису. Типологія словників. Енциклопедичні (лінгвокультурологічні словники) та лінгвістичні словники. Мультимедійний словник «Концепти української культури»: функціональне призначення, макро- і мікроструктура словника.	2	2	2	

<p>3. Семасіологія як галузь лінгвістичної семантики. Проблема значення. Значення і смисл. Підходи до розуміння значення слова. Семантична структура лексеми (денотат, сигніфікат, конотат). Структура лексичного значення. Семема й сема.</p> <p>Національно-культурний компонент значення. Культурні семи. Денотативне й конотативне значення слова. Культурна конотація.</p> <p><i>Мікроструктура словникової статті як відтворення семантичної моделі слова.</i></p>	2	2	4	
<p>4. Мова і культура: проблема взаємодії. Місце лінгвокультурології з-поміж інших лінгвістичних дисциплін.</p>	2	-	4	
<p>5. Лексичне значення окремого слова. Типи лексичних значень слів. Однозначні слова, слова-терміни. Багатозначні слова. Види переносних значень (метафора, метонімія, синекдоха).</p> <p>Метафора у лінгвокультурологічному аспекті.</p> <p><i>Тлумачний словник. Особливості фіксації багатозначних слів у тлумачних словниках.</i></p>	4	4	2	
<p>6. Омоніми в сучасній українській мові. Омонімія і полісемія, фіксація у словнику цих явищ. Джерела омонімії. Різновиди омонімів. Стилiстичне використання омонімів. Пароніми в сучасній українській мові. Поняття паронімії та паронімії, їх стилістичне використання.</p> <p><i>Словники омонімів та паронімів.</i></p>	4	2		

<p>7. Синоніми в сучасній українській мові. Поняття синонімії. Основні типи синонімів. Перифрази й евфемізми як види синонімів. Синонімічний ряд. Словники синонімів. <i>Фіксація синонімів у тлумачних словниках. «Короткий словник перифраз» М. Коломійця та Є. Регушевського (Київ, 1985).</i></p> <p>Антоніми в сучасній українській мові. Типи антонімів. Стилістичне використання антонімів. <i>Словник антонімів.</i></p>	2	2	2	
Змістовий модуль 2: Словниковий склад української мови				
<p>8. Склад української лексики з погляду її походження. Шляхи формування лексичного складу мови. Шари слів за походженням та їх історична зумовленість. Питомий шар української лексики. <i>Історичні та етимологічні словники.</i> Лексичні запозичення з інших мов. Причини й шляхи засвоєння. Слова, запозичені із слов'янських мов (старослов'янізми, полонізми, чехізми, русизми). Засвоєння із неслов'янських мов (грецизми, латинізми, тюркізми, слова французької, німецької, англійської мов). Ознаки іншомовних слів. <i>Словники іншомовних слів.</i></p>	4	4	2	
<p>9. Концепт як лінгвокультурологічна категорія. Лінгвокультурологічний словник як відтворення національно-мовної картини світу (на прикладі роботи з мультимедійним словником «Концепти української культури»).</p>	2	-	2	

10. Активна і пасивна лексика в сучасній українській літературній мові. Лексика активного вжитку. Поняття про пасивну лексику. Історизми, архаїзми, неологізми, їх стилістичне використання. <i>Стилістичні позначки застарілих слів, слів історико-культурного та етнологічного характеру в тлумачному словнику. Словник неологізмів «Нові слова та значення» (укладачі Л. В. Туровська, Л. М. Василькова (К., 2008).</i>	2	2	2	
11. Склад лексики з погляду її вживання. Лексика загальнонародного вживання. Лексика обмеженого вживання: територіальні та соціальні діалектизми, термінологічна й професійна, жаргонна та арготична лексика. <i>Словники жаргонів і сленгів. Діалектні словники. Термінологічні словники. Стилістичні шари лексики. Стилістично нейтральна та специфічна лексика. Емоційно-експресивна лексика. Мовна оцінка в етнокультурному вимірі. Різновиди стилістичних позначок у словниковій статті тлумачного словника.</i>	4	2	2	
12. Принципи і завдання лексичного аналізу слова.	-	2	-	
Змістовий модуль 3: Українська фразеологія				
13. Фразеологія як розділ мовознавства. Поняття про фразеологізми. Ознаки фразеологізмів. Структурні різновиди фразеологізмів. Полісемія фразеологізмів. Фразеологізми-синоніми. Фразеологізми-антоніми. <i>Фразеологічні словники.</i>	2	2		

14. Класифікація фразеологізмів. Приказки, прислів'я, крилаті вислови як різновиди фразеологізмів. <i>Словники крилатих висловів</i> . Походження фразеологізмів. Джерела фразеологізмів. Фразеологія у контексті культури . Принципи і завдання фразеологічного аналізу.	4	4	2	
Змістовий модуль 4: Актуальні проблеми сучасної лексикографії				
15. Розвиток української лексикографії. Лексикографічна критика. Проблеми і завдання сучасної лексикографії. Роль і місце словника в епоху інформатизації та глобальної комп'ютеризації.	2	-	2	
16. Практична лексикографія. Укладання словників. Комп'ютерна лексикографія. Електронні словники.	2	-	2	
17. Місце лексикографії у системі мовознавчих дисциплін. Граматичні, словотвірні, акцентологічні, орфоепічні, орфографічні, перекладні словники. Словники, що описують сферу мовлення. Словники тропів. Словники мови письменників. Словники слововживань. Частотні словники.	-	2	2	
18. Навчальна лексикографія, специфіка навчальних словників.	-	2		
Усього годин:	40	32	30	6

Додаток Е

Експериментальна програма з навчальної дисципліни
«Лінгвокультурологія»

Тема	Кількість годин, відведених на:			
	лекції	практ. заняття	самост. роботу	індивідуальну роботу
Змістовий модуль 1: Теоретичні засади лінгвокультурології				
1. Мова і культура: проблеми взаємодії. Лінгвокультурологія як наука. Предмет, об'єкт і завдання лінгвокультурології. Зв'язок лінгвокультурології з лінгвістичними дисциплінами та культурологією. Історичні джерела та сучасний розвиток лінгвокультурології як науки і навчальної дисципліни.	2	-		Навчальний проєкт
2. Базові поняття лінгвокультурології. Національна культура, національна мова, етнос, ментальність і менталітет. Мова культури, культурні цінності. Головні поняття, за допомогою яких культурна інформація зберігається в мовних одиницях: культурні семи, культурний фон, культурні концепти та культурна конотація.	2	-		
3. Національно-мовна картина світу як лінгвокультурологічна категорія. Українська мова і культура. Національно-культурний компонент значення слова.	2	2	2	

4. Лінгвокультурологічна лексикографія. Словник як відображення історії і культури народу. Історичні та лінгвокультурологічні словники. Мультимедійний словник «Концепти української культури»: функціональне призначення, макро- і мікроструктура.	2	2		
Змістовий модуль 2: Лінгвокультурологічний аналіз мовних сутностей: українознавчий вектор				
5. Фразеологічний і пареміологічний фонд української мови: лінгвокультурологічний аспект	2	2	2	
6. Тропеїчна система в контексті культури (метафори, порівняння, епітети). Метафора як культурний феномен мови	2	2	2	
7. Концепт як базова категорія лінгвокультурології. Типологія концептів. Структура концепту та методика його опису в мультимедійному словнику «Концепти української культури».	2	2	2	
8. Художня картина світу. Лінгвокультурологічний аналіз тексту.	2	2	2	
9. Концептосфера української культури.	4	4	2	
Усього годин:	20	16	12	6

Додаток 3

Результати експерименту

З метою об'єктивної оцінки результатів експериментально-дослідного навчання було задіяно методи математичної статистики для порівняння аналізу динаміки її формування та перевірки наших підрахунків, зокрема t-критерій Стьюдента (розподілення за нормальним законом $|\bar{X}-\bar{Y}|$) [58: 81].

Математичне очікування у студентів КГ і ЕГ на початок експерименту знайшли за формулою:

$$M(x) = \sum_{k=1}^v x_k \frac{n_k}{N}, \quad (2.1)$$

де $M(x)$ – математичне очікування рівнів лексикографічної компетенції,

v – кількість рівнів,

n_k – значення k -го рівня,

x_k – кількість студентів на рівні k ,

N – загальна кількість студентів, які брали участь у прикінцевому зрізі.

Середній рівень сформованості лексикографічної компетенції у студентів КГ₆ на початок експерименту:

$$M_{\text{КБП}}(x) = \frac{41*1 + 17*2 + 4*3}{62} = \frac{87}{62} = 1,4$$

Середній рівень сформованості лексикографічної компетенції у студентів КГ₆ на кінець експерименту:

$$M_{\text{КБК}}(x) = \frac{32*1 + 22*2 + 8*3}{62} = \frac{100}{62} = 1,66$$

Середній рівень сформованості лексикографічної компетенції у студентів ЕГ₆ на початок експерименту:

$$M_{\text{ЕБП}}(x) = \frac{43*1 + 16*2 + 3*3}{62} = \frac{84}{62} = 1,35$$

Середній рівень сформованості лексикографічної компетенції у студентів ЕГ₆ на кінець експерименту:

$$M_{\text{ЕБК}}(x) = \frac{19*1 + 29*2 + 14*3}{62} = \frac{119}{62} = 1,91$$

Середній рівень сформованості лексикографічної компетенції у студентів КГ_м на початок експерименту:

$$M_{\text{КМП}}(x) = \frac{9*1 + 7*2 + 2*3}{18} = \frac{29}{18} = 1,61$$

Середній рівень сформованості лексикографічної компетенції у студентів КГ_м на кінець експерименту:

$$M_{\text{КМК}}(x) = \frac{7*1 + 8*2 + 3*3}{18} = \frac{32}{18} = 1,77$$

Середній рівень сформованості лексикографічної компетенції у студентів ЕГ_м на початок експерименту:

$$M_{\text{ЕМП}}(x) = \frac{7*1 + 10*2 + 1*3}{18} = \frac{30}{18} = 1,66$$

Середній рівень сформованості лексикографічної компетенції у студентів ЕГ_м на кінець експерименту:

$$M_{\text{ЕМК}}(x) = \frac{2*1 + 11*2 + 5*3}{18} = \frac{39}{18} = 2,16$$

Відносна зміна рівнів сформованості лексикографічної компетенції у студентів обчислюємо за формулою:

$$\Delta = \frac{M_2 - M_1}{M_1} * 100\% \quad (2.2)$$

Відносна зміна рівнів сформованості лексикографічної компетенції у студентів КГ₆:

$$\Delta_{\text{КБ}} = \frac{M_{\text{КБК}} - M_{\text{КБП}}}{M_{\text{КБП}}} * 100\% = \frac{1,66 - 1,4}{1,4} * 100\% = 18,57\%$$

Відносна зміна рівнів сформованості лексикографічної компетенції у студентів ЕГ₆:

$$\Delta_{\text{ЕБ}} = \frac{M_{\text{ЕБК}} - M_{\text{ЕБП}}}{M_{\text{ЕБП}}} * 100\% = \frac{1,91 - 1,35}{1,35} * 100\% = 41,48\%$$

Відносна зміна рівнів сформованості лексикографічної компетенції у студентів КГ_м:

$$\Delta_{\text{КМ}} = \frac{M_{\text{КМК}} - M_{\text{КМП}}}{M_{\text{КМП}}} * 100\% = \frac{1,77 - 1,61}{1,61} * 100\% = 10,56\%$$

Відносна зміна рівнів сформованості лексикографічної компетенції у студентів ЕГ_м:

$$\Delta_{\text{ЕМ}} = \frac{M_{\text{ЕМК}} - M_{\text{ЕМП}}}{M_{\text{ЕМП}}} * 100\% = \frac{2,16 - 1,66}{1,66} * 100\% = 30,72\%$$

Оскільки, експериментально-дослідне навчання проходило на різних освітньо-кваліфікаційних рівнях, то коефіцієнт Стьюдента рахували окремо для кожного ОКР. Згідно з тим, що вибірки були рівними за кількістю студентів в ЕГ₆ та в КГ₆ на констатувальному і прикінцевому зрізах ($n_1 = n_2 = n$), коефіцієнт Стьюдента обчислювали за формулою:

$$Sd = \sqrt{S_x^2 + S_y^2} = \sqrt{\frac{\sum (x_i - \bar{x})^2 + \sum (y_i - \bar{y})^2}{(n-1) \cdot n}}$$

(2.3)

Обчислюємо різницю за абсолютною величиною між середніми

показниками: $\partial = \sum_n (\chi - \gamma) = 33$

Одержані дані підставляємо в формулу 2.3:

$$Sd = \sqrt{\frac{571+538}{61 \cdot 62}} = \sqrt{\frac{1109}{3782}} = \sqrt{0,29} = 0,54$$

Значення $t_{емп}$ обчислюємо за формулою

$$t_{емп} = \frac{|\partial|}{Sd} \quad (2.4); \quad t_{емп} = \frac{33}{0,54} = 61,1$$

За таблицею Стьюдента [58: 313] знаходимо, що при $k = 122$ знайдене нами значення

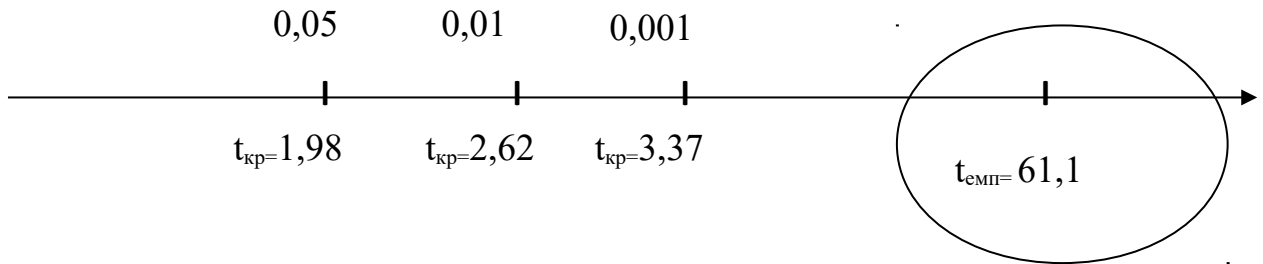
$$t_{кр} = \begin{cases} 1,98 \text{ для } P \leq 0,05 \\ 2,62 \text{ для } P \leq 0,01 \\ 3,37 \text{ для } P \leq 0,001 \end{cases}$$

де $t=61,1$ показує на ймовірність відповідності результатів, що були отримані різними методиками, не менш ніж $\alpha = 0,99$.

Будуємо «вісь значущості» (див. мал.)

Зона
незначущості

Зона
значущості

Мал. Вісь значущості

Отже, отримані результати за допомогою критерію Стьюдента, який мав відповідне значення $t = 61,1$ що перевищує значення $t_{кр} = 7,97$, підтвердили значущість змін, які відбулися в ЕГ₆ при реалізації педагогічних умов та експериментально-дослідного навчання з формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей.

Кількість студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» на констатувальному і прикінцевому зрізах ($n_1=n_2=n$) теж були рівними, тому коефіцієнт Стьюдента обчислювали за формулою:

$$Sd = \sqrt{S_x^2 + S_y^2} = \sqrt{\frac{\sum (x_i - \bar{x})^2 + \sum (y_i - \bar{y})^2}{(n-1) \cdot n}}$$

(2.3)

Обчислюємо різницю за абсолютною величиною між середніми

показниками: $\hat{\partial} = \sum_n (\chi - \gamma) = 536$

Одержані дані підставляємо в формулу 2.3:

$$Sd = \sqrt{\frac{2206+1670}{17*18}} = \sqrt{\frac{3876}{306}} = \sqrt{12,66} = 3,55$$

Значення $t_{емп}$ обчислюємо за формулою

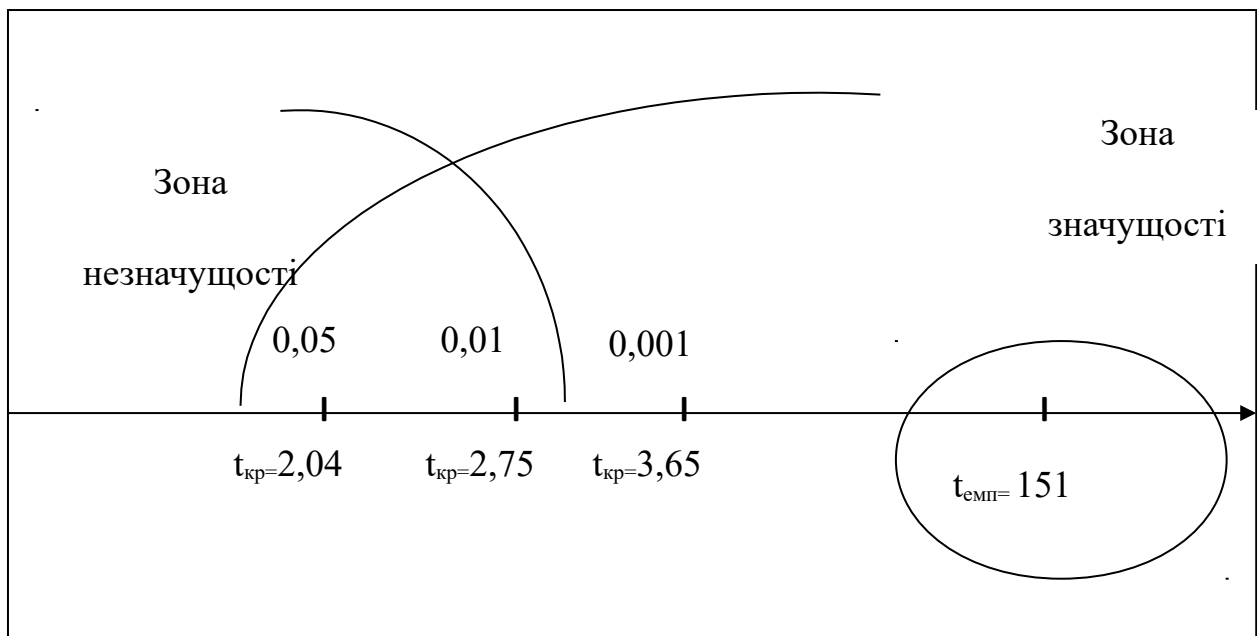
$$t_{емп} = \frac{\left| \frac{\bar{d}}{Sd} \right|}{Sd} \quad (2.4); \quad t_{емп} = \frac{536}{3,55} = 151$$

За таблицею Стьюдента [58: 313] знаходимо, що при $k = 34$ знайдене нами значення

$$t_{кр} = \begin{cases} 2,04 \text{ для } P \leq 0,05 \\ 2,75 \text{ для } P \leq 0,01 \\ 3,65 \text{ для } P \leq 0,001 \end{cases}$$

де $t=151$ показує на ймовірність відповідності результатів, що були отримані різними методиками, не менш ніж $\alpha = 0,99$.

Будуємо «вісь значущості» (див. мал.)

Мал. Вісь значущості

Результати освітньо-кваліфікаційного рівня магістр, що також оцінювалися за допомогою критерію Стьюдента, який мав відповідне

значення $t = 151$, що перевищує значення $t_{кр} = 8,44$, підтвердили значущість змін, які відбулися в $ЕГ_m$ за допомогою експериментально-дослідного навчання з формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей. Отримані, таким чином, кінцеві оцінки за значеннєвим критерієм підтверджують дієвість експериментального дослідження та ефективність розробленої методики з формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей.

Додаток К

Джерельна база історико-культурологічної інформації

1. Боднарчук Г. Шануй батька свого. [Електронний ресурс] : Весела абетка. Читанка. Режим доступу: <http://abetka.ukrlife.org/father.htm>
2. Вільк В. Чорнобильська трагедія: Причини. Уроки. Наслідки. / В. Вільк // Історія України (Шкільний світ). – К. : Вид. дім «Шкільний світ», 2011. – №14. – С. 5-11.
3. Водіння кози. [Електронний ресурс] : Статті – Народні звичаї. Режим доступу : <http://garbuz.org.ua/Narodni-zvichai/qvodinnja-kozyq.html>
4. Войтович В. Українська міфологія / В. Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с .
5. Воропай О. Звичаї нашого народу : Етнографічний нарис : у 2 т. / О. Воропай. – К. : Оберіг, 1991. – Т. 1. – 455 с.; Т. 2. – 435 с.
6. Все про Україну: В 2 т. / Ред. кол. В. Смалій (голова) та ін. – К. : Альтернативи, 1998. Т. 1. – 399 с. ; Т. 2. – 400 с.
7. Грибок М. І. Духовна єдність земель і поколінь України. Символи та знаки. [Електронний ресурс] / М. І. Грибок // Міжнародний семінар: Бджільництво України та Кореї: сьогодення і перспективи. – Київ, 2007. – Режим доступу: http://www.honeyua.com/korea/index.php?option=com_content&task=view&id=38&Itemid=27&lang=uk
8. Дмитренко М. Люби – рідне, читай – українське! [Електронний ресурс]: Весела Абетка. Читанка. Режим доступу: <http://abetka.ukrlife.org/index.html>
9. Дмитренко М. К. Українська фольклористика: Акценти сьогодення. Розвідки, статті / М. К. Дмитренко. – К. : Видавництво «Сталь», 2008. – 236 с.
10. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703с.
11. Живопись. Графика. [Електронний ресурс] : Портал изобразительного искусства. Режим доступу: <http://arts.in.ua/>
- 12.3 історії літочислення народів світу. Літочислення на Україні. [Електронний ресурс] / Бєсида Надії Барч. Режим доступу : <http://www.ukrainische-kirche.at/Ukrajinoznavstvo/lito.html>
13. Ігри та пісні. Весняно-літня поезія трудового року / упорядкування, передмова і примітки О. І. Дея. – К. : Наук. думка, 1963. – 670 с.

14. Казки про тварин (Українська народна творчість). – Київ : Наукова думка. – 1976. – 575с.
15. Календарно-обрядові пісні / упоряд., примітки, передмова О. Ю. Чебанюк. – К. : Дніпро, 1987. – 392 с.
16. Картини [Електронний ресурс] : Мистецька сторінка. Режим доступу: <http://storinka-m.kiev.ua/>
17. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні : У 2 кн. – К. : Обереги, 1996. – Кн. 1. – 400 с.; Кн. 2. – 524 с.
18. Кислашко О. Православні свята та народні звичаї / О. Кислашко, Я. Кислашко. – К. : Грамота, 2003. – 150с.
19. Кононенко В. Українські символи / В. Кононенко. – Івано-Франківськ : Плай, 1996. – 215 с.
20. Костомаров М. І. Символи царства тварин [Електронний ресурс] : Слов'янська міфологія / упоряд., приміт. І. П. Бетко, А. М. Полотай; вступна ст. М. Т. Яценка. – К. : Либідь, 1994. – 384 с. («Літературні пам'ятки України»). – Укр., рос. мовами. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/kostomar/kos05.htm>
21. Кравець О. М. Сімейний побут і звичаї українського народу: Історико-етнографічний нарис / О. М. Кравець. – К. : Наукова думка, 1996. – 200 с.
22. «Ку-ку-рі-ку!» в центрі простору і часу [Електронний ресурс] : Україна молода. Щоденна інформаційна газета. Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/print/84/45/12324/>
23. Лелека. Символіка. [Електронний ресурс] : АРАТТА. Український національний портал. Режим доступу: http://www.aratta-ukraine.com/sacred_ua.php?id=23
24. Лінгвокраїнознавчий словник власних назв української мови: Назви релігійних свят. Зошит 2 / Наук. ред. В. Ф. Кметь. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – Випуск 3. – 67 с.
25. Лозко Г. С. Українське народознавство. Перша Українська Електронна бібліотека підручників. [Електронний ресурс] / Г. С. Лозко. – Режим доступу : http://pidruchniki.com.ua/kulturologiya/ponyattya_pro_kalendarno-obryadovi_pisni

26. Мамо рідна, хай святиться ім'я твоє (Сценарій свята Матері). – [Електронний ресурс] : Мавковицький навчально-виховний комплекс. Режим доступу: <http://www.mavkovychi.org.ua/?p=1342>

27. Міщенко М. Народний календар / М. Міщенко. – К. : Веселка, 1995. – 126с.

28. Мовна Уляна. Мед як еротико-сексуальний символ українського весілля (фольклорна традиція) / Уляна Мовна // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Випуск 41. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – С. 254-265.

29. Оксаненко (Одарченко) Петро. Мати в українському фольклорі / Петро Оксаненко (Одарченко) // Українська родина : Родинний і громадський побут / упорядник Лідія Орел. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2000. – С. 102-106.

30. Онацький Є. Українська мала енциклопедія / Є. Онацький // – Буенос-Айрес : Накладом Адміністрації УАПУ в Аргентині, 1957 – 1966р.

31. Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології / С. Плачинда. – К. : Український письменник, 1993. – 63 с.

32. Пуряєва Н. Словник церковно-обрядової термінології / Н. Пуряєва. – Львів : Свічадо, 2001. – 156 с.

33. Різдво в Україні [Електронний ресурс] : Мій край. Україна найкраща країна в світі. Режим доступу: http://miykray.at.ua/index/rizdvo_v_ukrajini/0-239

34. Руднев В. П. Словарь культуры XX века / В. П. Руднев. – М. : Аграф, 1997. – 384с.

35. Світла Пасха. Воскресіння Господнє. [Електронний ресурс] : Християнство. Людина і Бог. Режим доступу: <http://blyzhchedoboga.com.ua/svitla-pasha-voskresinnya-gospodnye-2/>

36. Свято Різдва у нашому житті. Різдвяні традиції. [Електронний ресурс] : Режим доступу: http://ukr-portal.info/int_stati/302-svjto-rizdva.html

37. Символіка. [Електронний ресурс] : Про Україну. Режим доступу : <http://about-ukraine.com/index.php>

38. Скарбниця народної мудрості / упоряд. Т. М. Панасенко; худож.-оформлювач Л. Д. Киркач-Осипова. – Харків : Фоліо, 2009. – 286с. – (Перлини української культури).
39. Словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка. – К. : Міленіум, 2002. – 260 с.
40. Словник синонімів української мови : В 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук та інші. – К. : Наук. думка, 1999-2000. – (Словники України). – Т. 1. – 1040 с; Т. 2. – 960 с.
41. Словник української мови : В 11 т. – К. : «Наукова думка», 1970-1980р.
42. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Біложенко та ін. – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с. – (Словники України).
43. Современные художники Украины [Электронный ресурс] : Продюсерский центр Бойко. Режим доступа : <http://artboyko.com/>
44. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры: Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Академический Проект, 2001. – 990 с.
45. 100 найвідоміших образів української міфології / під заг. ред. Олени Таланчук та Юрія Бедрика. – К. : ТОВ «Автограф», ТОВ «Книжковий дім «Орфей»», 2006. – 460с.
46. Супруненко В. П. Ми – українці. Енциклопедія українознавства, у 2 кн. / В. П. Супруненко. – Дніпропетровськ : ВАТ «Дніпрокнига», 1999. – Кн. 1. – 412 с.
47. Товстуха Є. Українська народна медицина / Є. Товстуха. – К. : Рось, 1994. – 347 с.
48. Традиції Різдва в Україні [Електронний ресурс] : Факти & Міфи. Web-журнал «Інтелектус», «Патентбюро». Режим доступу: <http://www.patent.net.ua/intellectus/interesting/facts/71/ua.html>
49. Україна в словах: мовокраїнознав. слов.-довідник : навч. посіб. для учнів загальноосвіт. шкіл, ліцеїв, гімназій, студентів, усіх, хто вивчає укр. мову / упоряд. і кер. авт. кол. Н. Данилюк. – К. : ВЦ «Просвіта», 2004. – 704 с.
50. Українська родина : Родинний і громадський побут / упорядник Лідія Орел. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2000. – 424 с.
51. Українська стародавня кухня: Довідник / укл. Т. Л. Шпаковський.– К. : Спалах, ЛТД, 1993. – 238 с.

52. Українські народні прислів'я та приказки / відп. ред. М. Т. Рильський. – К. : Видавництво АН РСР. – 1955. – 488с.

53. Українські народні жартівливі пісні / упорядкув. Володимира Єсипка. – К. : Техніка, 2005. – 232с. (Народні джерела).

54. Українські писанки – символ Великодня. Сценарій свята. [Електронний ресурс] : Вчитель вчителю, учням та батькам. Християнська етика в українській культурі. Режим доступу : <http://teacher.at.ua/publ/44-1-0-1611>

55. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Уклав М. Номис / Упорядкув., прим. та вступна ст. М. М. Пазяка. – К. : Либідь, 2004. – 352 с. («Пам'ятки історичної думки України»).

56. Уолтерс М. Незвичайна енциклопедія тварин / М. Уолтерс. – К. : Махаон-Україна, 2000. – 255 с.

57. Хавлюк Михайло. Великдень. Паска – перехід. Писанка – письмо предвічне. [Електронний ресурс] : АРАТТА. Український національний портал. Режим доступу: <http://sd.org.ua/news.php?id=16514>

58. Чаморова Н. В. Золоті українські пісні / Н. В. Чаморова. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. – 384 с.

59. Чаморова Н. В. 232 найпопулярніші українські народні пісні / Н. В. Чаморова. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2004. – 400с.

60. Щербань Світлана. Весілля у селі Краснопілка на Уманщині / Світлана Щербань // Українська родина: Родинний і громадський побут / упорядник Лідія Орел. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2000. – С. 176-201.